

TAMPEREEN YLIOPISTO

Oona Valkama

SUOMALAISTEN TIETEELLISTEN KIRJASTOJEN INTEGROITUMINEN KANSAINVÄLISEEN
KIRJASTOITEISTYÖHÖN 1920–1950-LUVUILLA HELSINGIN YLIOPISTON KIRJASTON
YLIKIRJASTONHOITAJAN LAURI O. TH. TUDEERIN YKSITYISARKISTON KAUTTA

Tampereen yliopisto
Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

VALKAMA OONA: Suomalaisten tieteellisten kirjastojen integroituminen kansainväliseen kirjastoyhteistyöhön 1920–1950-luvuilla Helsingin yliopiston kirjaston ylikirjastonhoitajan Lauri O. Th. Tudeerin yksityisarkiston kautta

Pro gradu -tutkielma, 94 s.
Historia
Huhtikuu 2019

Tässä tutkimuksessa tutkin Suomen tieteellisten kirjastojen kansainvälisen yhteistyön kehittymistä 1920–1950-luvuilla tällä ajalla toimineen Helsingin yliopiston kirjaston ylikirjastonhoitajan Lauri O. Th. Tudeerin avulla. Hänen asemansa merkittävänä kirjastokulttuurivaikuttajana sekä edellä mainitun ylikirjastonhoitajan viran ansiosta, hän toimii erinomaisena tarkastelukohteena siitä, miten suomalaiset tieteelliset kirjastot alkoivat kehittyä ja muodostaa suhteita toisiinsa. Suomalaisten tieteellisten kirjastojen historiaa on tutkittu suhteellisen vähän ja yksi tämän tutkimuksen tavoitteista on valoittaa sitä, miten Suomen tieteelliset kirjastot alkoivat suunnitella toimintaansa ja minkälainen asema tässä oli niin kansainvälisellä vaikutuksella kuin L. Tudeerilla. Tätä tarkastelen pääasiassa Helsingin yliopiston kirjaston kautta hyödyntäen Tudeerin yksityisarkiston asiakirjoja, kuten hänen puheitaan, muistiinpanojaan ja eri kirjastosuunnitteluelinten jälkeen jättämiä dokumentteja.

Tutkimuksen aikana kävi selväksi, että kansainvälinen yhteistyö oli yksi tieteellisten kirjastojen toiminnan kannattava voima. Ilman esimerkiksi kirjastojen kansainvälisen kattojärjestön IFLA:n (International Federation of Library Associations and Institutions) syntyä, suomalaiset tieteelliset kirjastot eivät olisi järjestäytyneet virallisen organisaation eli Suomen tieteellisten kirjastojen seuran muotoon ja niiden keskinäinen yhteistyö kotimaassakin olisi varmasti jäänyt vähemmälle. Vaikka kansainvälistä yhteistyötä haittasivat niin taloudelliset ongelmat, kuin toinen maailmansotakin, lopulta nämä kannustivat kirjastoyhteistyön uudistamiseen, kehittämiseen ja vahvistamiseen. Esimerkiksi toisen maailmansodan jälkeiset avustukset sodan tuhoamille kirjastoille vahvistivat kirjastojen kansainvälisiä suhteita entisestään.

Näin Suomen integroituminen niin IFLA:n toimintaan kuin muuhunkin kansainväliseen kirjastoyhteistyöhön antoi sille paljon uusia mahdollisuuksia niin vierailta muiden maiden

kirjastoissa, kuin keskustella laajemmista kirjasto-ongelmista kentillä, joissa ratkaisun aikaansaaminen oli helpompaa. Vaikka tämä tutkimus tapahtuu vain L. Tudeerin ja Helsingin yliopiston kirjaston näkökulmasta, ja näin ei tarjoa laajempia katsontakantoja tieteellisten kirjastojen yhteistyön kehitykseen 1900-luvun alkupuolella, antaa se silti joitakin näkökulmia siihen, kuinka merkittävää tieteellisten kirjastojen kansainvälinen yhteistyö oli ja on ja millainen asema Suomen johtavalla kirjastolla ja sen johtajalla tässä oli.

Asiasanat: kirjastohistoria, kansainvälinen yhteistyö, kirjastot, tieteelliset kirjastot, kirjastosuunnittelu, maailmansotien välinen aika, kulttuurivaikuttajat

1. Johdanto	1
1.1. Lauri O. Th. Tudeer ja suomalainen tieteellinen kirjastotoiminta	1
1.2. Tutkimuskysymys, rajausta ja aiempi tutkimus	12
1.3. Lähteet ja metodologia	17
1.4. Tutkimuskäsitteet ja rakenne	21
2. Yhteistyön alkuvaiheet 1920-luvulla	26
2.1. Lauri O. Th. Tudeer ja Suomen kirjastojen yhteistyö suhteessa IFLA:n syntyyn	26
2.2. Rooman kongressi 1929	36
3. Yhteistyön tiivistyminen ulkoisten uhkien alla 1930–1940-luvuilla	41
3.1. Pohjoismaiset kirjastokokoukset	42
3.1.1. Vuoden 1933 Oslon pohjoismainen kirjastokokous	44
3.1.2. Vuoden 1936 Helsingin pohjoismainen kirjastokokous	51
3.2. Kirjastot ja toinen maailmasota	58
3.3. Sodan jälkeinen kansainvälinen kirjastotoiminta ja Suomen tieteellisen kirjastomaailman jatkuva vakiintuminen	64
3.3.1. IFLA 1946	65
3.3.2. Kirjastoseurojen lähentyminen, sota-avustukset ja tieteellisten kirjastojen komitea	68
4. Jälleenrakentavan yhteistyön laajentuminen 1950-luvulla	72
4.1. Tieteellisten kirjastojen komitean mietintö	73
4.2. Tieteelliset kirjastot kansainvälisellä tasolla	79
4.3. Tästä eteenpäin	83
5. Yhteenveto	86
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	90

1. Johdanto

1.1. Lauri O. Th. Tudeer ja suomalainen tieteellinen kirjastotoiminta

Näemmehän että kirjastolaitos edistyy, se tulee kirkkaammaksi ja monipuolisemmaksi. Se vaatii uusia muotoja, ja se vaatii uusia suhteita – eikä vähimmin sellaisia suhteita, jotka solmitaan rajojen yli. Me tarvitsemme toisiamme, me tarvitsimme toistemme kirjoja ja me saamme niitä auliisti, ja me tarvitsemme toistemme kokemuksia, hyviä ja huonojakin.¹

Näin Lauri Oskar Theodor Tudeer, Helsingin yliopiston kirjaston (nykyisin Kansalliskirjasto)² ylikirjastonhoitaja ja tämän tutkimuksen tutkimuskohde puhui tieteellisten kirjastojen yhteistyöstä Suomessa vieraileville virolaiselle kirjastoväelle vuonna 1939. Tässä vaiheessa hän oli toiminut Helsingin yliopiston kirjaston ylikirjastonhoitajana virallisesti kuusi vuotta ja osallistunut yhtenä Suomen edustajista lukemattomiin kirjastotapahtumiin, -kokouksiin, -konferensseihin ja -matkoihin. Urallaan Helsingin yliopiston kirjaston ylikirjastonhoitaja Tudeer kohtasi monta merkittävää ongelmaa kirjastotoiminnassa. Helsingin yliopiston kirjastoa uhkasivat niin vakavat tilanpuuteongelmat, uudisrakennussuunnitelmat, kielikiistat kuin toinen maailmansota ja siihen liittyvä kirjastopolitiikka.³

Jokaisella Helsingin yliopiston kirjaston ylikirjastonhoitajalla on asema yhteiskunnassa, antaen heille avaimia avata ovia, joita monet muut eivät saa auki. Tästä Rainer Knapas toteaa teoksessaan *Tiedon valtakunnassa. Helsingin yliopiston kirjasto – Kansalliskirjasto 1640–2010*:

Helsingin yliopiston kirjastolla ja sen ylikirjastonhoitajalla on aina ollut asema maan tieteellisten kirjastojen ja niiden johtajien ensimmäisenä, primus inter pares⁴. Tämä asema oli aiemmin itsestään selvä, ja se kuvasi Helsingin yliopiston vastaavaa johtavaa asemaa maan yliopistojen ja korkeakoulujen piirissä.⁵

¹ ”Puhe tieteellisten kirjastojen seuran lounaalla Kalastajantorpalla 3. IV. 1939 virolaisen vierailevan kirjastoväen kunniaksi” (3.6.1939), Puheet, Coll.245.61, Lauri Oskar Theodor Tudeer (L.Tudeer), Tudeer-suku, Kansalliskirjasto (KK).

² Tässä tutkimuksessa nykyistä Kansalliskirjastoa kutsutaan pääasiallisesti Helsingin yliopiston kirjastoksi. Vaikka kirjasto on toiminut monella nimellä historiansa aikana, yksinkertaistaa tämä sen käsittelyä. Valinta perustuu siihen, että tällä nimellä Kansalliskirjasto toimi tämän tutkimuksen aikavälillä, 1920–1950-luvuilla. Näin sitä ei tule sekoittaa nykyiseen Helsingin yliopiston kirjastoon, joka aloitti toimintansa vuonna 2010, kun Helsingin yliopiston kampuskirjastot, tiedekuntakirjastot ja Opiskelijakirjasto liitettiin yhteen.

³ Knapas, Rainer, *Tiedon valtakunnassa. Helsingin yliopiston kirjasto – Kansalliskirjasto 1640–2010*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1347. Helsinki 2012, s. 239.

⁴ Latinalainen sanonta, tarkoittaa: *ensimmäinen vertaistensa joukossa*.

⁵ Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, s. 340–341.

Tämän lisäksi Tudeer toimi niin Suomen kirjastoseuran johtokunnan jäsenenä vuosina 1919–1922 ja 1937–54 sekä varapuheenjohtajana vuosina 1942–1954 kuin myös Suomen tieteellisen kirjastoseuran pitkäaikaisena puheenjohtajana ja tieteellisten kirjastojen komitean puheenjohtajana vuosina 1947–1950. Urallaan hänet tunnistettiin yhtenä Suomen merkittävimmistä kirjasto- ja kulttuurivaikuttajista ja hän toimi tiiviinä yhdistäjänä tieteellisten ja yleisten kirjastojen välillä. Tudeerin ura Suomen johtavassa kirjastossa oli kuitenkin alkanut jo kauan ennen tätä.⁶

Helsingin yliopiston kirjasto sekä klassiset kielet ja varsinkin kreikkalainen numismatiikka⁷ määrittivät Tudeerin koko uran. Opiskellessaan hän toimi Helsingin yliopiston raha- ja mitalikabinetin amanuenssina, joka liittyi keskeisesti hänen mielenkiintoonsa numismatiikkaa kohtaan. 1910-luvulla hän väittelikin tohtoriksi tutkimuksella *Die Tetradrachmenprägung von Syrakus in der Periode der signierenden Künstler*, keskittyen numismaattisiin kysymyksiin. On vaikea selvittää, miksi hän kiinnostui lopulta työskentelemään pääsääntöisesti yliopiston kirjaston puolella. Kuten moni muu hän suoritti siellä varmasti eräänlaisen harjoittelun, joka yleensä kesti muutaman vuoden ja sai saavutti ylimääräisen amanuenssin aseman kirjastossa vuonna 1906, samaan aikaan kun toimi yliopiston mitalikabinetin amanuenssina ja väitteli tohtoriksi.⁸

Koska amanuenssin tehtäviä ei ollut täsmennetty Tudeerin toimiessa tässä virassa, ei voida olla varmoja minkälaiset edellytykset viran hoitajalla oli. Vuonna 1919 amanuenssin viranhoidon vaatimuksia päivitettiin ja niihin kuuluivat muun muassa:

- suoritettu ylioppilastutkinto
- aineen yliopistonlehtorin tai professorin vahvistama kyky ymmärtää saksan-, ranskan- ja englanninkielistä tieteellistä tekstiä sekä helpohkoja latinankielisiä tekstejä
- yliopistonlehtorin vahvistama taito ilmaista itseään jossain näissä kielissä ainakin auttavasti
- yliopiston opettajan tai muun asiantuntijan vahvistama kyky lukea vanhoja, etupäässä ruotsinkielisiä käsikirjoituksia

⁶ Suurin osa seuraavasta osiosta tulee kandidaatin tutkielmastani *Lauri O. Th. Tudeer Helsingin yliopiston kirjaston ylikirjastonhoitajana ja kirjastokulttuurivaikuttajana 1933–1954*.

⁷ Numismatiikka eli rahatieide tarkoittaa rahojen ja mitalien tutkimusta.

⁸ Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, s. 239.

- Kolmen lukukauden pituinen koeaika kirjastossa, ja koeajan jälkeinen ylikirjastohoitajan suorittama kuulustelu.⁹

Tästä voimme päätellä, että Tudeerilta vaadittiin ainakin jotain, jos ei kaikkia, näistä taidoista saavuttaakseen amanuenssin aseman.

Vuonna 1917 Tudeerista tuli kreikkalaisen filologian dosentti ja vuotta myöhemmin vanhempi kirjastoamanuenssi. Tudeerin numismaattinen tutkimus tuntuikin kulkevan käsi kädessä hänen kirjastouransa kanssa. Vuonna 1919 hänestä tuli erikoiskirjastonhoitaja, jonka tehtäviin kuului ulkomaisen osaston johtaminen. Näissä tehtävissä hän toimi yli kymmenen vuotta, kunnes hänestä tehtiin virkaatoimittava ylikirjastonhoitaja, edellisen ylikirjastonhoitajan Georg Schaumanin kuoltua. Virallisesti hän alkoi toimia näissä tehtävissä vuonna 1933. Tämä ei silti vähentänyt hänen kiinnostustaan antiikin kysymyksiä kohtaan ja hän toimi muun muassa toisen maailmansodan aikana, vuosina 1940–1944, virkaatekevänä kreikkalaisen filologian professorina, kun oikeasti virkaa pitävä professori soti, ja oli aktiivinen Suomen Rooma-instituutin Villa Lanten toiminnan aloittamisessa 1950-luvulla.¹⁰

Rainer Knapas toteaa, että Tudeerin akateeminen ura oli ”helposti viivoitettu”.¹¹ Miksi näin? Yksi syy tähän oli se, että hänen isänsä oli kreikkalaisen kirjallisuuden ylimääräinen professori ja näin loi pohjan poikansa kiinnostukseen klassisia kieliä ja antiikin historiaa kohtaan. L. Tudeer valmistui Suomalaisesta Yhteiskoulusta ja opiskeli klassisia kieliä yliopistossa.¹² Näin hän pääsi polulle jolla jatkoi lopun elämäänsä.

Tällainen polku ei ollut itsestään selvä kaikille. Vaikka sosiaalinen liikkuvuus alkoi voimistua 1900-luvun alussa, se ei ollut vielä saavuttanut täysiä mittojaan, ja näin ei vaikuttanut yhtä laajalti kuin toisen maailmansodan jälkeen. Suomen kaupunkityöväestöllä oli tosin vahva maalaistausta, maalta kaupunkiin tapahtuvan muuttoliikkeen vuoksi.¹³ Suurimmissa kaupungeissa, kuten Helsingissä, perinteisen keskiluokan ja työväestön väliin syntyi nopeasti kasvava alempi keskiluokka tai työläiskeskiluokka, johon kuuluivat niin alemmat virkailijat, toimihenkilöt kuin yksinäiset ammatinharjoittajat. Työläisten lapset toimivat näissä toimissa, kun taas ylemmän keskiluokan

⁹ Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, s. 274–275.

¹⁰ Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, s. 241.

¹¹ Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, s. 238.

¹² Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, s. 238.

¹³ Haapala, Pertti, ”’Rihkamakansa’ – työväki sivistyneiden silmin”. Teoksessa Kervanto Nevanlinna, Anja & Kolbe, Laura (toim.), *Suomen Kulttuurihistoria 3. Oma maa ja maailma*. Tammi: Helsinki, 2003, s. 165.

asema oli periytyvä.¹⁴ Tudeerin ja hänen perheensä lukeutuessa ylemmän keskiluokan joukkoon, oli selvää, että hän kävisi koulua ja valmistuisi hoitamaan merkittäviä tehtäviä yhteiskunnassa.

Tudeerit ovatkin varsin toimiva esimerkki tietystä perhe- ja yhteiskuntatyypistä omana aikanaan. Lauri Tudeer kasvoi yhdessä Helsingin lukuisista ruotsinkielisissä akateemisissa, kieltä vaihtaneissa¹⁵, perheissä. He, monien muiden säätyläisperheiden kanssa, valmistautuivat 1800-luvun lopulla siihen, että maan poliittisen ja kulttuurisen eliitin tärkein kieli olisi suomi.¹⁶ Tämä oli merkittävää siitä, että Tudeer eli ja työskenteli aikakaudella, jolloin oli juuri käynnissä yksi Suomen akateemisten piirien mullistavin kiista: kielikiista suomen ja ruotsin kielten välillä. Se on niin merkittävä osuus Suomen historiaa, että se saa oman luvun todella monessa Suomen historiaa käsittelevässä teoksessa, kuten *Helsingin yliopiston kieliriita* kirjassa *Tasavallan vuodet 1917–1987*.¹⁷

Yksi suurimmista syistä kielikiistaan oli se, että oppikoulut muuttuivat kielellisesti niin, että 1900-luvun alussa yliopistoon saapuvat ylioppilaat olivat enemmän suomen, kuin ruotsin kielellä kouluttautuneita oppilaita. Kun yliopiston pääkielen muuttuminen oli hitaampaa kuin oppilaiden kielen muuttuminen, syntyi koko ajan voimistuva kielitaistelu. Myös kysymykset sivistyneistön ja virkamieskunnan suhteesta niin sanottuun kansaan, vaikuttivat tiiviisti kiistan syntyyn.¹⁸

Käytännön toiminnassa kielikiista vaikutti moneen asiaan akateemisissa piireissä, nimityksistä opetukseen. Radikalisoituneet suomenkieliset oppilaat ja professorit, muun muassa Akateeminen Karjala-Seura mukanaan, halusivat syrjäyttää ruotsin kielen kokonaan opetuksesta ja hallinnosta. Tudeer nimitettiin ylikirjastonhoitajaksi juuri yhdellä kiihkeimmistä kiistakohdista.¹⁹ Tämä vaikutti paljon yliopiston toimintaan ja varjosti Tudeerin koko uraa yliopistossa sekä kirjastossa. Vuonna 1937 uudessa yliopistolaissa torjuttiin sekä ruotsalaisten erikoishallintojärjestelmät että aitosuomalaisten vaatimukset yksikielisyydestä. Ruotsinkielistä opetusta alettiin järjestää ilman eri hallintoa ja yliopiston pääkieleksi tuli suomi. Kaksikielisyyden idea säilyi kuitenkin uudessa

¹⁴ Haapala, ”’Rihkamakansa’ – työväki sivistyneiden silmin”, s. 166.

¹⁵ Tudeerit vaihtoivat toimintakielensä ruotsista suomeen.

¹⁶ Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, s. 238.

¹⁷ Autio, Veli-Matti, ”Helsingin yliopiston kieliriita”. Teoksessa Kääriäinen, Heikki & Saukko, Salme (toim.), *Tasavallan vuodet 1917–1987*. Tammi: Helsinki, 1987, s. 97–100.

¹⁸ Kolbe, Laura, ”Yliopisto, ylioppilaat ja kansallinen omakuva”. Teoksessa Kervanto Nevanlinna, Anja & Kolbe, Laura (toim.), *Suomen Kulttuurihistoria 3. Oma maa ja maailma*. Tammi: Helsinki, 2003, s. 132.

¹⁹ Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, s. 238.

tilanteessa ja aikaa myöten vahvistui käsitys, että molempien kotimaisten kielten hallinta kuului akateemiseen sivistykseen.²⁰

Kielten väliseen tasa-arvoon tarvittiin eliitti, joka oli valmis olemaan suomenkielinen sekä käytökseltään että kieleltään. Sellainen syntyi, kun moni ruotsinkielinen yksilö ja/tai perhe, Tudeerien lailla, vaihtoivat kielensä ruotsista suomeen. Uusi eliittikulttuurista syntyi, kun omaksuttiin uusi kieli, saatiin yhteisiä kiinnostuksenkohteita suomalaisesta kulttuurista ja jonkinlainen vihamies vanhasta ruotsalaisesta yläluokasta. Niin sanotusta suomalaistumisesta tuli merkittävä tapahtuma ja ajatusmaailma.²¹ Kielikiista on merkittävä tapahtuma Helsingin yliopiston historiassa ja vaikutti keskeisesti kaikkien siellä toimivien lähestymistapoihin ja ajatusmaailmaan. *Suomen kulttuurihistorian* kolmannessa osassa jopa todetaan, että Helsingin yliopiston kielikysymyksestä tuli 1930-luvulla suomalaisuustaistelun tunnus.²²

Kun mietimme Tudeerin asemaa ja hänen taustaansa, on mielenkiintoista tarkastella niin sanottua kirjastoälymyystä. Rainer Knapas lajittelee heidät sosiaalisin perustein kuuteen tai seitsemään pääryhmään. Näitä ovat ”professorin pojat ja heidän kaltaisensa”, joihin siis Lauri Tudeerkin kuuluu. Heistä tuli aikanaan tohtoreita, dosentteja ja professoreita. Seuraavaksi tulevat ”säätyläispojat”, joiden isät olivat senaattoreita tai kenraaleja. Sitten tulevat niin sanotut ”esteetikot”, eli kriitikot, runoilijat ja kääntäjät. He toimivat, johtivat ja omistivat aikansa aikakauslehtiä, kaikkein eniten ruotsinkielisiä sellaisia. Sen jälkeen tulevat ”kirjanystävien ja kirjastomiesten ryhmä” sekä ”käytännön elämän miehet”, jotka toimivat toistensa vastakohtina. Kirjastomiehet viettivät koko elämänsä kirjastoissa, kun taas käytännön miehet vaihtoivat nopeasti uraa kirjastoista esimerkiksi pankkiireiksi, yritysmaailman johtajiksi ja poliitikoiksi. Viimeiseksi tulivat ”sosiaalisesti ylöspäin pyrkivät ensimmäisen sukupolven ylioppilaat”. Myöhemmin heistä erottuivat poliittiset aktivistit, jotka muodostivat oman ryhmänsä vuonna 1915. Ylioppilaat olivat kiihkeitä ruotsin ja suomen kielten asemien puolustajia ja vastustajia.²³

Jokainen ryhmä edustaa tiettyä aatemaailmaa, ideaa tai toimintatapaa. Heitä määritteli paljon heidän asemansa yhteiskunnassa, sekä kaikki ne edut, mitä he olivat saavuttaneet elämänsä aikana.

²⁰ Kolbe, ”Yliopisto, ylioppilaat ja kansallinen omakuva”, s. 132.

²¹ Ramsay, Alexandra, ”Kansa ja sen kaksi kieltä”. Teoksessa Kervanto Nevanlinna, Anja & Kolbe, Laura (toim.), *Suomen Kulttuurihistoria 3. Oma maa ja maailma*. Tammi: Helsinki, 2003, s. 145.

²² Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, s. 238.

²³ Kallio, Veikko, ”Aate ja yhteiskunta”. Teoksessa Tommila, Päiviö & Reitala, Aimo & Kallio, Veikko (toim.), *Suomen kulttuurihistoria III*. WSOY: Porvoo, 1982, s. 29.

²³ Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, s. 244.

Heidän maailmankuvansa määritteli heidän toimintaansa, ei vain kirjastoissa, mutta kaikkialla, missä he toimivat. Silti on hyvä huomata, että kaikki ryhmittyvät koostuivat lähinnä yläluokkaisista miehistä, professoreiden ja kenraalien pojista. Heidän joukkoonsa ei juuri mahtunut naisia²⁴ tai työläisten poikia. Tudeer ei näin ollut asemassaan yksin, vaikka kaikesta päätellen nojasikin liberaalimmalle ja urbaanimmalle puolelle kuin moni muu esimerkiksi kieli- ja poliittisissa kysymyksissä.²⁵

Näin Tudeerin asema niin Helsingin yliopiston kirjaston ylikirjastonhoitajana että korkeasti koulutettuna, akateemisesti vakiintuneena yksilönä, tarjoaa meille paljon näkökulmia tämän tutkimuksen aiheeseen: kansainväliseen kirjastotoimintaan ja varsinkin Suomen asemaan tässä. Koska varsinkin tieteelliset kirjastot olivat merkittäviä kansainvälisen kirjastoyhteistyön muodostumisessa,²⁶ Tudeer, keskeisimmän suomalaisen tieteellisen kirjaston ylikirjastonhoitajana, tuo esiin Suomen kansainvälisen kirjastoyhteistyön muodostumisesta ensiluokkaista tietoa ja auttaa meitä hahmottamaan, miten tämä kehittyi 1900-luvun alkupuoliskolla.

Tämän lisäksi hänen taustansa Suomen akateemisessa eliitissä ovat antaneet hänelle tilaisuuksia sijoittaa itsensä korkeaan asemaan Suomen kulttuuritoiminnassa. Tästä ovat esimerkkejä hänen toimintansa Suomen Kansallisteatterin hallintoneuvoston ja johtokunnan jäsenenä vuodesta 1925 lähtien ja Suomalaisessa Tiedeakatemiassa, jonka kirjastonhoitajanakin hän toimi vuosina 1919–1955.²⁷ Tämä asema on antanut hänelle mahdollisuuksia muodostaa siteitä niin akateemisesti, poliittisesti kuin kulttuurillisesti merkittäviin henkilöihin, josta oli paljon apua niin kansainvälisessä toiminnassa kuin Suomen kirjastomaailman kehityksen suunnittelussa.

²⁴ Georg Schaumanin ylikirjastonhoitajakaudella (1914–1930) kirjasto tosin muuttui huomattavasti ja yliopistovirat avautuivat naisille vuonna 1916. Naiset alkoivat näkyä akateemisessa seuralämässä uudella tavalla ja vaikka yliopiston kirjasto oli miesten kulttuurin linnake, joka pyrki sinnikkäästi säilyttämään asemansa, Kirsti Rönholm kiinnitettiin kirjastoon vuonna 1917 ja Anita af Schultén aloitti siellä työskentelyn vuonna 1918. Molemmat tulivat akateemisista perheistä ja professorien tyttäriä, näin jatkaen ylimystön perinnettä. Silti, he aloittivat naisten toiminnan Helsingin yliopiston kirjastossa ja avasivat ovia sukupolville heidän jälkeensä. Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, s. 275–276.

²⁵ Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, s. 239. Tähän loppuu kandidaattitutkielmani osuus.

²⁶ Kihlberg, Eeva, ”Suomen tieteellinen kirjastoseura 1929–1978.” Teoksessa *Suomen tieteellinen kirjastoseura 1929–1979. Juhlakirja*. Suomen tieteellinen kirjastoseura: Helsinki, 1979, s. 9.

²⁷ Mäkinen, Ilkka, ”Tudeer, Lauri Oskar Theodor (1884–1955)”, *Kansallisbiografiaverkkojulkaisu*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2007; Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, s. 238.

Suomen kirjastomaailman kehittyminen ja organisoituminen olikin keskeinen keskittymiskohde koko Tudeerin kirjastouran ajan. Suomen yleiset kirjastot syntyivät suurina määrinä²⁸, monitasoisina ja kirjavina, 1800-luvulla ja varsinkin 1900-luvun alussa.²⁹ Niiden ensimmäisenä vaiheena voidaan nähdä kansankirjastot, alemmille luokille suunnatut ja laajempaa sivistystasoa ajavat kirjastot, jotka saivat alkunsa hieman ennen 1850-lukua, kansallisuus- ja kansanvalistusaatteen saadessa kannatusta.³⁰ Vaikka erilaiset kirkolliset kirjastot lainasivat esimerkiksi Raamattuja ja muita kirkollisia tekstejä kansalaisille jo 1700-luvulla,³¹ ei kirjastotoiminta ollut yhtä avointa ja koko kansaa sivistävää ennen 1800-luvun käännettä. Haluttiinkin luoda kirjastomuotoja, jotka tyydyttäisivät kaikkia.³² Tässä nousivat esiin 1800-luvun lopun amerikkalainen Public Library Movement, joka lähti kannustamaan suomalaisiakin perustamaan nykyisin tuntemiamme, yleisiä kirjastoiksi kutsuttuja kirjastoja, joiden käyttö suunnattiin kaikille yhteiskunnan luokille ja joissa oli koulutettu kirjastonhoitajakunta. Tämän lisäksi syntyi ajatuksia monitasoisista kirjastoverkostoista, jotka toimivat yhdessä, kuntien tukemina, ja helpottaisivat yksittäisten kirjastojen toimintaa.³³

Tieteellisten kirjastojen puolella toimi myös monimuotoisia tieteellisiä kirjastoja. Näistä merkittävin oli Suomen vanhin, vuonna 1640 Turun Akatemian kirjastona aloittanut, Helsingin yliopiston kirjasto. Se loi pohjan erityisesti Suomen tieteellisten kirjastojen kasvulle ja edistykselle. Nimellisesti Suomi tunnusti Helsingin yliopiston kirjaston kansalliskirjastokseen vasta vuonna 2006,³⁴ mutta epävirallisesti se on hoitanut näitä tehtäviä vuosikymmeniä, jos ei vuosisatoja. Sen perustamisesta lähtien kirjasto on haluttu nähdä ”kosmopoliittisena ja julkisena, opintoja ja tiedettä rikastavana tilana”.³⁵

Se toimi merkittävässä asemassa Turussa, mutta Akatemian palaessa vuoden 1827 lopussa, kirjaston jäljellä oleva kokoelma siirrettiin sen mukana Helsinkiin. Helsingin yliopiston kirjastossa oli ja on näin paljon historiallista suomalaista kirjallisuutta, kuten myös venäläistä, slaavilaista,

²⁸ 1800-luvun vaihtuessa 1900-luvulle, Suomen maaseudulla oli noin 1794 kirjastoa. Näistä kunta omisti suunnilleen 1385 kirjastoa, kun taas yhdistykset hoitivat loput. Luku kuitenkin vaihtelee, jos laskee mukaan kiertokirjastot. Koski, Pirkko, *Tiedon tuntijat. Suomen kirjastoseura 1910–1985*. Suomen kirjastoseura: Pieksämäki, 1985, s. 19.

²⁹ Koski, *Tiedon tuntijat*, s. 17–19.

³⁰ Mäkinen, Ilkka, ”Kirjastot ennen kansallisuusaatetta: yleisten kirjastojen esihistoria 1800-luvun alkuun”. Teoksessa Mäkinen, Ilkka (toim.), *Suomen yleisten kirjastojen historia*. BTJ Kustannus: Helsinki, 2009, s. 18, 24.

³¹ Mäkinen, ”Kirjastot ennen kansallisuusaatetta: yleisten kirjastojen esihistoria 1800-luvun alkuun”, s. 31–33.

³² Mäkinen, ”Kirjastot ennen kansallisuusaatetta: yleisten kirjastojen esihistoria 1800-luvun alkuun”, s. 41.

³³ Vatanen, Pirjo, ”Modernin suomalaisen kirjastoliikkeen synty”. Teoksessa Mäkinen, Ilkka (toim.), *Suomen yleisten kirjastojen historia*. BTJ Kustannus: Helsinki, 2009, s. 223–224.

³⁴ Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, s. 365.

³⁵ Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, s. 15.

englantilaista, saksalaista ja ruotsalaista. Pohjoismainen ja varsinkin venäläinen kirjallisuus muodostavat suuren osan kirjaston kokoelmista, mutta myös muun muassa italialainen ja ranskalainen kirjallisuus ovat löytäneet osansa kokoelmissa.³⁶ Tätä edustaa muun muassa Helsingin yliopiston kirjaston osa Monrepos'n kirjasto, jossa on niin Italian renessanssin, 1600-luvun ranskalaisen klassismin ajan kuin Baconin, Humen ja Shakespearen kirjoituksia.³⁷

Kun kirjasto siirtyi vuonna 1828 Helsinkiin, alettiin painottaa Suomen kansaa, Suomen runoutta ja kieltä sekä osoitettiin lojaaliutta Venäjää ja keisaria kohtaan. Tämä kaikki tuli käytäntöön osana Venäjän kansallisuuspolitiikkaa, jossa nyt Aleksanteri-Yliopiston Yleisenä kirjastona tunnetusta kirjastosta haluttiin tehdä "Suomen kansakunnan sydän".³⁸ Tällainen suomalaisuuden painottaminen sai aikaan vastareaktion, jossa alettiin painottaa ruotsin kieltä ja ruotsalaista kulttuuria. Näin vähitellen yliopiston kirjastosta tuli "niin suomalaisen kuin ruotsalaisen kansalliskirjallisuuden ja niiden historian tutkimisen tukikohta".³⁹ Vaikka kirjastossa oli ollut jo paljon suomenkielistä kirjallisuutta Turun aikoina ja ajatus *Fennica*- eli kotimaisen kirjallisuuden kokoelmasta oli jo toteutettu, kasvoi se moninkertaiseksi kirjastonhoitaja F. W. Pippingin ja kirjaharrastaja Matti Pohdon toiminnan ansiosta. He ottivat tehtäväkseen kerätä ja luetteloida kaiken suomeksi painetun kirjallisuuden aineiston.⁴⁰ Heidän toimintansa ja kirjaston vuonna 1707 saama vapaakappaleoikeus mahdollistivatkin sen, että nykyinen Fennica-kokoelma sisältää noin 80 000 pienpainatetta, 1 000 000 kirjaa ja lehteä sekä 2 500 000 kappaletta muuta aineistoa.⁴¹

Fennican lisäksi Kansalliskirjaston yksi merkittävimmistä osastoista on *Slavica* – kirjaston venäläinen osuus. Se perustuu Venäjältä saatuihin vapaakappaleisiin, joihin yliopiston kirjasto sai oikeuden vuonna 1828 sekä moniin venäläisiin lahjoituksiin. Näin vahvistettiin yliopiston suhteita Venäjään, sen yliopistoihin, akatemioihin ja tieteellisiin seuroihin. Osasto sisältää pääasiassa 1800-luvun kirjallisuutta ja painottaa niin Venäjän kieltä, historiatieteitä, filosofiaa, maantieteitä kuin viranomaisten virallisia julkaisuja. Tämän lisäksi siellä on myös jonkin verran ei-akateemista

³⁶ Harrison, K. C, *Libraries in Scandinavia*. André Deutsch Limited: Lontoo, 1961 (2. painos), s. 216–217.

³⁷ Knapas, Rainer, "Monrepos'n kirjasto". Teoksessa Knapas, Rainer (toim.), *Bibliotheca Academica. Helsingin yliopiston kirjasto – Suomen kansalliskirjasto*. Helsingin yliopiston kirjasto: Helsinki, 2001, s. 63.

³⁸ Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, s. 89–90.

³⁹ Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, s. 95.

⁴⁰ *ibid.*

⁴¹ Häkli, Esko, "Kokoelmien kokonaisuus". Teoksessa Knapas, Rainer (toim.), *Bibliotheca Academica. Helsingin yliopiston kirjasto – Suomen kansalliskirjasto*. Helsingin yliopiston kirjasto: Helsinki, 2001, s. 43.

kirjallisuutta.⁴² Tämä slaavilainen osuus onkin Helsingin yliopiston kansainvälisin osuus ja se on tuonut kirjastoon tutkijoita niin Japanista, Länsi-Euroopasta, Yhdysvalloista ja Venäjältä.⁴³

Tämän monen vuosisadan kokemuksen varjolla Helsingin yliopiston kirjasto toimi näkyvänä esimerkkinä muille Suomen kirjastoille. 1920-luvulle asti se oli ainoa suurempi kirjasto koko Suomessa.⁴⁴ 1920-luvulla Turkuun perustettiin kaksi uutta korkeakoulukirjastoa, Åbo Akademiin ja Turun yliopistoon, joiden katsottiin olevan yhteydessä vanhaan yliopistoperinteeseen.⁴⁵ Uusien yliopistojen ja niiden kirjastojen perustaminen johtui niin ylioppilaiden määrän kasvusta kuin kieliongelmien kiihtymisestä.⁴⁶ Helsingin yliopiston kirjastolla oli kuitenkin erikoisasema, johon liittyi erikoistehtäviä kirjastonhoidollisten tehtävien lisäksi.⁴⁷ Tämä erikoisasema tuli niin kirjaston historian kautta, kuin Helsingin yliopiston aseman johdosta. Se nähtiinkin pitkään kansallisena symbolina, ja ”aatteellisen keskustelun kärkenä”.⁴⁸

Tämä erikoisasema näkyi esimerkiksi niin, että vuoteen 1918 saakka kirjasto tarjosi yliopiston nuoremmille tiedemiehille tutkijanvirkoja ylimääräisen amanuenssin nimikkeellä. Lauri Tudeerkin sai tällaisen vuonna 1906. Ylimääräisillä amanuensseilla oli suhteellisen vähän työtehtäviä, mutta yleensä he olivatkin kiinnostuneempia hyödyntämään kirjaston kokoelmia omiin töihinsä ja tutkimuksiinsa. Amanuenssit eivät muutenkaan aina työskennelleet pelkästään kirjastossa, vaan he olivat muun muassa kriitikkoja, aikakauslehtien toimittajia ja kääntäjiä. Myös moni muu myöhemmin kuuluisaksi tullut tiedemies tai kirjailija, kuten Volter Kilpi ja Yrjö Hirn, olivat toimineet tässä virassa. Varsinkin ruotsinkielisen akateemisen kulttuurin edustajat ja silloisten aikakauslehtien kirjoittajat toimivat näkyvästi kirjastossa ennen toista maailmansotaa.⁴⁹

⁴² Knapas, Rainer, ”Slavica – yliopiston venäläinen kirjasto”. Teoksessa Knapas, Rainer (toim.), *Bibliotheca Academica. Helsingin yliopiston kirjasto – Suomen kansalliskirjasto*. Helsingin yliopiston kirjasto: Helsinki, 2001, s. 55.

⁴³ Aho, Maire, ”Slaavilainen kirjasto – kansainvälinen”, *Kansalliskirjasto: Helsingin yliopiston kirjaston tiedotuslehti* 3 (2005), s. 22.

⁴⁴ Myös tämä ja kaksi seuraavaa kappaletta tulevat pääasiallisesti kandidaatin tutkielmastani.

⁴⁵ Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, s. 90.

⁴⁶ Vatanen, Pirjo, ”Suomen tieteellinen kirjastoseura ja kirjastoala vuosina 1929–1969”. Teoksessa Ruhanen, Tuula & Sarvilinna, Marja, *Muutoksen tekijät hyvässä seurassa. Suomen tieteellinen kirjastoseura 1970–2010*. Suomen tieteellisen kirjastoseuran julkaisuja 8. Suomen tieteellinen kirjastoseura: Helsinki, 2018, s. 21.

⁴⁷ Knapas, Rainer, ”Yliopiston kirjastosta Kansalliskirjastoksi”. Teoksessa Knapas, Rainer (toim.), *Bibliotheca academica: Helsingin yliopiston kirjasto – Suomen kansalliskirjasto*. Helsingin yliopiston kirjasto: Helsinki, 2001, s. 80–82.

⁴⁸ Eskola, Seikko, ”Valtiollinen korkeakoulu- ja tiedepolitiikka 1900-luvulla”. Teoksessa Tommila, Päiviö & Korpi-Tommola, Aura (toim.), *Suomen tieteen vaiheet*. Tieteellisten seurain valtuuskunta & Yliopistopaino: Helsinki, 2003, s. 61.

⁴⁹ Knapas, Rainer, ”Yliopiston kirjastosta Kansalliskirjastoksi”. Teoksessa Knapas, Rainer (toim.), *Bibliotheca academica: Helsingin yliopiston kirjasto – Suomen kansalliskirjasto*. Helsingin yliopiston kirjasto: Helsinki, 2001, s. 80–82.

Vuosina 1889–1930 kirjastossa toiminut Georg Schauman oli merkittävä uudistaja yliopiston kirjastossa. Ylikirjastohoitaja kaudellaan 1914–1930 hän otti aktiivisesti määritelmän kansalliskirjasto käyttöön ja inspiroi käsitteen ”julkiset tutkimuskirjastot”, vastakaikuna kansankirjastoille. Hän yhdisteli liberaaleja käsityksiään sekä kirjastomaailman uudistumisvaatimuksiaan ajan poliittisessa ilmapiirissä, saaden aikaan suuriakin muutoksia kirjastossa. Kirjaston ensimmäinen lisärakennus Rotunda, tilaa tuova osa, jota oltiin kaivattu jo vuosikymmeniä tilanpuutteen vuoksi, valmistui 1907.⁵⁰ Vähemmän konkreettisesti kirjaston tyyli alkoi muuttua vähitellen 1920-luvulla, tullen ammatillisemmaksi ja virastomaisemmaksi. Ennen akateeminen, vapaa yhteisö, nyt Helsingin yliopiston kirjastosta tuli itsenäisen Suomen kansalliskirjasto (kaikilla muilla tavoilla paitsi nimeltään), jonka uudet lakisäännökset ja julkisuuden asettamat säännöt ja tehtävät määrittelivät sen toimintaa. Schauman ohjasi tätä toimintaa ja toi yliopiston kirjaston uudelle aikakaudelle.⁵¹ Tätä muutosta seurasi Lauri Tudeer, jonka seuraavat vuosikymmenet yliopiston kirjaston ylikirjastonhoitajana toivat omat muutoksensa ja määräyksensä.

Helsingin yliopiston kasvaessa koko ajan suuremmaksi, alettiin muiden yliopistojen perustamista nähdä tarpeellisena 1900-luvun alussa. Näin Jyväskylän, Lahden, Åbo Akademin ja Turun yliopistojen toimintaa alettiin suunnitella. Jyväskylän yliopiston perustamisesta oltiin suunniteltu jo 1800-luvun puolivälissä, mutta tätä ei pidetty ajankohtaisena silloin. Yliopistojen perustamiseen liittyi tiiviisti ajatus niin sanottujen Suomi-kirjastojen, Suomen kulttuuria palvelevien kirjastojen, perustamisesta.⁵² Vähitellen, vuosikymmenien saatossa, Jyväskylän, Lahden ja Turun lisäksi alettiin perustaa yliopistoja ja tieteellisiä kirjastoja niin Tampereelle kuin Ouluunkin. Tällä hetkellä Suomen yliopistonkirjastoja on lukuisia, jotka kaikki painottavat kirjastojen välistä yhteistyötä niin Suomessa kuin kansainvälisesti. Tätä edustaa muun muassa FUN – Suomen yliopistokirjastojen verkosto.

Suomen tieteellisen kirjastomaailman vähitellen monipuolistuessa, tuli yhteistyöntarve koko ajan selkeämmäksi. Vaikka Suomen kansainvälinen kirjastotoiminta alkoi muodostua virallisemmin, organisaatioiden kautta, 1920-luvun lopussa, toimi Suomen ja muiden maiden välillä tätä ennen muutamia muita yhteistyöhankkeita. Toiminta muiden pohjoismaiden kanssa on tästä hyvä

⁵⁰ Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, s. 236.

⁵¹ Knapas, ”Yliopiston kirjastosta Kansalliskirjastoksi”, s. 82.

⁵² Häkli, Esko, ”Suomi-kirjastoista kohti tietopalvelukeskuksia”. Teoksessa Häkli, Esko & Huuhtanen, Riitta & Jalkanen, Eila, *Tieteellisen kirjastojärjestelmän synty Suomessa ja Savossa*. Snellman-instituutin B-sarja nro 12, Kuopion kaupunginhallitus: Kuopio, 1988, s. 12.

esimerkki. 1800-luvulla ajatus skandinavismista, kaikkien skandinaavien yhtymisestä yhden ja saman valtion alaisuuteen, innoitti Ruotsia, Tanskaa ja Norjaa tekemään läheisempää yhteistyötä toistensa kanssa. Suomi ei kuitenkaan osallistunut tähän, koska se oli osa Venäjää eikä näin voinut ottaa osaa pohjoismaisiin hankkeisiin.⁵³ Skandinavismin aatteet saavuttivat Suomen lopulta 1900-luvun alussa, 1910-luvulla. Siitä lähtien Helsingin yliopiston kirjasto ja sen työntekijät alkoivat painottaa pohjoismaisen yhteistyön tarvetta ja sen merkitystä. Ruotsin asema yhteistyökumppanina kasvoi ja sen merkitys Suomen kulttuuripolitiikassa lisääntyi.⁵⁴ Esko Häklin mukaan tieteellisten kirjastojen yhteistyötä voidaan näin pitää tiennäyttäjänä monen muun alan yhteistoiminnalle.⁵⁵

Maantieteellisten seikkojen vuoksi pohjoismaiseen yhteistyöhön ovat yleensä osallistuneet Suomi, Ruotsi, Norja ja Tanska.⁵⁶ Maiden välinen ensimmäinen tieteellisiin kirjastoihin kohdistuva hanke oli *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen* (NTBB). Se oli aikakauslehti, joka perustettiin vuonna 1914. Sen perustaja ja ensimmäinen julkaisija oli Ruotsin valtionkirjastonhoitaja Isak Collijn, joka tunnetaan myös kirjastohistorioitsijana ja bibliografina. Lehden toimitukseen kuului yksi henkilö kustakin maasta ja sen toiminta jatkui pitkään perustamisen jälkeen. Ilmestyen neljä kertaa vuodessa, sitä julkaistiin monilla skandinaavisilla kielillä, (mutta ei suomeksi), sekä niin sanotuilla maailmankielillä. Sen keskittymiskohtana toimi kirjojen ja kirjastojen historia ja se kertoi paljon ajankohtaisia uutisia pohjoismaiden tieteellisistä kirjastoista.⁵⁷

Vaikka lehti oli pääasiassa ruotsalaisten toimittama ja rahoittama,⁵⁸ on se ensimmäinen esimerkki siitä, että tieteelliset kirjastot halusivat tehdä keskinäistä yhteistyötä, saada lisää tietoa muiden maiden kirjastotoiminnasta ja muodostaa toimivia ja kauaskantoisia suhteita muihin pohjoismaihin. Lehden kautta pohjoismaisilla tieteellisillä kirjastoilla oli oma yhdentymiskohtansa ja pohja yhteiselle toiminnalle. Siitä huolimatta, että kirjastojen väliset menettelytavat eivät olleet aina kovin vilkkaita tai monipuolisia 1900-luvun alussa, kun siirrymme tarkastelemaan myöhempiä aikakausia, 1920- ja 1930-luvuilta eteenpäin, toiminta alkaa vilkastua ja ottaa uusia muotoja. Konkreettisimmin tämä tulee näkymään IFLA:n (International Federation of Library Associations and Institutions,

⁵³ Häkli, Esko, *Tieteellisten kirjastojen pohjoismainen yhteistyö: Katsaus yhteistyöorganisaatioihin*. Helsingin yliopiston kirjaston julkaisuja 39. Helsingin yliopiston kirjasto: Helsinki, 1975, s. 9.

⁵⁴ Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, s. 323.

⁵⁵ Häkli, *Tieteellisten kirjastojen pohjoismainen yhteistyö*, s. 9.

⁵⁶ Häkli, *Tieteellisten kirjastojen pohjoismainen yhteistyö*, s. 9–10.

⁵⁷ Häkli, *Tieteellisten kirjastojen pohjoismainen yhteistyö*, s. 11–12.

⁵⁸ Häkli, *Tieteellisten kirjastojen pohjoismainen yhteistyö*, s. 12.

1927–), nykyisen kirjastojen kansainvälisen kattojärjestön, perustamisessa ja sen tuomassa kehityksessä.

Silti on hyvä tunnistaa, että koska Suomen kieli ei ole yhtä ymmärrettävää muille pohjoismaille, kuin niiden kielet ovat Suomelle, ja koska suomalaiset eivät olleet aina täysin innokkaita toimittamaan uutisia maamme kirjastotoiminnasta sen ulkopuolella toimiviin lehtiin, yhteistyö ei ollut aina suotavaa Suomen kannalta. Muiden maiden tiedot Suomen kirjastotoiminnasta ovat voineet jäädä suhteellisen niukoiksi ja vaikka tällaiset erinäiset yhteistoiminnat ovat auttaneet tässä paljon, eivät ne ole aina ratkaisseet Suomen kapeampaa asemaa pohjoismaiden yhteistyössä, varsinkaan ennen toista maailmansotaa.⁵⁹

1.2. Tutkimuskysymys, rajausta ja aiempi tutkimus

Tässä tutkimuksessa tarkastelen Suomen tieteellisen kirjastolaitoksen integroitumista kansainväliseen kirjastotoimintaan Helsingin yliopiston kirjaston ylikirjastonhoitajan Lauri O. Th. Tudeerin arkiston kautta. Hänen toimintansa ja ajatuksensa muodostavat keskiön tälle tutkimukselle ja niiden avulla yritän selvittää, mitkä toimet nousevat esiin keskeisinä Suomen kansainvälisessä toiminnassa. Näin en juuri tarkastele tekoja ja päätöksiä, jotka eivät tule esiin Tudeerin arkistossa, vaikka nekin voivat tulla esiin kontekstoivina tai selventävinä seikkoina Tudeerin ajatusten ja asiakirjojen lomassa.

Etsin tutkimuksellani vastauksia kysymykseen: Miten Suomen integroituminen tieteellisten kirjastojen kansainväliseen kirjastoyhteistyöhön tulee esiin Tudeerin arkiston kautta? Tätä kysymystä täydentävät lisäkysymykset: minkälainen asema Tudeerilla oli yhteistyön muodostumisessa? Miten integroituminen käytännössä toteutui? Miten Suomen kotimainen kirjastoyhteistyö vaikutti kansainväliseen toimintaan ja minkälaisia vaikutteita Suomen kirjastosuunnittelu sai tästä toiminnasta? Mitkä ajatukset ja toimijat osallistuivat kirjastoyhteistyön muodostumiseen? Otan tässä huomioon Tudeerin aseman Helsingin yliopiston kirjaston ylikirjastonhoitajana, kansallisen kontekstikentän ja merkittävät historialliset tapahtumat ja kehitykset, jotka vaikuttivat kirjastojen toimintaan niin kansainvälisesti kuin Suomessa.

Tutkimus rajautuu näin kahden tekijän: Suomen tieteellisten kirjastojen sekä tutkimuksen aikavälin, 1920–1950-lukujen, kautta. Rajausta tieteellisiin kirjastoihin johtuu siitä, että kansainvälinen

⁵⁹ Häkli, *Tieteellisten kirjastojen pohjoismainen yhteistyö*, s. 13.

kirjastoyhteistyö painotti erityisesti tieteellisten kirjastojen osallistumista.⁶⁰ Vaikka monet kirjastokokoukset järjestettiin yleisten kirjastojen ongelmien ja yhteistyön keskustelukenttinä,⁶¹ alun perin tieteellisiä kirjastoja pidettiin kaikista tärkeimpinä kansainvälisen kirjastoyhteistyön toteuttajina. Tämän lisäksi Tudeerin asema maamme merkittävimmän tieteellisen kirjaston ylikirjastonhoitajana, määrittelee suurimman osan hänen arkistoaineistostaan tieteellisten kirjastojen piiriin.

Suomalaisia tieteellisiä kirjastoja ei ole juuri tutkittu historiallisesta näkökulmasta. Kirjastohistoria on Suomessa suhteellisen suppeaa ja keskittyy pääasiassa yleisiin kirjastoihin. Kari Paakkinen arvioi tämän syyksi Suomen tieteellisten kirjastojen ja tieteellisten instituutioiden nuoruuden.⁶² Parhaiten tutkittu suomalainen tieteellinen kirjasto onkin sen vanhin, Turun Akatemian kirjasto (jonka perintöä Turun palon jälkeen jatkoi Helsingin yliopiston kirjasto,⁶³ nykyisin Kansalliskirjasto). Akatemian kirjastoon kohdistui tutkimusta jo 1600-luvulla.⁶⁴ Tämän lisäksi 1920- ja 1930-luvuilla Suomessa syntyi akateemisen kulttuurin tutkimisen kulttuuri, jossa haluttiin määrittää Suomen kulttuurihistoriaa ja suomalaiskansallista perinnettä. Nämä niin sanotut kirjastonationalismin vuosikymmenet keskittyivät kuitenkin pääasiassa Helsingin yliopiston kirjaston kokoelmiin ja niiden merkitykseen Suomen historialle eivätkä niinkään suomalaisten akateemisten kirjastojen yleisempään tutkimiseen tai kehityksen selvittämiseen.⁶⁵

Yleisimmät esitykset Suomen tieteellisten kirjastojen historiasta ovat eri yliopistojen kirjastojen historiikit (joista jotkut on tehty tieteellisinä tutkimuksina) ja kertomukset niiden toiminnasta 1900-luvulla. Historiikkien lisäksi, jotkut ovat tutkineet tieteellisiä kirjastoja osana yliopistoja tai tietyn alan kuten musiikin näkökulmasta. Tutkijan, tutkimuksen ja kirjaston suhde on ollut keskeisen tarkastelukohde. Vaikka pidän tällaista tutkimusta todella hyödyllisenä ja tärkeänä, haluan itse tavoittaa laajemman, kehityskaarimaisemman kuvan kirjastojen toiminnasta niin Suomessa kuin muualla.

⁶⁰Kihlberg, Eeva, ”Suomen tieteellinen kirjastoseura 1929–1978”, s. 9.

⁶¹ Häkli, *Tieteellisten kirjastojen pohjoismainen yhteistyö*, s. 13.

⁶² Paakkinen, Kari, *Jyväskylän tieteellinen kirjasto 1912–1965. Tie yliopiston kirjastoksi*. Jyväskylän yliopiston kirjaston julkaisuja, 37. Jyväskylän yliopiston kirjasto: Jyväskylä, 1989, s. 7.

⁶³ Turun Kuninkaallisen Akatemian kirjaston siirryttyä Helsinkiin Turun palon ja Venäjän valloituksen jälkeen, se oli Aleksanteri-Yliopiston Yleinen kirjasto vuosina 1828–1905. Suomen itsenäistymisen jälkeen siitä tuli Helsingin yliopiston kirjasto ja vuonna 2006 virallisesti Kansalliskirjasto.

⁶⁴ Paakkinen, *Jyväskylän tieteellinen kirjasto 1912–1965*, s. 7.

⁶⁵ Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, s. 225–226.

1920—1950-lukujen aikaväli syntyy myös Tudeerin arkiston kautta, mutta rajaukseen vaikuttaa tämän ohessa kansainvälisen kirjastotoiminnan kehityksen edistys. Suomen virallinen integroituminen kansainväliseen kirjastotoimintaan alkoi 1920-luvun loppupuolella ja näin tutkimus alkaa tästä. Tudeer taas päätti ylikirjastonhoitaja uransa vuonna 1954 ja kuoli vuonna 1955. Näin hänen arkistonsa ei tarjoa aineistoa 1950-luvun puolivälin jälkeen. Tämän aikavälin puitteissa keskityn kronologisesti vuosikymmenien tärkeimpiin tapahtumiin. Näin en käsittele kaikkea sitä, mitä Suomen kirjastomaailmassa tai kansainvälisellä toimintakentällä tapahtui joka vuosikymmenellä, vaan keskityn niihin tapahtumiin, jotka nousevat keskeisinä esiin Tudeerin arkistosta ja joita itse pidän merkittävimpinä. Nämä osat tuovat parhaiten esiin kansainvälisen kirjastomaailman ja Suomen tieteellisten kirjastojen kehityksen ja toiminnan sekä niiden välisen yhteistyön ja vaikutuksen. Kronologinen järjestys luo mielestäni selkeimmän kuvan siitä, miten kirjastot aloittivat ja kehittivät yhteistä toimintaansa ja miten tämä toiminta eteni.

Tarkastelemalla suomalaisten tieteellisten kirjastojen historiaa 1920—1950-luvuilla, raja-
aus vastaa päämääräisesti myös Jorma Vallinkosken Suomen tieteellisten kirjastojen historiallista jakoa. Hän on jakanut Suomen tieteellisen kirjastohistorian kolmeen osaan. Ensimmäinen vaihe, *Ruotsin aika*, alkaa keskiajalta ja päättyy 1820-luvulle. Tämä koskee niin luostarien, kirkkojen kuin Turun akatemiankin kirjastoja. Toinen vaihe, *autonomian aika*, käsittää taas Akatemian siirtymisen Helsinkiin ja Helsingin yliopiston kirjaston perustamisen. Tämän lisäksi tieteelliset seur-
at perustettiin 1800-luvulla ja niiden kirjastot ovat monipuolistaneet Suomen tieteellistä kirjastokenttää merkittävästi.⁶⁶ Vallinkosken kolmas vaihe, *itsenäisyyden aikaan*, alkaa Suomen itsenäistymisestä ja sisältää niin uudenlaisen ja nopeamman kirjastojen kehityksen kuin lainsäädännölliset muutokset kirjastojen hyväksi. Ritva Sievänen-Allen on myös esitellyt neljän-
nen vaiheen, joka käsittää kaiken toisen maailmansodan jälkeisen ajan.⁶⁷

Näin itsenäisyyden aika käsitettäisiin Suomen itsenäistymisestä toisen maailmansodan loppuun ja on tämän tutkimuksen suuntaa antava aikaväli. Tarkastelemalla myös 1940-luvun loppua ja 1950-luvun alkua, itsenäisyyden aika ei ole kuitenkaan ainut kirjastohistoriallinen vaihe, jota tässä tutkimuksessa hyödynnetään. Vallinkosken ja Sievänen-Allenin rajaukset auttavatkin

⁶⁶ Paakkinen, *Jyväskylän tieteellinen kirjasto 1912–1965*, s. 5–6; Jokipii, Mauno, *Jyväskylän tieteellinen kirjastotoimi 85 vuotta*. Juhlaesitelmä Jyväskylän yliopiston kirjaston 85-vuotisjuhlassa 1.10.1997 laajennettuna. Jyväskylän yliopiston kirjaston julkaisuja 41. Jyväskylän yliopiston kirjasto: Jyväskylä, 1997, s. 5.

⁶⁷ Paakkinen, *Jyväskylän tieteellinen kirjasto 1912–1965*, s. 6–7; Jokipii, *Jyväskylän tieteellinen kirjastotoimi 85 vuotta*, s. 5.

hahmottamaan 1900-luvun alkupuolen kirjastohistorian osuudeksi, jolle voidaan nähdä yhtenäisiä ominaisuuksia. Tässä tutkimukseni voi nojata jo valmiiksi asetettuihin raameihin, joiden avulla tunnistetaan suurempia kehittymiskaaria ja toimintamuotoja.

Kuten Suomen tieteellisiä kirjastoja, myöskään Suomen kirjastojen kansainvälistä toimintaa ei ole tutkittu kovinkaan paljon. Se voi esiintyä osana tiettyjen aiheiden lomassa, mutta yhteistyön muodostuminen ja sen kehittyminen ei ole ollut minkään suomalaisen tutkimuksen keskiössä. Ainoa tutkimus, joka on käsitellyt aihetta perusteellisemmin, on Esko Häklin *Tieteellisten kirjastojen pohjoismainen yhteistyö: Katsaus yhteistyöorganisaatioihin* vuodelta 1975. Se määrittelee pohjoismaisten kirjastojen yhteistyötä lähinnä organisaatioiden kautta ja pääasiassa toisen maailmansodan jälkeen, mutta siinä on myös jonkin verran pohdintaa pohjoismaisten kirjastojen yhteistyöstä aiemmilta ajoilta. Näin saa jonkinlaisen käsityksen siitä, miten kirjastojen välinen yhteistyö on muodostunut ja miten se on kehittynyt. Koska tutkimus käsittelee organisaatioita, antaa se kuitenkin vain virallisen näkökulman, eikä käsittele minkään muun tason yhteistoimintaa.

Tämän lisäksi Tudeeriin keskittyvä tutkimus on yhtä olematonta. Verrattuna esimerkiksi Helle Kannilaan, joka tunnistetaan yhdeksi suomalaisen kirjastolaitoksen tärkeimmiksi kehittäjiksi ja jota voidaan pitää Tudeerin vastineena yleisten kirjastojen kentällä, Tudeeriin kohdistuva kiinnostus on todella vähäpätöistä. Kannilastakaan ei olla tehty suuria määriä tutkimusta, mutta ainakin Eduskunnan kirjaston julkaisema *Muutoksen 13 vuotta: Eeva-Maija Tammekann Eduskunnan kirjaston ylikirjastonhoitajana 1980-1993*, Karl-Erik Henrikssonin toimittama *Kirjastoista kirjoitettua: Kirjoituksia vuosilta 1913–1963*. Helle Kannilan 70-vuotispäiväksi toukokuun 20 pnä 1966 ja Hilikka M. Kaupin kirjoittama *Helle Kannilan elämänpuut* tutkivat ja esittelevät Kannilan elämää, uraa ja ajatuksia. Tudeerin kohdalla lähin tällainen teos on Rainer Knapaksen *Tiedon valtakunnassa. Helsingin yliopiston kirjasto – Kansalliskirjasto 1640–2010*, jossa on osuus Tudeerin urasta ja elämästä.

Knapaksen teos onkin yksi tärkeimpiä teoksia tämän tutkimuksen kannalta. Siinä hän käsittelee niin Kansalliskirjastojen historian eri vaiheita, sen asemaa suomalaisessa kulttuuri- ja kirjastomaailmassa sekä sen kokoelmia, kirjastonhoitajia, kirjaston kävijöitä ja käyttötapoja. Tämän lisäksi kirjaston suhde yliopistoonsa on selkeä keskittymiskohde ja tieteen ja tutkimuksen tärkeys tieteellisten kirjastojen toiminnassa tulee selvästi esiin. Knapaksen teos valottaa näin Tudeerin toimintaa ja kontekstoi Kansalliskirjaston asemaa niinkin haastavina aikoina kuin itsenäistymisen ja

maailmansotien aikaan. Se myös esittelee Suomen muuta kirjastotoimintaa ja pohtii Kansalliskirjaston toimintaa suhteessa muihin kirjastoihin, muihin maihin ja erilaisiin seuroihin nähden.

Tämän lisäksi Jeffrey M. Wilhiten *85 Years IFLA. A History and Chronology of Sessions 1927–2012* on keskeinen teos, koska sen avulla IFLA:n (International Federation of Library Associations and Institutions) toiminnan kokonaisuus tulee selkeimmin esiin. IFLA:n ollessa kirjastojen kansainvälinen kattojärjestö ja keskeinen motivoija Suomen kansainvälisessä toiminnassa, tämän tutkimuksen kannalta on keskeistä ymmärtää IFLA:n toimintaa laajemmalla kentällä ja sijoittaa Suomen toiminta omaan kontekstiinsa. Wilhite esitteleekin IFLA:n toimintaa kronologisesti koko sen toiminnan ajalta ja käsittelee sen istuntoja perusteellisesti. Tämän tarkastelutavan avulla on suhteellisen vaivatonta selvittää, mitä tietyissä istunnoissa käsiteltiin ja mikä tässä oli oleellista Suomen kannalta. Tämän lisäksi IFLA:n internet-sivuilla on muutamakin tutkimus IFLA:n historian eri vaiheista. Näitä ovat muun muassa Hanna de Vriesin pro gradua vastaava tutkimus *The History of the International Federation of Library Associations: From its Creation to the Second World War, 1927–1940* ja Joachim Wiederin artikkeli *IFLA's First Fifty Years: A reprise*.

Suomen kirjastomaailmaa käsittelevästä tutkimuksesta keskeiseksi nousee taas niin *Suomen tieteellinen kirjastoseura 1929–1979, Tiedon tuntijat. Suomen kirjastoseura 1910–1985*, ja juuri ilmestynyt *Muutoksen tekijät hyvässä seurassa. Suomen tieteellinen kirjastoseura 1970–2010*, joka käsittelee myös seuran alkutaipaleita. Tämän lisäksi Esko Häklin, Riitta Huuhtasen ja Eila Jalkasen *Tieteellisen kirjastojärjestelmän synty Suomessa ja Savossa ja AJAN TAJU. Kirjoituksia kansanperinteestä ja kirjallisuudesta* teoksessa oleva Eeva-Maija Tammekannin artikkeli *Tieteellisten kirjastojen suunnittelu. Mietintöjen tarkastelua* ovat todella keskeisiä tutkimuksen kannalta. Koska tämä tutkimus liikkuu eniten tieteellisten kirjastojen ja varsinkin yliopistokirjastojen kentällä, auttavat nämä teokset ymmärtämään syitä ja tapoja, joilla Suomen tieteellisten kirjastojen maailmaa on alettu toteuttaa. Siinä missä Tammekannin artikkeli keskittyy erilaisten komiteamietintöjen lähestymistapoihin ja näkökantoihin, Häklin, Huuhtasen ja Jalkasen teos käsittelee yliopistojen kirjastojen syntyä suhteessa ajatukseen niin sanotuista Suomi-kirjastoista. Kirjastoseuroja käsittelevät teokset nousevat keskeisesti esiin taas koko Suomen kirjastomaailman muodostumisen käsittelyn taustalla, koska juuri seurojen toiminta on ollut erityisen arvokasta monien tärkeiden käytäntöjen ja suhteiden muodostumisessa. Näiden kirjojen lisäksi hyödynnän muutamaa Suomen yleistä historiaa ja suomalaisia kulttuurisuhteita tarkastelevaa teosta.

1.3. Lähteet ja metodologia

Tämän tutkimuksen keskeisin lähde on Lauri O. Th. Tudeerin yksityisarkisto, joka sijaitsee Kansalliskirjastossa. Se on osa Tudeer-suvun kokonaisuutta, jossa on yhteensä 150 koteloä. Tästä L. Tudeerin osuus on suurin. Tudeerin arkisto sisältää todella monipuolisia dokumentteja, kirjeistä komiteamietintöihin. Kirjeet muodostavat ison osan kokoelmasta, mutta tämän lisäksi se on jaettu sellaisiin osioihin, kun:

- "Asiakirjat", jossa on muun muassa hänen tutkimusmuistiinpanojaan, luetteloitaan, artikkeleitaan ja puheitaan. Lisäksi se sisältää myös kaikki ne asiakirjat, jotka ovat jääneet hänen virkatoiminnastaan Helsingin yliopiston kirjastossa ja erilaisissa yhdistyksissä. Tämä on ehdottomasti L. Tudeerin osuuden suurin kokoelma ja on se osa, jota itse hyödynnän tutkimuksessani. Varsinkin Tudeerin puheet, artikkelit ja hänen virkatoimensa ja kirjastomatkojensa asiakirjat toimivat erityisen tärkeinä lähteinä tutkimukseni kannalta,
- "Talous", jossa on muun muassa hänen tilikirjojaan, pankkiasiakirjojaan ja listaus hänen teatterikäynneistään,
- "Muut muistiinpanot", jossa on Tudeerin muotokuvan paljastustilaisuuden puheita, lapsuusajan papereita ja muiden henkilöiden muistelema tapahtumia,
- "Painotuotteet", jossa on nimensä mukaisesti niin Tudeerin kuin muiden painotuotteita; mukaan lukien eri maiden kirjastojen lomake-, kirje-, ja ohjelmamalleja sekä
- "Muu aineisto", jossa on valokuvia, piirustuksia, kuivattuja kasveja ja niin edelleen.

Tästä itse hyödynnän osaa Asiakirjat. Se on ehdottomasti L. Tudeerin osuuden suurin kokoelma ja varsinkin Tudeerin puheet, artikkelit ja hänen virkatoimensa ja kirjastomatkojensa asiakirjat toimivat erityisen tärkeinä lähteinä tutkimukseni kannalta. Näin rajaan ulos kaikki muut arkiston osiot mukaan lukien Tudeerin lähettämät ja saamat kirjeet sekä hänen päiväkirjansa. Vaikka ne varmasti tarjoaisivat mielenkiintoisia näkökulmia aiheeseeni, ajan ja tilan puolesta olen päättänyt, että ne eivät ole keskeisimpiä lähteitäni.

Tudeerin arkiston muodostuessa hänen jättämistään asiakirjoistaan, kirjeistään ja muusta aineistosta on hyvä pohtia niiden muodostumista ja asemaa lähteinä. Marjatta Hietala toteaa artikkelissaan *Henkilöhistorialliset lähteet* Pekka Suvannon toimittamassa kirjassa *Yleisen historian lähteet ja niiden käyttö*, että "yksityisarkistot ovat syntyneet joko henkilön poliittisen ja taloudellisen toiminnan tuloksena hänen elinaikanaan tai ne ovat muodostuneet jälkikäteen

kerätystä kokoelmasta”.⁶⁸ Tudeer-suvun arkiston arkistoluettelossa todetaan, että ”arkistoaineisto oli kirjastolle suoritetun lahjoituksen yhteydessä jakaantunut kahteen osaan:

- Lauri O. Th. Tudeerin arkisto
- Oskar Emil Tudeerin arkisto”.

Tämän perusteella päättelen, että arkisto on muodostettu ja järjestelty molempien L. Tudeerin sekä hänen isänsä kuoleman jälkeen. Tästä on kuitenkin hankalaa olla täysin varma.

Se, että arkisto on todennäköisesti muodostettu L. Tudeerin kuoleman jälkeen, on hyvä pitää mielessä, koska näin voimme huomioida sen, että arkisto muodostuu jonkun muun (luultavasti hänen perheensä) käsityksestä siitä, mitä aineistoa arkistossa kuuluu olla. Lahjoituksen jälkeen aineisto on järjestetty arkistumuotoon ja se on organisoitu siinä mielessä, että se on ja tulee olemaan hyödyllinen tulevaisuuden tutkijoille ja kaikille, jotka ovat kiinnostuneet Tudeerin toiminnasta. Hietala määrittelee kaikki henkilöhistorialliset lähteet ”elämäkerrallisiin lähteisiin”, ”virkatoimesta jääneeseen lähdemateriaaliin” ja ”kirjeenvaihtoon”.⁶⁹ Koska henkilöhistoriallisia lähteitä käytetään monesti biografiseen tutkimukseen, on hyvä tunnistaa myös se, että ne auttavat ymmärtämään tutkimuskohteen ajatusmaailmaa, toimintaa ja päämääriä. Hietala painottaa, että ne tuovat esiin ”henkilön persoonaa, hänen tuotantoaan sekä toimintaansa elämän eri alueilla sekä kontaktejansa muihin ihmisiin”.⁷⁰

Näin Tudeerin arkisto voidaan käsittää perinteiseksi arkistoksi, joka todellakin tuo esiin niin hänen persoonansa, tuotantoaan kuin hänen toimintaansa ja kontaktejaan elämän eri alueilla. Koska itse keskityn eniten niin sanottuun ”virkatoimesta jääneeseen lähdemateriaaliin”, huomioin Hietalan kommentit siitä, että ne ovat yleensä muodostuneet viran toiminnan yhteydessä, suhteellisen luonnollisella tavalla.⁷¹ Niin ”luova lähdeaineisto, joihin kuuluvat henkilön tuotanto, teokset, artikkelit, piirustukset, maalaukset, teosten käsikirjoitukset, lausuntoluonnokset jne.”⁷² sekä ”henkilön luovaa tuotantoa edeltävä materiaali”, johon kuuluvat muistiinpanot ja esityöt,⁷³ ovat

⁶⁸ Hietala, Marjatta, ”Henkilöhistorialliset lähteet”. Teoksessa Suvanto, Pekka (toim.), *Yleisen historian lähteet ja niiden käyttö*. Oy Gaudeamus Ab: Helsinki, 1977, s. 38.

⁶⁹ Hietala, ”Henkilöhistorialliset lähteet”, s. 39.

⁷⁰ *ibid.*

⁷¹ *ibid.*

⁷² Hietala, ”Henkilöhistorialliset lähteet”, s. 39–40.

⁷³ Hietala, ”Henkilöhistorialliset lähteet”, s. 40.

todella tärkeää lähdeaineistoa tutkimukseni kannalta ja on näin hyvä tunnistaa niiden luomis- ja säilyttämisympäristö ja konteksti.

Lähteiden ollessa henkilöhistoriallisia lähteitä, ne tarjoavat oivan mahdollisuuden tarkastelemalla ihmisten tekojen ja toiminnan takana olevia motivaatioita. Marjatta Hietala painottaakin juuri virkatoimesta jäänyttä lähdemateriaalia ”antoisimpana luovana lähdeaineistona”.⁷⁴ Siinä missä artikkelit tarjoavat näkökulmia lyhyellä aikavälillä, tiiviissä muodossa, kirjoitettuihin kannanottoihin, puheet taas tuovat esiin niin virallisia kuin epävirallisia katsontakantoja. Paljon riippuu siitä, missä puhe tai artikkeli pidetään ja julkaistaan. Puheita analysoidessa pitää kuitenkin pitää mielessä sellaiset seikat kuin:

1. Kuka kirjoitti puheen?
2. Milloin, missä tilanteessa ja mille yleisölle on puhe tarkoitettu ja tehty?
3. Mitkä ovat puhujan tavoitteet?
4. Onko puhe kirjoitettu muistiin ennen sen pitämistä, sen aikana vai jälkikäteen?⁷⁵

Tämä auttaa tavoittamaan puheen alkuperän ja motivaation.

Tämän lisäksi, kun tarkastelee niin sanotun hallintomiehen arkistoa, on hyvä pitää ylipäätään mielessä, että asiakirjat on yleensä tarkoitettu pienelle virkamiespiirille ja näin hänen monet asiakirjansa heijastavat tätä.⁷⁶ Tudeerin tapauksessa ne on luotu toisille kirjastoasiantuntijoille ja kirjastopäättäjille. Verrattuna esimerkiksi taitelijoihin ja kirjailijoihin, jotka haluavat puheilleen ja kirjoituksilleen laajan yleisön, näin ei voi aina olettaa virallisempien urien toimittajilta. Silti on hyvä muistaa, että Tudeer halusi monesti vaikuttaa puheillaan ja kirjoituksillaan, ja saada ihmiset ajattelemaan kirjastomaailman toimintaa ja kehitystä sekä sen ongelmia. Näin ei voida täysin sulkea ulos sitä mahdollisuutta, että monet Tudeerin dokumenteista on tarkoitettu laajemmalle yleisölle, motivaationaan kirjastokehityksen ja -ongelmien esittely ja selvitys.

Metodologisesti tämä tutkimus on kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus. Siinä ei siis hyödynnetä juurikaan tilastollisia tai muita kvantitatiivisia tutkimustapoja vaan lähestyy lähdeaineistoa

⁷⁴ Hietala, ”Henkilöhistorialliset lähteet”, s. 50.

⁷⁵ Hietala, ”Henkilöhistorialliset lähteet”, s. 51.

⁷⁶ *ibid.*

tutkimuskysymyksen näkökulmasta ja nostaa siitä esiin niin sanottuja raakahavaintoja⁷⁷. Tässä on pyrkimys ”pelkistää” aineistoa rajallisemmaksi ja yhdistää yksittäiset havainnot suuremmiksi havaintokokonaisuuksiksi ja tavoittaa lähteiden yleisempiä, tutkimukselle oleellisia, teemoja ja laajempia tapahtumaketjuja.⁷⁸ Tässä oletetaan, että lähteet sisältävät ”esimerkkejä tai näytteitä samasta ilmiöstä”.⁷⁹ Jos ne näin tekevät, voidaan tutkimuskysymyksiä avulla tulkita niiden merkitystä ja saavuttaa erilaisia välihuomioita ja lopulta oikeita johtopäätöksiä. Pyrin näin, lähdekritiikin voimin, ”konstruoimaan tarinan siitä, mitä voi todella olettaa tapahtuneen”.⁸⁰ Tässä tutkimuksessa nojataan paljon lähteiden varaan, muun muassa sen takia, että aiheesta ei olla tehty juuri ollenkaan aiempaa tutkimusta.

Kvalitaatiivisessa tutkimuksessa pyritään tutkimaan aihetta mahdollisimman kaikenkattavasti. Tapahtumia ei voi pilkkoa osiin tai erottaa kontekstistaan. Vaikka tämä tutkimus tutkii eri vuosikymmenien tärkeimpiä tieteellisten kirjastojen kansainvälisiä toimintoja, ei se silti yritä erottaa niitä laajemmasta toimintakentästä. Näin pyrin kontekstoimaan kirjastotoimintaa mahdollisimman tehokkaasti. Samalla on hyvä ottaa huomioon tutkijan omat lähtökohdat ja lähestymistavat. Objektiivisuutta on vaikeaa ja usein mahdotonta saavuttaa ja näin tutkijan on hyvä pitää mielessään omat ajatusmaailmansa ja niiden vaikutus. Kuten Sirkka Hirsjärven, Pirkko Remeksen ja Paula Sajavaaran teoksessa *Tutki ja kirjoita* todetaan: ”Voimme saada tulokseksi vain mahdollisia selityksiä johonkin aikaan ja paikkaan rajoittuen”.⁸¹ Tämäkin on hyvä tunnistaa tutkimusta tehdessä.

Tämän lisäksi on hyvä pohtia, miten kronologinen tarkastelu, jota tässä tutkimuksessakin harrastetaan, merkitsee historian tutkimuksen kannalta. On hyvä muistaa, että kronologia ja varsinkin periodisointi ovat vain kulttuurisia sopimuksia, ihmisten luomia tapoja, joilla hahmottaa eri maailmaa. Tämä on yksi tapa tarkastella historiaa ja saada siitä jokseenkin looginen kuva, mutta se ei takaa suoraviivaista tai johdonmukaista lähestymistapaa siinä missä mikään muukaan historian tarkastelutapa. Anu Korhonen ja Kirsi Tuominen tuovat tämän esiin kirjansa *Time Frames. Negotiating Cultural History* johdannossa *Decoding Chronologies*. Heidän mielestään kronologia tarkoittaa niitä aktiviteetteja, joita historian tutkija harrastaa, kun hän yrittää selvittää mitä

⁷⁷ Alasuutari, Pertti, *Laadullinen tutkimus*. Vastapaino: Tampere, 1994 (2.painos), s. 31.

⁷⁸ *ibid.*

⁷⁹ *ibid.*

⁸⁰ Alasuutari, Pertti, *Laadullinen tutkimus*. Vastapaino: Tampere, 1999 (3.uudistettu painos), s. 41.

⁸¹ Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula, *Tutki ja kirjoita*. Tammi: Helsinki, 2004 (10. osin uudistettu laitos), s. 152.

menneisyydessä tapahtui ja käsittää mikä muuttui, mikä pysyi samana ja miksi kaikki tapahtui siinä järjestyksessä, kun se tapahtui. He toteavat myös, että ilman periodisointia historia, kuten sen nyt tunnemme, ei voisi olla olemassa eikä sitä voitaisi tutkia ilman sen organisointia ja kontekstualisointia.⁸² Tällä tavalla myös minä lähestyn periodisointia. Koska haluan löytää sen, mikä kirjastotoiminnassa muuttui, ei muuttunut ja miksi toiminta eteni siinä järjestyksessä kuin se sen teki, kronologinen lähestymistapa ja periodisointi tuntuvat kaikista parhaimmilta tavoilta saavuttaa tämä.

Viimeiseksi minun pitää varmistaa, että ymmärrän, miten historialliset narratiivit näkyvät historiassa, miten ne suhteutetaan omaan aikaansa ja miten historian tutkijat konstruoivat erilaisia historiallisia jaksoja. Minun pitää ymmärtää, mitä tarkoitamme, kun puhumme ensimmäisen tai toisen maailmansodan aikaisesta ajasta, tai siitä, miten itsenäistyminen muutti Suomea. Osittain tämä on luotu tarina, osittain kuvastaa eri aikojen näkemyksiä Suomen menneisyydestä. Historialla on monta tasoa, ja koska tutkimukseni yhdistää niitä monen maan osalta, on tärkeää tunnistaa niiden vaikutus. Minun pitää myös ymmärtää, miten itse muodostamani historialliset aikakaudet muovaavat historiallista tietoa ja miten tämä luo uutta historiaa. Koska aika on konseptina niin muuntautumiskykyinen, on sen käsitteellistämisessä oltava tarkka.

1.4. Tutkimuskäsitteet ja rakenne

Keskeisimmät käsitteet tässä tutkimuksessa ovat tieteelliset kirjastot, kansainvälisyys ja yhteistyö. Vaikka jokainen näistä tuntuu suhteellisen selkeältä ja ymmärrettävältä konseptilta, on hyvä pohtia mitä ne tarkoittavat tämän tutkimuksen puitteissa, koska varsinkin kansainvälisyyttä ja yhteistyötä voidaan käyttää monessa merkityksessä. Jos määrittelemme ne kaikkein yksinkertaisimmin, niin tieteellinen kirjasto on korkeakouluopetuksen, opiskelun ja tutkimuksen tukena toimiva kirjasto, kansainvälisyys tarkoittaa kansojen tai valtioiden välistä asiaa ja yhteistyö merkitsee työn tekemistä jonkun muun kanssa. *Puheen palo* -sivusto toteaa, että ”yhteistyössä on paljon samaa, kuin puhumisessa. Kyse on tiedon, osaamisen ja näkökulmien jakamisesta, uusien ideoiden syntyemisestä sekä eri vahvuuksien löytämisestä ja täydentämisestä, lopputuloksena aina jotakin uutta ja ainutlaatuista”.⁸³ Juuri tätä haluankin selvittää 1900-luvun alkupuolen tieteellisten kirjastojen keskuudessa.

⁸² Korhonen, Anu & Tuohela, Kirsi, ”Introduction: Decoding Chronologies”. Teoksessa Korhonen, Anu & Tuohela Kirsi (toim.), *Time Frames. Negotiating Cultural History*. University of Turku: Turku, 2002, s. 2.

⁸³ Yhteistyön Merkitys. Puheen Palo. <http://puheenpalo.fi/2016/02/24/1996/> (luettu 3.10.2018).

Näistä ensimmäisenä, tieteellinen kirjasto on yleistermi, joka kuvailee monenlaisia kirjastoja. Tieteellisten kirjastojen luonne ja tehtävät eivät ole yksiselitteisiä ja vaihtelevat yllättävänkin paljon, riippuen paljolti siitä, millaisen instituution toimintaa ne tukevat. Koska korkeakoulutus, tieteen tekeminen ja tutkimus, eivät ole suoraviivaisia ja selkeitä konsepteja, näiden toimintaa tukevat tieteelliset kirjastot heijastavat tätä moninaisuutta menettelytavoissaan ja prosessiensa suunnittelussa.⁸⁴ Esimerkiksi Suomen Kotiseutuliitto määrittelee ne näin: ”Tieteelliset kirjastot toimivat tutkimuksen, opiskelun ja korkeakouluopetuksen tukena. Tieteellisiä kirjastoja ovat Kansalliskirjasto, yliopisto- ja ammattikorkeakoulukirjastot sekä erikoiskirjastot”.⁸⁵

Pääasiassa ihmiset tarkoittavatkin juuri yliopistojen tai korkeakoulujen kirjastoja käyttäessään tätä termiä, mutta esimerkiksi myös Eduskunnan kirjasto lukeutuu Suomen tieteellisiin kirjastoihin. Suomen Kotiseutuliiton määritelmän mukaan voimme todeta, että esimerkiksi vuonna 2017 Suomessa toimi Opetus- ja kulttuuriministeriön Tieteellisten kirjastojen tilastotietokannan mukaan 38 tieteellisten kirjastojen hallinnollista yksikköä, jos mukaan lasketaan niin yliopistokirjastot, ammattikorkeakoulukirjastot kuin erikoiskirjastot. Näillä taas on yhteensä 140 toimipistettä,⁸⁶ jotka hoitavat kaikki jokseenkin erilaisia tehtäviä. Vaikka tilanne ei ollut tällainen tämän tutkimuksen aikakaudella, on hyvä tunnistaa missä muodossa ja asemassa suomalaiset tieteelliset kirjastot toimivat nykyään, jotta käsitämme tieteellisten kirjastojen suunnittelun ja toiminnan merkittävyyden edeltävinä aikoina. Tämä tutkimus keskittyy Suomen isoimpien yliopistojen kirjastoihin, ja ennen kaikkea Helsingin yliopiston kirjaston toimintaan.

Eri maiden kansalliskirjastot nojaavat myös tieteellisten kirjastojen piiriin. Niiden luonne on tosin paljon monitasoisempi kuin esimerkiksi yliopistojen kirjastojen. Siinä missä suurin osa tieteellisistä kirjastoista toimii jonkin instituution osana tai sen yhteydessä, näin saaden useita merkityksiä tämän laitoksen osana, kansalliskirjastot tulevat monissa muodoissa, jotkin virallisemmissa asemissa kuin toiset. Vaikka onkin helppoa pitää kansalliskirjastoja hyvin vakiintuneena kirjastotyyppinä, tämä ei

⁸⁴ Budd, John M., *The Academic Library: Its Context, Its Purpose and Its Operation*. Libraries Unlimited, Inc.: Colorado, 1998, s. xiii.

⁸⁵ Tieteelliset kirjastot, Suomen Kotiseutuliitto, <https://kotiseutuliitto.yhdistysavain.fi/kirjastot/tieteelliset-kirjastot/> (luettu 9.4.2019).

⁸⁶ Tieteellisten kirjastojen tilastotietokanta, Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2017, <https://yhteistilasto.lib.helsinki.fi/?orgs=3%2C4%2C5%2C584&years=2017&stats=1%2C2%2C3%2C4%2C5%2C6%2C482%2C491%2C498#results> (luettu 9.4.2019). Erikoiskirjastojen toimipisteiden määrää ei olla ilmoitettu vuoden 2017 tilastossa.

heijasta täysin todellisuutta. Maat itse määrittelevät kansalliskirjasto(je)nsa tehtävät ja päämäärät. Kuitenkin jos pitää määritellä yleisin kansalliskirjastojen päätehtävä, se on kerätä maan hienoimmat, arvokkaimmat kirjat ja säilyttää ne, ylläpitäen niitä teoksia, joita maat pitävät kaikista eniten oman identiteettinsä rakentajina ja määrittäjinä.⁸⁷

Esimerkiksi Suomen Kansalliskirjaston internetsivu toteaa, että ”Kansalliskirjaston lakisääteinen tehtävä on säilyttää korvaamattoman arvokas kansallinen julkaistu kulttuuriperintöaineisto pysyvästi.”⁸⁸ Vaikka tässä puhutaan pääasiassa digitaalisesta aineistosta, kattaa se samalla koko Kansalliskirjaston toiminnan. *Kirjaston Tehtävät ja strategiat* -sivulla todetaankin, että ”Vastaamme kansallisen julkaisuperintömme ja ainutlaatuisten kokoelmiensa kartuttamisesta, kuvailusta, säilyttämisestä ja käyttöön asettamisesta.”⁸⁹

Näin vaikka tieteellisten kirjastojen toimintamallit eivät aivan vastaa toisiaan, ne silti jakavat toimintakenttensä ja työskentelevät samojen puitteiden lomassa. Kirjastomaailma, kuten moni muu pitkälle kehittynyt järjestelmä, joutuu kategorisoimaan eri osuuksiaan, jotta niitä voi hallita ja niiden toimintaa voidaan suunnitella yhteneväisiin suuntaan. Lukuisat tuntuvasti erilaisetkin kirjastot voidaan lyöttää samaan kategoriaan niin toiminnan suunnittelussa, tehtävien hoidossa kuin aineistonsa puolesta. Juuri tässä tuleekin esiin yhteistyön voima, niin eri kirjastotyyppien, kuin eri maiden kirjastojen välillä. Näin on hyvä tuntee tieteellisten kirjastojen kenttä ja ymmärtää missä asemassa nämä kirjastot toimivat siellä.

Yhteistyön puolella taas, Esko Häkli jakaa kirjassaan *Tieteellisten kirjastojen pohjoismainen yhteistyö: Katsaus yhteistyöorganisaatioihin* tieteellisten kirjastojen välisen yhteistyön bilateraalisesta ja multilateraaliseen yhteistyöhön. Bilateraalisessa yhteistyössä toimii kaksi kirjastoa keskinäisessä yhteistyössä, kun taas multilateraalissa yhteistyössä toimii sekä moni kirjasto, että usein myös monen maan kirjastojärjestelmä suhteellisen pysyvällä tavalla.⁹⁰ Tämä tutkimus toimii siis paljolti Häklin multilateraalisen yhteistyön piirissä, sen sisältäessä sekä niin eri kirjastotyyppien kuin eri maiden kirjastojärjestelmien yhteistyötä.

⁸⁷ Line, Joyce & Line, Maurice B. (toim.), *National Libraries*. Aslib: Lontoo, 1979, s. 1.

⁸⁸ Digitaalisen kulttuuriperinnön välittäminen yhteistyönä, Kansalliskirjasto, <https://www.kansalliskirjasto.fi/fi/digitaalisen-kulttuuriperinnon-valittaminen-yhteistyona> (luettu 7.10.2018).

⁸⁹ Tehtävät ja strategiat, Kansalliskirjasto, <https://www.kansalliskirjasto.fi/fi/tehtavat-ja-strategia> (luettu 7.10.2018).

⁹⁰ Häkli, *Tieteellisten kirjastojen pohjoismainen yhteistyö*, s. 5.

Mitä tämä yhteistyö eri maiden kirjastojen välillä sitten on? Se voi käsittää niin erilaiset komiteat, konferenssit, tutustumismatkat, suunnitteluelimet, keskustelut kuin vaikka kahvitteilu-tilaisuudet. Kansainvälisesti tämä on yleisimmin ollut juuri erilaisia konferensseja, joissa maiden kirjastoasiantuntijat keskustelevat erilaisista kirjasto-ongelmista, haasteista ja kehityksestä. *International Librarianship. Cooperation and Collaboration* kirjan johdannossa todetaan, että kirjastotyö on aina ollut kansainvälistä, mutta se on tullut ilmeisemmäksi 1900-luvun loppupuolella.⁹¹ Maiden välinen kirjastoyhteistyö onkin toiminut monella tapaa, ennen kuin se on päätenyt siihen tilanteeseen, miten sen nyt ymmärrämme.

Tähän tapaan joskus on mahdollista määritellä, mitä yhteistyö sinänsä on. Useasti sitä on kuitenkin hankalaa taltioida ja näin sen historiallinen tarkastelu vaikeutuu. Jokaista eri maiden edustajien välistä keskustelua on mahdotonta säilyttää. Silti 1900-luvulle tultaessa alettiin vähitellen tallettaa ainakin virallisia kanssakäymisiä ja toimintatapoja yhä kestävimpiin muotoihin. Näiden avulla voidaan saavuttaa joitakin eri maiden ja kirjastojen välisiä yhteistyöyrityksiä ja -muotoja.

Viimeisenä kansainvälisyys voidaan määritellä monella tavalla. Vuosisatojen saatossa useimpien maiden rajat ovat muuttuneet ja niiden diplomaattiset suhteet kehittyneet eri suuntiin. Maat lähestyvät toisiaan useiden tahojen kautta ja niiden välinen toiminta ei ole vain poliittista vaan myös akateemista, kulttuurista ja taloudellista. Monitasoiset kulttuurisuhteet syntyvät, kun maat toimivat aktiivisesti niiden luomisessa. Joskus ne ovat jopa täysin riippumattomia politiikasta.⁹² Tässä tutkimuksessa pohditaankin eri maiden rajoja ylittävää toimintaa ja näin pitää ottaa huomioon kansainvälisen toiminnan mahdollisuudet ja rajoitukset. Tässä tutkimus ei ota huomioon esimerkiksi aasialaista kirjastokehitystä, vaan pitäytyy varsinkin Euroopan, mutta osittain myös Pohjois-Amerikan kirjastotoiminnan tarkastelun tasolla. Vaikka jotkin aasialaiset maat ovat voineet osallistua esimerkiksi IFLA:n toimintaan, en koe niitä merkittäväksi Suomen kansainvälisen yhteistyön tarkastelun kannalta 1920–1950-luvuilla.

Kieli, maantieteelliset etäisyydet, ja sodat vaikuttavat keskeisesti kulttuurisuhteiden kehitykseen.⁹³ Kaikenlainen matkustelu on aina kannustanut eri aatteiden leviämistä ja esimerkiksi renessanssi,

⁹¹ Carroll, Frances Laverne & Harvey, John Frederick, "Preface". Teoksessa Carroll, Frances Laverne & Harvey, John Frederick (toim.), *International Librarianship. Cooperation and Collaboration*. The Scarecrow Press: Maryland & Lontoo, 2001, s. ix

⁹² Siikala, Kalervo, *Suomen kansainväliset kulttuurisuhteet*, Kirjayhtymä: Helsinki, 1976, s. 13.

⁹³ Siikala, *Suomen kansainväliset kulttuurisuhteet*, s. 16–20.

ristiretket ja reformaatio vaikuttivat paljon siihen, että uudet aatteet siirtyivät paikasta toiseen. Eri aikakausilla on ollut niin sanottuja kulttuurin johtajamaita, joiden kieltä, tapoja, tieteitä ja tapoja matkittiin ja kehitettiin eteenpäin.⁹⁴ Tämä ei ole juuri muuttunut viimeisen parin sadan vuoden aikana ja tuo omia mielenkiinnonkohteitaan kansainvälisen yhteistyön tutkimiseen. Onkin hyvä tunnistaa se, että vaikka tietyt maat eivät ole toimineet kahdenkeskisten, persoonallisten suhteiden perusteella, on laajempi kulttuurikenttä vaikuttanut niihin vaihtelevin tavoin, ja näin ne ovat omaksuneet omakohtaisen toimintakenttensä ylittäviäkin vaikutteita. Kansainvälisten yhteyksien selvitys ei olekaan aina yhtä yksinkertaista, kun se ensisilmäyksellä näyttää.

Useimmat maat toimivat yleensä monitasoisessa yhteistyössä varsinkin naapuriensa kanssa. Suomi, jonka sijainti on suhteellisen syrjässä, on nojannut paljon naapurimaidensa tukeen. Näin muut Pohjoismaat ovat keskeisiä tekijöitä Suomen kansainvälisessä toiminnassa. Näiden lisäksi keskeisiä vaikuttajia olivat muun muassa Yhdysvallat, Saksa ja Venäjä/Neuvostoliitto. Maiden välisten suhteiden tarkastelu on oma osansa tätä tutkimusta, ja vaikka niitä ei tuoda esiin joka kontekstikentällä, tulee niiden merkitys selvästi esiin esimerkiksi silloin, kun pohdin toista maailmansotaa ja sen vaikutusta kansainväliseen ja suomalaiseen kirjastotoimintaan. Suhteet eivät toimi siis tutkimuksen keskiössä, vaan tarjoavat kontekstia tärkeissä kirjasto- ja historiallisissa tapahtumissa.

Rakenteeltaan, tämä tutkimus lähtee seuraavissa luvuissa tarkastelemaan Suomen tieteellisen kirjastomaailman integroitumista kansainväliseen kirjastotoimintaan vuosikymmen vuosikymmeneltä. Heti seuraavassa luvussa tarkastellaan Tudeerin asemaa yleisten ja tieteellisten kirjastojen yhtenäistäjänä ja niiden toimintaa, kun Suomi lähti liittymään IFLA:an ja tämän vaikutuksia Suomen kirjastomaailmaan. Tämän jälkeen luvussa 3. pohditaan Suomen tiiviimpää integroitumista kansainväliseen toimintaan 1930- ja 1940-luvuilla, eri kirjastokokouksien voimaa ja kansainvälisten toimintojen, kuten toisen maailmansodan vaikutuksia tähän. Toiseksi viimeisessä luvussa siirrytään lopulta 1950-luvulle ja käsitellään Suomen tieteellisten kirjastojen virallisempaa yhtenäistymistä ja kansainvälisen kirjastomaailman asemaa muun muassa sodan jälkeisten toimien ja avun annossa ja toteutuksessa. Tutkimus loppuu yhteenvetoon, jossa keskustellaan niin Tudeerin kuin Suomen kirjastomaailman toiminnasta ja mietitään miten, kirjastoyhteistyö jatkui tästä eteenpäin.

⁹⁴ Siikala, *Suomen kansainväliset kulttuurisuhteet*, s. 22.

2. Yhteistyön alkuvaiheet 1920-luvulla

Tämä luku alkaa pohjustamalla Tudeerin asemaa ja Suomen kirjastojen yhteistoimintaa 1920-luvun lopussa sekä Suomen liittymistä IFLA:n toimintaan ja siirtyä sitten tarkastelemaan sitä, mitkä nähtiin merkittävinä keskittymiskohteina kansainvälisessä kirjastotoiminnassa yhdessä IFLA:n ensimmäisissä istunnoissa Roomassa vuonna 1929 ja mitä tällainen kansainvälinen kirjastoyhteistyö toi Suomelle ja sen kirjastoille.

2.1. Lauri O. Th. Tudeer ja Suomen kirjastojen yhteistyö suhteessa IFLA:n syntyyn

Kun alamme tarkastelemaan Suomen tieteellisten kirjastojen integroitumista kansainväliseen kirjastotoimintaan, pitää meidän ottaa huomioon kaksi tekijää: Suomen yleiset kirjastot ja Lauri O. Th. Tudeer. Tämä johtuu siitä, että Suomen kirjastojen kansainvälinen toiminta syntyi mitä suurimmassa määrin jokseenkin epävarmasta yleisten ja tieteellisten kirjastojen yhteistyöstä. Tässä yhtenä keskeisenä toimijana oli Tudeer. Tudeer oli toiminut vuodesta 1919 Helsingin yliopiston kirjastonhoitajana, ja vuonna 1930 hänestä tuli Georg Schaumanin, entisen ylikirjastonhoitajan, kuoltua, virkaa toimittava ylikirjastonhoitaja. Virallisesti hän astui tähän asemaan vuonna 1933.⁹⁵ Näin kansainvälisen yhteistyön tullessa koko ajan ajankohtaisemmaksi 1920-luvun lopussa, Tudeer saavutti vähitellen aseman Suomen merkittävimmän kirjaston johtajana.

Tämän lisäksi hän kuitenkin toimi myös, pääasiassa yleisten kirjastojen etua ajavan, Suomen kirjastoseuran johtokunnassa vuosina 1919–1922. Yleisten kirjastojen kehitys oli tärkeää Tudeerille hänen uransa aikana, ja vaikka hän toimi pääsääntöisesti tieteellisten kirjastojen lomassa, löytyy hänen arkistostaan paljon asiakirjoja niin kirjastoseuran toiminnasta kuin muista yleisiä kirjastoja käsittelevistä komiteoista. Suomen kirjastoseurassa hän osallistui muun muassa seuran sääntöjen laatimiseen sekä sen toiminnan päämäärien määrittelyyn. Näin voimme todeta, että kun kirjastoseuran tavoitteiksi tarkennettiin ”yhteistoiminnan aikaansaaminen kirjastoasian harrastajien kesken maassamme sekä neuvottelu- ja keskustelukokousten ja oppikurssien toimeenpanemisella, kirjastoasioita pohtivan äänenkannattajan julkaisemisella, kirjavälitysliikkeen harjoittamisella y.m. tavoin toimia yleisten kirjastojen eduksi ja niiden hoitajain ammattisivistyksen kohottamiseksi”,⁹⁶ myös Tudeer oli tässä toiminnassa kiinteästi mukana. Onkin mielenkiintoista

⁹⁵ Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, s. 239.

⁹⁶ ”Suomen kirjastoseuran säännöt” (1921), Suomen kirjastoseura Coll.245.71, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

huomata, että yksi seuran alkutavoitteista oli juuri kirjastojen yhteistoiminta. Voimme ehkä olettaa, että tässä puhutaan myös tieteellisten kirjastojen kanssa tehdystä yhteistyöstä.

Hänen poisjäämiseensä kirjastoseuran toiminnasta 1920-luvun alussa ei löydy selkeää syytä, mutta yhdeksi tekijäksi voi olettaa seuran lähentymisen Kansanvalistusseuraan, joka painotti kirjastoseuraakin enemmän yleisten kirjastojen kehittämistä ja etuja.⁹⁷ Näin tieteellisten kirjastojen edustajat eivät tunteneet itseään yhtä tervetulleeksi tai edustetuksi. Pirkko Koski kuitenkin toteaa, että Tudeer ”muodostui yhdistäväksi henkilöksi tieteellisten ja yleisten kirjastojen välillä”.⁹⁸ Vaikka tämä ei näkynyt monella tavalla vielä 1920-luvun lopussa, tuli Tudeerin asema kirjastojen yhdistäjänä selkeämmäksi myöhemmillä vuosikymmenillä.

Näin, siitä huolimatta, että Tudeer toimi keskeisesti niin tieteellisten kuin yleisten kirjastojen toiminnassa mukana, kirjastojen väliset suhteet olivat monimutkaiset ja niiden yhteistoiminta oli vähäistä. Kirjastoseurassa toimi kyllä joitakin tieteellisten kirjastojen henkilökuntaa Tudeerinkin lisäksi, mutta seura olisi toivonut, että esimerkiksi Helsingin yliopiston kirjaston edustajien toiminta olisi ollut aktiivisempaa.⁹⁹ Tieteellisten kirjastojen edustajat taas olivat sitä mieltä, että kirjastoseuran eri tapahtumissa, kuten jokavuotisessa yleisessä kirjastokokouksessa, ei käsitelty tarpeeksi tieteellisten kirjastojen ongelmia ja kehityskohteita.¹⁰⁰ Yleisten ja tieteellisten kirjastojen tärkein yhdentymiskohde olikin kansainvälinen toiminta.¹⁰¹

Parhaiten tämä tuleekin esiin, kun tarkastellaan IFLA:n perustamista ja Suomen liittymistä siihen. Tästä alkaa Suomen virallinen ja organisaatioihin perustuva kansainvälinen kirjastoyhteistyö. Vaikka Suomen tieteelliset kirjastot olivat toimineet muutamissa yhteistyömuodoissa keskenään vuodesta 1912 asti, kuten Tieteellisten seurain valtuuskunnan ajaman aikakauskirjojen yhteisluettelon laatimisessa, sekä 1920-luvun lopun tieteellisten kirjastojen ulkomaisten hankintojen yhteisluettelon toteuttamisessa,¹⁰² ja muiden pohjoismaiden kanssa niin *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen* -lehden toiminnan toteuttamisessa kuin osallistumalla vuodesta 1926

⁹⁷ Katso Inkilä, Arvo, *Kansanvalistusseura Suomen vapaassa kansansivistystyössä: yhdistyksenä 60 v. 1874–1933: Säätiönä 25 v. 1934–1959*. Otava: Keuruu, 1960.

⁹⁸ Koski, *Tiedon tuntijat*, s. 47.

⁹⁹ *ibid.*

¹⁰⁰ Kihlberg, ”Suomen tieteellinen kirjastoseura 1929–1978”, s. 10.

¹⁰¹ Koski, *Tiedon tuntijat*, s. 51.

¹⁰² Häkli, Esko, ”Suomi-kirjastoista kohti tietopalvelukeskuksia”, s. 17.

pohjoismaisiin kirjastokokouksiin,¹⁰³ oli IFLA laajin kirjastojen välille kehittynyt yhteistyötä edistävä järjestö. Siinä missä pohjoismaiset kirjastokokoukset kyllä kokosivat yhteen tärkeitä pohjoismaisia kirjastonhoitajia ja -päättäjiä ja käsittelivät tärkeitä pohjoismaisia kirjastoasioita,¹⁰⁴ ja ovat näin todella merkittäviä Suomen tieteellisten kirjastojen kannalta, olivat ne silti pienimuotoisia verrattuna IFLA:n toimintaan. Sen toiminnan avulla haluttiin kannustaa kaikenlaista kansainvälistä vaihtoa kirjastojen kesken: niin asiantuntijoiden, julkaisujen kuin uutistenkin sekä haluttiin luoda pohja, joka mahdollisti kirjastonhoitajien yhdistysten perustamista ja kansainvälisten kokousten järjestämistä.¹⁰⁵

Ajatus kansainvälisestä kirjastoyhteistyöstä olikin alkanut jo ensimmäisen maailmansodan jälkeen, vuonna 1920 tapahtuneen Kansainliiton perustamisen myötä, jota nyt alettiin toteuttaa.¹⁰⁶ Joachim Wieder painottaakin sitä, että IFLA:n toiminta alkoi selkeästi ensimmäisen maailmansodan inspiroimasta ylikansallisesta toiminnasta ja oli vastaus niin suuriin kulttuurisiin, aatteellisiin ja poliittisiin kuin teknologisiin ja taloudellisiin menetyksiin, joita se aiheutti.¹⁰⁷ Suomenkin kulttuurillinen, poliittinen ja taloudellinen toiminta ensimmäisen maailmansodan ja varsinkin Suomen sisällissodan jälkeen, oli mitä suurimmassa määrin sekavaa.

Vaikka vuoden 1919 eduskunta- ja presidentinvaalien jälkeen Suomi sai sisäpoliittisen toimintansa suhteellisen normaalille tasolle, suhteellisen nopeasti, monet poliittiset prosessit eivät sujuneet yksinkertaisesti tai yhtenäisesti. Toiminta oli hajanaista ja vaikutti monella tasolla suomalaiseen päätöksentekoon ja toimintatasoon. Ristiriidan kohteita olivat niin kielikysymys, jota olen jo aiemmin käsitellyt tässä tutkimuksessa, puolustuskysymys, joka koski sitä, miten Suomen maanpuolustus järjestetään, ja kieltolaki, jolla yritettiin säädellä levottomuuksia ja hallita niin sanottuja ”moraalisia ja taloudellisia epäkohtia” kieltämällä viinan kauppa ja käyttö täysin, sekä suhtautuminen kommunismiin.¹⁰⁸ Kommunismin pelko oli voimakas motivoija tietyissä poliittisissa

¹⁰³ Vuoden 1926 kokoukseen osallistui 22 henkilön ryhmä Suomesta. Tudeerin arkiston asiakirjat pohjoismaisista kokouksista alkavat vuodesta 1933, joten on luultavaa, että hän itse ei osallistunut tähän kokoukseen. Kirjastoseuran arkistossa on kuitenkin paljon aineistoa esimerkiksi kokoukseen lähdön käytännön järjestelyistä, joita ei hyödynnetä tässä tutkimuksessa. Lisäksi pohjoismaisia kirjastokokouksia edelsi myös kaikista aikaisimmat pohjoismaisten tieteellisten kirjastojen välillä tapahtuneet kokoukset: parlamentaaristen kirjastojen johtajat alkoivat tavata vuonna 1922. Koski, *Tiedon tuntijat*, s. 62; Häkli, *Tieteellisten kirjastojen pohjoismainen yhteistyö*, s. 13–15.

¹⁰⁴ Häkli, *Tieteellisten kirjastojen pohjoismainen yhteistyö*, s. 13–14.

¹⁰⁵ Koski, *Tiedon tuntijat*, s. 61.

¹⁰⁶ Wilhite, Jeffrey, M., *85 Years IFLA: A History and Chronology of Sessions 1927–2012*. IFLA Publications 155. De Gruyter Saur: Berliini ja Boston, 2012, s. 23.

¹⁰⁷ Wieder, Joachim, ”IFLA's First Fifty Years: A reprise”, *IFLA Journal* 28 (2002), s. 107.

¹⁰⁸ Vahtola, Jouko, *Suomen historia. Kivikaudesta 2000-luvulle*. Otava: Helsinki, 2017 (uudistettu painos), s. 310–312.

piireissä sekä yleisessä keskustelussa pitkälle 1900-luvulle. Se määritteli monia Suomen sisä- ja ulkopoliittisia liikkeitä aina 1990-luvulle asti, jos ei pidempäänkin.

Suomi, yhtenä ensimmäisen maailmansodan luomista pikkuvaltioista, alkoi etsiä paikkaansa 1920-luvun kansainvälisellä kentällä. Tässä juuri Kansainliitto tuli keskeisenä toimijana esiin. Se nähtiin turvantakaajana ja riippumattomuuden, koskemattomuuden sekä itsenäisyyden säilyttämisen mahdollistajana.¹⁰⁹ Liiton tarkoitus olikin se, että sen jäsenmaat lupautuivat välttämään väkivaltaa yhteenotoissa ja vähentäisivät sotavoimiaan merkittävästi.¹¹⁰ Vaikka Kansainliiton asema ei koskaan noussut samalle tasolle kuin esimerkiksi sen seuraajan Yhdistyneiden Kansakuntien, muun muassa siksi, että Yhdysvallat ei osallistunut sen toimintaan, osoitti se jollain tasolla, että valtioiden välinen yhteistyö ja rauhan luominen onnistui ainakin jonkin aikaa. Vaikka Neuvosto-Venäjän uhka häiritsi osittain vapaata ulkopoliitiikan harrastamista, Suomi alkoi etsiä liittolaisia, joiden kanssa toimia niin poliittisella, taloudellisella kuin kulttuurisellakin kentällä.¹¹¹ IFLA edusti juuri tätä kirjastomaailmassa.

Kansainliiton perustamisen lisäksi ajatusta kansainvälisestä kirjastotoiminnasta olivat pohjustaneet niin Amerikan kuin Iso-Britannian esimerkkiä seuranneet kansalliset kirjastoseurat, jotka innoittivat eri maiden kirjastoja ja kirjastonhoitajia järjestäytymään 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa, kuten suomalaisestakin kirjastotoiminnasta näkee.¹¹² American Library Associationin (ALA) toiminta toimikin keskeisenä esimerkkinä laajemmasta yhtenäisemmästä kirjastojärjestäytymisestä, niin Amerikan kansallisella kuin kansainvälisemmälläkin tasolla, koska se oli ensimmäinen virallinen kirjastonhoitajien organisaatio.¹¹³

Miksi kansainvälinen kirjastoyhteistyö oli sitten niin tärkeää Suomen kirjastoille, oli kyseessä sitten yleiset tai tieteelliset kirjastot? Suomen yleiset kirjastot ja niiden edustajat olivat harrastaneet kansainvälistä toimintaa monessa muodossa jo ennen virallisten elinten perustamista. Tässä hyvänä esimerkkinä ovat kirjastoseuran julkaiseman *Kirjastolehden* artikkelit niin pohjoismaisista

¹⁰⁹ Vahtola, *Suomen historia*, s. 318–319.

¹¹⁰ Virrankoski, Pentti, *Suomen historia* 2. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 846. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki, 2001, s. 777.

¹¹¹ Vahtola, *Suomen historia*, s. 318–319.

¹¹² Kansainvälinen toiminta ei juuri vaikuttanut Suomen kirjastoseuran perustamiseen vuonna 1910, vaikkakin Norjan kansankirjastot ehkä toimivat jonkinlaisina esimerkkeinä, mutta Suomen tieteellisen kirjastoseuran toiminta oli pääasiassa täysin kansainvälisen toiminnan tulosta, kuten seuraavissa osissa käsitellään.

¹¹³ de Vries, Hanna, *The History of the International Federation of Library Associations: From Its Creation to the Second World War, 1927–1940*. Loughborough University of Technology, 1976, s. 2.

kirjastoista ja kirjastotoimista ("Nobelin kirjasto Tukholmassa",¹¹⁴ "Tanskan kirjastoyhdistys",¹¹⁵ "Kööpenhaminan kirjasto-oloista"¹¹⁶ ja "Ensimmäinen yleinen kirjastokokous Tanskassa"¹¹⁷), Yhdysvaltojen kirjastotoiminnasta (esimerkiksi "Amerikan suomalaiset kirjastot"¹¹⁸ ja "Amerikkalaiset sotilaskirjastot"¹¹⁹) sekä Saksan kirjastomaailmasta (muun muassa "Saksan kirjastohoitajien 11:s kokous",¹²⁰ "Kirjastonhoitajien kasvatus Saksassa",¹²¹ "Kirjastotutkintoja Saksassa",¹²² "Työväenkirjastojen tulevaisuus",¹²³ ja "Saksan kirjastojen vuotuinen avustussumma"¹²⁴). Yleiset kirjastot olivat näin selvästi kiinnostuneita muiden maiden kirjastojärjestelmistä ja -tehtävistä sekä niiden menettelytavoista.

Tämän lisäksi suosittua oli tehdä kirjastomatkoja muihin maihin, niin kuin näkyy esimerkiksi vuoden 1924 *Kansanvalistus ja Kirjastolehden*¹²⁵ artikkelista Valtion kirjastotoimiston johtajan Helle Kannilan opintomatkasta Skandinaviaan. Hän kiersi kesällä 1924 viisi viikkoa niin Tanskan, Norjan kuin Ruotsin kirjastoja ja halusi selvittää valtioiden järjestämää kirjastotoimintaa ja kirjastolainsäädäntöä. Häntä kiinnostivat erityisesti se, miten työ Tanskan valtion kirjastotoimistossa on järjestetty, samoin kuin tanskalaisten kirjastoasiantuntijoiden tapaaminen (hän tapasi muun muassa professori Steenbergin, joka tunnettiin hänen mielenkiinnostaan suomalaista kirjastomaailmaa kohtaan). Tämän lisäksi Kannilaa kiinnostivat Tanskan kaupungin kirjastot ja Svendborgin vuosittainen kirjastokokous.¹²⁶

Tieteellisten kirjastojen puolella kansainvälisen toiminnan motivoijia tuli virallisemmasta suunnasta. Lukuisten vaikutteiden johdosta ensimmäisen maailmansodan jälkeen eri maiden kirjastot halusivat, että kirjastot ja arkistot siirtyisivät pois muun muassa hallitsijoiden omistuksesta ja siirtyisivät helpommin ja vapaammin käytettäviksi instituutioiksi. Näin Kansainliitto perusti vuonna 1922 Kansainvälisen henkisen yhteistyön komitean, joka taas perusti bibliografisen alikomitean.

¹¹⁴ *Kirjastolehti*, 2/1909.

¹¹⁵ *Kirjastolehti*, 2/1918.

¹¹⁶ *Kirjastolehti*, 7-8/1918.

¹¹⁷ *Kirjastolehti*, 1/1910.

¹¹⁸ *Kirjastolehti*, 7-8/1918.

¹¹⁹ *Kirjastolehti*, 8-9/1919.

¹²⁰ *Kirjastolehti*, 3/1910.

¹²¹ *ibid.*

¹²² *Kirjastolehti*, 7-8/1918.

¹²³ *Kirjastolehti*, 9-10/1918.

¹²⁴ *Kirjastolehti*, 1/1909.

¹²⁵ *Kirjastolehti* muuttui *Kansanvalistus ja Kirjastolehdeksi* vuonna 1921, milloin se yhdistyi *Kansanvalistuslehteen*, muun muassa taloudellisista syistä. *Kirjastolehdeksi* se palasi vuonna 1947.

¹²⁶ Helle Kannila, "Muistoja ja kokemuksia Skandinaavian matkalta", *Kansanvalistus ja Kirjastolehti*, 6/1924.

Tämän jälkeen Ranskaan perustettiin vuonna 1925 Kansainvälisen henkisen yhteistyön instituutti, joka huolehti käytännöllisistä asioista. Kirjastojen kohdalla varsinkin painotettiin uusien julkaisujen tiedottamista ja niiden vaihtamisen tehostamista, kirjastojen käyttörajoitusten poistamista ja kansainvälistä kaukolainausta.¹²⁷

Tällainen lisääntyvä yhteistoiminta ”kannusti kirjastonhoitajien yhteiskuuluvuuden tunnetta”, joka taas kannusti erilaisia 1920-luvulla tulleita konferensseja ja kongresseja. Tämän lisäksi pyrittiin perustamaan kansallisia yhdistyksiä, jotka tekisivät kansainvälisestä yhteistyöstä tehokasta ja ei jättäisi sitä vain yksityisten kirjastojen tai Kansainliiton elinten toiminnan tasolle. Kirjastojen yhteistyöpyrkimykset koskivat erityisesti tieteellisiä kirjastoja, joiden mukana olo nähtiin välttämättömänä.¹²⁸ Yhteistyömuotoja olikin monia, esimerkiksi aineistojen vaihtoyhteydet olivat vilkkaat: vaihtamalla venäläisen osastonsa kaksoiskappaleita, Helsingin yliopiston kirjasto sai kirjallisuutta niin Oxfordin Taylor-instituutista kuin Tukholmastakin. Niiden avulla saatiin siis kirjallisuutta, joiden hankkiminen olisi ollut todella vaikeaa ilman kaksoiskappaleita. Tämän lisäksi esimerkiksi japanilaiset lähettivät jonkin verran japanilaista kirjallisuutta Suomeen ensimmäisen maailmansodan jälkeen.¹²⁹ Kansainvälinen toiminta ei näin ollut vain kasvotusten tapaamista, kirjastomatkojen tekoa tai vaikutteiden omaksumista, vaan tapahtui myös aineistojen vaihtoina ja lahjoitusten tekemisenä.

Kiinnostus kansainvälisestä kirjastomaailmaa kohtaan oli siis jo voimakasta kun lähestyttiin 1920-luvun loppua. Näin Suomessa oli jo pohjaa ja innostusta tällaiseen toimintaan. Syitä, miksi Suomi lähti virallisempaan toimintaan mukaan, ei löydy Tudeerin arkistosta, mutta mahdolliset vaikuttajat tulevat ehkä parhaiten esiin T. P. Sevensman, IFLA:n pääsihteerin (1929–1958), Rooman kongressissa vuonna 1929 pitämän puheen kautta. Siinä hän toteaa, että:

Every librarian who has to give advice on the construction of a library should have the opportunity to visit several other libraries. He will not only have the advantage of the practical ideas to be obtained from good examples in other buildings, but he will also have the great benefit of the honest opinions of his colleagues on their experience with their own buildings. He will be warned by the errors and omissions of others! ”Felix quem faciunt aliena pericula cautum”¹³⁰. The certainty that our colleagues all over the

¹²⁷ Kihlberg, ”Suomen tieteellinen kirjastoseura 1929–1978.”, s. 8–9.

¹²⁸ *ibid.*

¹²⁹ ”L. Tudeerin muistelemaa (Irma Kampradin puhtaaksikirjoittama marraskuussa 1961)”, Artikkelit Coll.245.60, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

¹³⁰ Englannin kielellä tämä latinalainen sanonta tarkoittaa: happy are they who can learn caution from the danger of others eli onnellisia ovat he, jotka oppivat varovaisuutta toisten vaaroista tai toisia kohtaamista vaaroista.

*world are willing to give us the benefit of their experience is very valuable. I should like to state at this International Congress that in libraries there is much international goodwill, and I hope that the discussions of this and other subjects will stimulate the spirit of cooperation in us, librarians.*¹³¹

Kun Sevensma painottaa oppimista muista kirjastoista ja varsinkin muilta kirjastonhoitajilta, luultavasti Suomessakin nähtiin tällainen virallisempi, ja näin sitovampi, yhteistoiminta hyödyllisenä ja antoisana. Suomalaisten aiemmin tekemien kirjastomatkojen perusteella voimme päätellä, että tällainen toiminta olisi keskeistä Suomessa tulevaisuudessakin ja liittyminen järjestöön, joka tukee matkojen järjestämistä, olisi keskeistä. Tämän lisäksi, kuten Sevensma toteaa, muiden kirjastoasiantuntijoiden kokemukset olivat varmasti erityisen tärkeitä myös Suomen kirjastoille ja niiden työntekijöille. Mahdollisuus tutustua muiden maiden kirjastojen palkkaukseen, koulutukseen kuin käytännön kirjastotoimintaan, antoi Suomelle uusia katsontakantoja kirjastojen suunnitteluun ja -toteutukseen, puhumattakaan siitä, miten hyödyllistä kirjastohoitajien omien ongelmien validisointi oli ja miten se auttoi kontekstoimaan kotimaan haasteet kansainvälisellä tasolla.

Samalla yhteisten kirjasto-ongelmien pohtiminen loi yhä tiiviimpää yhteenkuuluvuuden tunnetta ja näin loi pysyvämpiä suhteita maiden välille. Vaikka suomalaiset olisivat luultavasti voineet muodostaa suhteellisen tiiviitä suhteita muihin maihin, kuten he olivat jo tehneetkin, ja vieraila eri maiden kirjastoissa, liittymättä IFLA:n toimintaan, toi tällainen keskinäisempi ja läheisempi käytös uusia ulottuvuuksia kirjastojen kansainväliseen toimintaan. Se mahdollisti läheisemmän tarkastelutavan muiden maiden toimintaan ja tarjosi mahdollisuuksia ratkaista ongelmia, joita ei voitu kukistaa vain yhden maan voimin, varsinkin jos oli suhteellisen pieni ja kirjastokehityksen alkuvaiheessa, niin kuin Suomi oli 1920-luvulla. Yleinen kirjastoasiantuntijoiden päämäärä tuntuikin olevan organisoitunut yhteistyön ja -toiminnan järjestäminen, koska niiden avulla haluttiin varmistaa kirjastojen monien toimintojen tehokkuus ja niiden paikka kulttuuristen linjojen määrittelyssä.¹³²

¹³¹ Jokaisella kirjastonhoitajalla, jonka pitää neuvoa kirjaston rakentamisessa, pitäisi olla mahdollisuus vieraila useassa muussa kirjastoissa. Häntä ei hyödytä vain käytännön ideat, jotka tulevat toisten rakennusten hyvistä esimerkeistä, vaan hänen etunaan toimivat myös kollegoiden rehelliset mielipiteet, jotka tulevat heidän kokemuksistaan heidän omien rakennustensa kanssa. Toisten virheet ja laiminlyönnit varoittavat häntä! *"Felix quem faciunt aliena pericula cautum"*. Se varmuus, että kollegamme ympäri maailmaa ovat valmiita antamaan meille kokemustensa hyödyt, on todella arvokasta. Haluaisin todeta tässä Kansainvälisessä Konferenssissa, että kirjastoissa on paljon kansainvälistä hyväntahtoisuutta ja toivon, että tämän ja muiden aiheiden luomat keskustelut kiihdyttävät yhteistyön henkeä meissä, kirjastonhoitajissa. [Kirjoittajan oma suomennos.] "General Remarks on Library Construction and Equipment" (14.6.1929), Kirjastokokoukset / -matkat, Virkatoiminta Coll.245.66, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

¹³² Wieder, "IFLA's First Fifty Years: A reprise", s. 107.

Tämän lisäksi, järjestö tarjosi konkreettisempia ratkaisua Suomen kirjastoille. Monella, varsinkin Helsingin yliopiston kirjastolla, oli 1930-lukua lähestyessä suuri ongelma tilanpuutteesta.¹³³ Vuonna 1907 valmistunut, kirjaston ensimmäinen lisärakennus, Rotunda, sisälsi kotimaisen kokoelman ja aloitti uuden luetteloinnin ja järjestelyn kirjaston kokoelmissa¹³⁴, mutta silti kirjaston tilanpuute oli ilmeinen. Suurimpien kaupunkien väkiluku kolminkertaistui vuosina 1870–1900 ja Helsingissä tämä jatkui vielä pidempään. 1800-luvulta siirryttäessä 1900-luvulle, Helsingistä tuli, 100 000 asukkaalla, kansainvälisin mittarein mitattuna suurkaupunki.¹³⁵ Suomalaiset alkoivat kouluttautua enemmän, yliopiston ovet avautuivat yhä useammalle ja näin esimerkiksi filosofisessa tiedekunnassa tarkastettiin kaksi kertaa enemmän väitöskirjoja vuosien 1880–1918 välillä kuin koko 1800-luvun aikana. Yliopiston kirjaston kokoelmat saivat lisää käyttäjiä ja näin niihin alkoi kohdistua lisää paineita pitää kokoelmat ja aineistot ajan tasalla ja kattavampina. Uusia julkaisuja julkaistiin Suomessa koko ajan lisää, ja näin kotimainen kokoelma kasvoi tiuhaan tahtiin.¹³⁶

Kuten järjestön perustamistavoitteista painotettiin, IFLA:n toiminta alkoi kannustaa tiiviimpää aineistojen vaihtoa ja julkaisujen jakamista niin kansainvälisesti kuin maan omien kirjastojen keskuudessa. Näin kaikkien kirjastojen ei tarvinnut tilata samoja aikakauslehtiä ja kalliita teoksia, vaan voitiin hankkia ne yhteen maan kirjastoon, joista muut sitten lainasivat niitä. Tällainen toimintatapa lisääntyi varsinkin tieteellisten kirjastojen keskuudessa. Nykyään Suomen tieteelliset kirjastot tunnetaankin juuri vilkkaasta kirjastojen välisestä aineistojen vaihdosta eli kaukopalvelusta. Tällä tavoin, koska millään kirjastolla ei ole tilaa pitää kaikkea olennaista tai hyödyllistä aineistoa kokoelmissaan, kaukopalvelun ansiosta kirjastot voivat hankkia vähemmän aineistoa ja jakaa varsinkin kalliimmat teokset ja julkaisut. Näin voidaan nähdä, että Suomen kirjastoilla on laajempi yhtenäinen kokoelma, yksittäisten kirjastokokoelmien lisäksi. Tämä osittain auttoi tilanpuutteen ongelmassa ja näin varmasti kannusti suomalaisia kirjastoja liittymään tiiviimpään kansainväliseen yhteistoimintaan.

Virallisesti IFLA perustettiin nimellä kansainvälinen kirjasto- ja bibliografinen toimikunta (the International Library and Bibliographical Committee) Edinburghissa 30. syyskuuta 1927 englannin

¹³³ Seuraava kappale tilanpuutteesta tulee myös kandidaatin tutkielmastani.

¹³⁴ Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, s. 236.

¹³⁵ Kervanto Nevanlinna, Anja, "Kaupungit modernisoinnin moottoreina". Teoksessa Kervanto Nevanlinna, Anja & Kolbe, Laura (toim.), *Suomen Kulttuurihistoria 3. Oma maa ja maailma*. Tammi: Helsinki, 2003, s. 343.

¹³⁶ Sulkunen, Irma, "Suomen synty: kieli, kansa ja kulttuuri". Pärssinen, Leena & Rahikainen, Esko (toim.), *Muistiin painettua: kansalliskirjaston kulttuuriaarteita*. Helsingin yliopiston kirjaston julkaisuja 73. Otava: Keuruu, 2004, s. 26.

kirjastoyhdistyksen vuosittaisessa kokouksessa. (Sen nimi vaihdettiin International Federation of Library Associations and Institutioniksi (ei suomenkielistä nimeä) vuonna 1929). Suomi ei osallistunut tähän kokoukseen, mutta ilmoitti halustaan osallistua (sen ajan) ainoan kirjastoseuransa, Suomen kirjastoseuran kautta ja nimesi valtuutetukseen Helsingin kaupunginkirjastonjohtajan Uno Thermanin ja varalle kirjastonhoitaja Aarno Malinin ja Helle Kannilan.¹³⁷ Aluksi siinä oli mukana viisitoista jäsentä, viidestätoista maasta, mutta sen 85-juhlavuonna, 2012, sillä oli 1500 jäsentä, sadasta viidestäkymmenestä yhdestä maasta. Vähitellen se muodostui suurimmaksi kansainväliseksi kirjastoyhdistykseksi.¹³⁸ Samalla se teki tietämättään suuria muutoksia myös Suomen kirjastomaailmaan.

IFLA:n ensimmäinen istunto pidettiin vuonna 1928 Roomassa. Toinen istunto, 14. kesäkuuta 1929 toi mukanaan myös ensimmäisen IFLA:n kongressin *International Congress of Libraries and Bibliography*. Samalla IFLA:n organisaation järjestettiin pysyvään muotoon.¹³⁹ Kongressin esivalmistelut painottivat tieteellisiä kirjastoja ja näin Suomenkin piti lähettää edustajia niin yleisten kuin tieteellisten kirjastojen puolelta. Kirjastoseuran ja tieteellisten kirjastojen toiminnan ollessa kuitenkin eriytynyttä, herätti edustajien valinta paljon keskustelua. Lopulta yleisten kirjastojen puolesta edustajaksi valittiin kirjastoseuran Uno Therman, kun taas tieteellisiä kirjastoja edusti, kirjastoseuran pyynnöstä, seuran piirissä toimiva, mutta tieteellisessä kirjastossa työskentelevä, Aarno Malin.¹⁴⁰ Kolmantena edustajana toimi Helsingin yliopiston puolesta Lauri O. Th. Tudeer.¹⁴¹

Edustajien valinnat ovat luultavasti olleet jonkinlaiset myönnytyksen kohteet niin tieteellisten kuin yleisten kirjastojen puolesta. Valitut edustajat olivat hyvissä väleissä molempien puolien kanssa ja näin varmistivat, että edustus toimii mahdollisimman tasapuolisesti. Tämän lisäksi Lauri O. Th. Tudeerin asema virkaatoimittavana ylikirjastonhoitajana Suomen epävirallisessa kansalliskirjastossa vakiinnutti hänen tärkeytensä kansainvälisen kirjastotoiminnan kentällä. Nämä edustajat toimivat näin samaan aikaan kompromissina, että edustivat maansa korkeinta kirjastoasiantuntijuutta.

Koska edustajien valinta kongressiin oli herättänyt paljon keskustelua, todettiin, että IFLA:n perustaminen vaati tieteellisten kirjastojen järjestäytymistä, kansainvälisen yhteistyön edustajiston

¹³⁷ Kihlberg, "Suomen tieteellinen kirjastoseura 1929–1978", s. 9.

¹³⁸ Wilhite, *85 Years IFLA: A History and Chronology of Sessions 1927–2012*, s. 23.

¹³⁹ *ibid.*

¹⁴⁰ Koski, *Tiedon tuntijat*, s. 61.

¹⁴¹ Kihlberg, "Suomen tieteellinen kirjastoseura 1929–1978", s. 11.

vaatiessa tieteellisten kirjastojen osallistumista.¹⁴² Koska Suomi tarvitsi virallisen tieteellisten kirjastojen edustajan, tieteellisten kirjastojen piti päättää liittyäkö kirjastoseuraa, jolla oli jo suunnitelmia tieteellisten kirjastojen osastolle,¹⁴³ vai perustaa oma yhdistys. Kun keskusteltiin IFLA:n kongressin edustajista, oli jo noussut esiin kysymys Kirjastoseuran ja tieteellisten kirjastojen yhteistyöstä. Kirjastoseuran valtuuskunnan päätöksessä vuonna 1929 todetaankin, että

2) Pitäen suotavana, että maamme koko kirjastolaitokselle saataisiin yhtenäinen järjestö, on valtuuskunta halukas toimimaan Kirjastoseuran muuttamiseksi siten, että se toimisi kahtena jaostona, kansankirjastojaostona ja tieteellisten kirjastojen jaostona, jotka olisivat tasa-arvoiset ja omissa asioissaan täysin itsenäiset. Yhteiset asiat käsittelee yhteinen toimikunta, jossa molemmat jaostot olisivat yhtä vahvasti edustetut. Kirjastoseuran sääntöihin tehtäisiin tämän järjestelyn vaatiman muutokset.¹⁴⁴

Koska Suomen tieteellisen kirjastoseuran perustus pöytäkirjaa ei voida käyttää, on mahdotonta todeta todellisia syitä, miksi tieteelliset kirjastot eivät halunneet osallistua yhteiseen toimintaan kirjastoseuran kanssa. Tämä johtuu siitä, että 6. helmikuuta 1944 seuran arkisto tuhoutui kokonaan Teknillisen korkeakoulun kirjaston palossa, jonka toisen maailmansodan Helsinkiin kohdistuvat pommitukset saivat aikaan.¹⁴⁵ Silti käy selväksi muun muassa Lauri O. Th. Tudeerin puheessa tieteellisen kirjastoseuran 25-vuotisjuhlissa, että seuran tarkoitus oli alun perin yhdistää tieteellisten kirjastojen toimintaa Suomessa ja seurata kansainvälistä esimerkkiä yhtenäisemmässä kirjastotoiminnassa.¹⁴⁶

Eeva Kihlberg arvioi, että useat asianhaarat vaikuttivat päätöksen tekemiseen. Ensimmäisenä seikkana hän painottaa Laura Vöryn tieteellisen kirjastoseuran 30-vuotis historiikissa esittämää syytä: että tieteellisten kirjastojen edustajat olivat todennäköisesti huolissaan siitä, että koska yhteisessä seurassa kansankirjastojen edustajia olisi suuri enemmistö, he voisivat päättää, ketkä lähetettäisiin kansainvälisiin kokouksiin edustamaan Suomea. Tällä tavalla voitaisiin sulkea ulos monia tieteellisten kirjastojen edustajia ja näin tieteellisten kirjastojen ongelmat ja edistyskohteet

¹⁴² "Kirjastoseuran valtuuskunta on 3.11.1929 päättänyt:" (3.11.1929), Kirjastokokoukset / -matkat, Virkatoiminta Coll.245.66, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK; Kihlberg, 'Suomen tieteellinen kirjastoseura 1929–1978', s. 11.

¹⁴³ Koski, *Tiedon tuntijat*, s. 51.

¹⁴⁴ "Kirjastoseuran valtuuskunta on 3.11.1929 päättänyt:" (3.11.1929), Kirjastokokoukset / -matkat, Virkatoiminta Coll.245.66, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

¹⁴⁵ Kihlberg, "Suomen tieteellinen kirjastoseura 1929–1978", s. 7; "Suomen tieteellinen kirjastoseura 25 v. 1929–1954" (27.11.1954), Puheet Coll.245.61, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

¹⁴⁶ "Suomen tieteellinen kirjastoseura 25 v. 1929–1954" (27.11.1954), Puheet Coll.245.61, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

jäisivät taka-alalle. Kihlberg toteaa myös, että voi olla, että tämä oli turha pelko, mutta koska seurat toimivat tässä ajan kohdassa tiiviisti erillään, nämä pelot olivat ymmärrettäviä.¹⁴⁷

Toinen syy on luultavasti ollut seurojen välinen kielikysymys. Moni tieteellisten kirjastojen työntekijä ja edustaja oli ruotsinkielinen eikä näin ajateltu, että suomenkielinen kirjastoseura olisi muuttumassa nopeasti kaksikieliseksi tai edes harkitsisi kielen muuttamista. Kirjastoseura ei tehnyt itseään kutsuvaksi ruotsinkielisille ja näin se eristi heidät tietyllä tavalla omasta toiminnastaan. Kielikysymys ei ole yhtä vankasti hyväksytty syynä kirjastoseurojen eriytyneisyyteen kuin kansainvälisen edustuksen kysymys,¹⁴⁸ mutta koska kielikysymykset ja voimasuhteiden muutos ruotsin kielestä suomeen olivat pinnalla muutenkin 1920- ja 1930-luvuilla,¹⁴⁹ voimme pitää sitä yhtenä osatekijänä miksi tieteellisten kirjastojen edustajat eivät olleet kovin innoissaan kirjastoseuraan liittymisestä.

Näin IFLA:n toiminta oli määritellyt Suomen tieteellisten kirjastojen toiminnan suhteessa yleisiin kirjastoihin ja motivoi niiden virallisen järjestäytymisen Suomen tieteellisen kirjastoseuran muodossa. Samalla L. Tudeerin asema Suomen kirjastomaailmassa mahdollisti hänen osallistumisensa IFLA:n toimintaan. Seuraavassa osassa tarkastelenkin, mitä vuoden 1929 Rooman kongressissa käsiteltiin ja niiden merkitystä Suomen kirjastoille Tudeerin omien muistiinpanojen ja asiakirjojen avulla.

2.2. Rooman kongressi 1929

Lauri O. Th. Tudeerin arkistossa ei ole asiakirjoja IFLA:n perustamisesta, mutta sen sijaan sieltä löytyy muutamakin dokumentti hänen osallistumisestaan IFLA:n vuoden 1929 kongressiin Roomassa. Kongressi järjestettiin IFLA:n toisen istunnon lomassa ja siellä esiteltiin 85 paperia. Se oli kansallisella että kansainvälisellä tasolla merkittävä ja muun muassa Italian pääministeri Benito Mussolini, kuningas Viktor Emanuel III sekä paavi Pius IX osallistuivat kaikki kongressin toimintaan. Mussolini piti puheen kongressin avajaisissa, Viktor Emanuel III otti vastaan monia edustajia ja vieraili näyttelyissä ja Pius IX otti koko kongressin vastaan, piti kahdentunnin pituisen vastaanoton edustajille sekä puhui epävirallisesti monille edustajille.¹⁵⁰ Näin kirjasto- ja bibliografiset siat eivät

¹⁴⁷ Kihlberg, "Suomen tieteellinen kirjastoseura 1929–1978", s. 12.

¹⁴⁸ Kihlberg, "Suomen tieteellinen kirjastoseura 1929–1978", s. 12.

¹⁴⁹ Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, s. 222.

¹⁵⁰ Wilhite, *85 Years IFLA: A History and Chronology of Sessions 1927–2012*, s. 97.

olleet selkeästi vain niiden asiantuntijoiden kiinnostuksen ja huolen aiheita, vaan niiden painoa mietittiin myös korkeammilla tasoilla. Samalla oli varmasti suuri kunnia saada maahansa kansainvälinen kongressi, johon osallistui 1500 jäsentä ympäri maailmaa. Tässä määrin ehkä jopa odotettiin merkittävien henkilöiden läsnäoloa.

Kongressin pääaiheet olivat hallinnon dokumenttien bibliografia, kansainväliset bibliografiat, kansainvälinen luokittelusäännöstö, kansainväliset vaihdot ja informaatiovirastot. Samalla kongressi tunnetaan siitä, että se innoitti Vatikaanin kirjaston toimintaa ja kehitystä. Tällä tavoin kongressi auttoi niin kansainvälisten kirjastojen ongelmassa, että innoitti myös niitä maita, joissa se toimi. IFLA:n istuntojen isännöimistä pidettiin etuoikeutena ja se toi kyseiselle maalle paljon huomiota, vähän niin kuin kirjastoyhteiskunnan olympialaiset.¹⁵¹ Kuten Jeffrey M. Wilhite toteaa teoksensa *85 Years IFLA: A History and Chronology of Sessions 1927–2012* esipuheessa: kaikki olivat innokkaita osallistumaan, oppimaan, jakamaan ja ajamaan kansainvälistä yhteisymmärrystä ja yhteistyötä.¹⁵²

Tämä ei kuitenkaan aina heijastunut käytännön tasolla. Kongressin järjestely oli jätetty melkein kokonaan Italian hallinnon vastuulle ja näin Italialainen kokemus painottui kansainvälisen toiminnan kustannuksella. Tämän lisäksi kongressiin osallistunut Helle Kannila totesi, että kongressin käytännön järjestelyt olivat sekavat ja oli vaikeaa tutustua muiden maiden edustajiin, koska ei oltu järjestetty erillisiä tutustumistilaisuuksia. Kongressin kielenä toimi pääasiassa Italia, ja myös tämä vaikeutti toimintaa.¹⁵³ Monet näistä asioista voi laittaa sen piikkiin, että tilaisuus oli ensimmäinen laatuaan eikä näin ollut saavuttanut haluttuja kriteerejä heti. Silti, sen toiminta sai aikaan edes jonkinlaisia tuloksia ja innoitti tulevaa kirjastoyhteistyötä ennen näkemättömällä tavalla.

Lopulta kongressi saavutti 15 päätöstä. Näihin lukeutui muun muassa se, että piti perustaa asiantuntevia koulukirjastoa maihin, joissa niitä ei ollut, piti järjestää kansainvälinen lainaus mahdollisuus ja hallituksia piti ruveta kannustamaan rahoittamaan kirjastoja niiden kansallisen koulutusbudjetin tasolla, pitäen mielessä niiden kulttuurisen vaikutuksen eikä suhtautua niihin vain yhtenä koulutuselimistön osana.¹⁵⁴ Kongressin päätökset liittivät kirjastot tiiviisti hallitusten toimiin ja koulutuksen osaksi, mutta samalla painottivat niiden merkitystä kulttuurisella kentällä. Jos

¹⁵¹ Wilhite, *85 Years IFLA: A History and Chronology of Sessions 1927–2012*, s. 97–98.

¹⁵² Wilhite, *85 Years IFLA: A History and Chronology of Sessions 1927–2012*, s. 11.

¹⁵³ Wilhite, *85 Years IFLA: A History and Chronology of Sessions 1927–2012*, s. 98; Helle Kannila, ”Rooman kirjastokongressista”, *Kansanvalistuseura ja Kirjastolehti*, 5-6/1929.

¹⁵⁴ Wilhite, *85 Years IFLA: A History and Chronology of Sessions 1927–2012*, s. 98.

tarkastelemme tätä Suomen näkökulmasta, tulee tämä myös jokseenkin esiin Tudeerin muistiinpanoissa ja mietinnöissä kongressin toiminnasta ja tapahtumista.

Yhtenä Suomen edustajista Tudeer osallistui moneen kongressin tilaisuuteen ja tapahtumaan. Hänen arkistossaan on muistiinpanoja ja puheita niin Ison-Britannian yleisten kirjastojen toiminnasta ja kehityksestä (L. R. McColvin, Westminsterin yleisten kirjastojen kaupunkikirjastonhoitaja ja teoksen *The Public Library System of Great Britain* kirjoittaja), yleisten kirjastojen yleisestä historiasta, erikoiskirjastojen kehityksestä ja erikoiskirjastojen kansainvälisen bibliografian ongelmista (Sigmund von Fraundorfer, kirjastonhoitaja Rooman kansainvälisestä maatalouden instituutista).¹⁵⁵ Kuten edellä mainitaan, kongressin keskittymiskohteet nojasivat näin todella bibliografioihin, mutta tämän lisäksi Tudeerin arkistosta painottuu erityisesti yleisten kirjastojen näkökulma. Huomioon ottaen, että kansainvälinen kirjastoyhteistyö painotti paljon tieteellisten kirjastojen asemaa toiminnassaan, on kiinnostavaa huomata, että monissa kirjastokonferensseissa, kokouksissa ja kongresseissa, puhuttiin paljon juuri yleisten kirjastojen kehityksestä ja ongelmista. Myös Häkli huomioi tämän kun hän tarkasteli pohjoismaisia kirjastokokouksia: teoksessaan pohjoismaisesta kirjastoyhteistyöstä hän toteaa, että ”kirjastokokoukset olivat alkuaikoina erityisesti yleisten kirjastojen edustajien yhteistilaisuuksia, jotka kokosivat yhteen tosin myös tieteellisten kirjastojen edustajia”.¹⁵⁶

Silti, niin Wilhite kuin Helle Kannila painottavat, että kongressissa oli vain noin kymmenkunta yleistä kirjastoa käsittelevää tapahtumaa, tilaisuutta tai toimintaa.¹⁵⁷ Ehkä näin voimme päätellä, että Tudeeria joko kiinnosti yleisten kirjastojen toiminta, hän piti näitä luentoja tärkeinä Suomen kirjastotoiminnan kannalta tai hän liikkui paljolti Suomen muiden edustajien kanssa, joista suurin osa oli kiinnostunut yleisten kirjastojen toiminnasta. Hänen toimiessaan niin yleisten kuin tieteellisten kirjastojen keskuudessa, on hyvä huomioida se, miten hänen omat mielenkiintonsa voivat joskus hämärtää kirjastojen suhteita ja niiden tärkeyttä kansallisessa ja kansainvälisessä keskustelussa. Tietyt kirjasto-ongelmat ja kehitykset ovat voineet tuntua hänestä vain mielenkiintoisemmilta kuin toiset.

¹⁵⁵ ”1er Contrès Mondial des Bibliothèques et de Bibliographie. Rome & Venice” (1929), Kirjastokokoukset / -matkat, Virkatoiminta Coll.245.66, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK

¹⁵⁶ Häkli, *Tieteellisten kirjastojen pohjoismainen yhteistyö*, s. 13.

¹⁵⁷ Wilhite, *85 Years IFLA: A History and Chronology of Sessions 1927–2012*, s. 98; Helle Kannila, ’Rooman kirjastokongressista’, *Kansanvalistuseura ja Kirjastolehti*, 5-6/1929.

Kuitenkin, vaikka kongressissa ei yleisesti käsitelty yleisten kirjastojen toimintaa merkittävällä tavalla, pitää ottaa huomioon, että Tudeer piti näitä tiettyjä tilaisuuksia, puheita ja luentoja tarpeeksi merkittävänä että hän osallistui niihin ja säilytti puheet. On mahdotonta käsitellä hänen persoonallisia motivaatioitaan kongressin aikana, mutta voimme silti yrittää käsitellä, miksi juuri nämä tilaisuudet painottuvat hänen arkistossaan. Muistiinpanoissaan Tudeer toteaa, että ”kongressin ohjelma oli laaja, päätökset mielenkiintoiset, mahdollisesti merkitykselliset, mutta koskevat vain tieteellistä kirjastolaitosta”.¹⁵⁸ Tällä tavalla hän selvästi piti yleisten kirjastojen käsittelyä yhtä tärkeänä kuin tieteellisten kirjastojen tarkastelua. Ehkä tämä yleisten kirjastojen painotus on siis vain tasapainon hakemista kongressissa, joka ei tarjonnut sitä tarpeeksi.

Käytännön tasolla Rooman kongressi tarjosi vähintään paljon ajateltavaa, niin yleisten kuin tieteellisten kirjastojen tasolla. Tudeerin muistiinpanoista nousee esiin se, että kongressissa puhuttiin paljon siitä, että kirjastot pitää kohottaa korkeammalle tasolle niin korkeamman sivistyksen kuin yleisen kulttuurin alalla ja kirjasto on asetettava olemassa olevien laitosten etualalle, koska ”ilman kirjastoa ei tutkijan olisi mahdollista laajentaa tieto piirimme rajoja, eikä kansan mahdollista jatkoa itsekasvatukseen”.¹⁵⁹ Näin valtion ja kuntien pitäisi kannattaa ja kehittää kirjastoja samalla tavalla kuin yliopistoja ja kouluja, pitäen silmällä teknillisiä, henkisiä ja sosiaalisia seikkoja.¹⁶⁰ Kongressin jäseniä kiinnosti näin erityisesti kirjastojen asema niin oman maansa kuin kansainvälisessä kulttuurissa. Suomessakin oltiin keskusteltu jo tätä ennen kirjastojen asemasta yhteiskunnassa, niiden saamista tuista ja avustuksista ja oltiin pohdittu niiden toimintaa suhteutettuna muun muassa kouluihin ja muihin kulttuurisiin instituutioihin.¹⁶¹ Tällä tavoin voimme nähdä heijastumiskohtia kongressin keskittymiskohteissa ja kotimaisissa toimissa ja ajatusmaailmassa. Ei ole varmaankaan yllättävää todeta, että kongressien ja istuntojen käsittelykohdat lähtivät selvästi kansallisista ongelmista, jotka koettiin kansainvälisellä tasolla merkittäviksi.

Näiden keskustelujen ohella kongressissa painotettiin pitkälti käytännön kirjastokokemuksia. Osallistujat vierailivat niin Napolissa, Firenzessä kuin Venetsiassa ja kiersivät kuuluisissa kirjastoissa.

¹⁵⁸ ”1er Contrès Mondial des Bibliothèques et de Bibliographie. Rome & Venice” (1929), Kirjastokokoukset / -matkat, Virkatoiminta Coll.245.66, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

¹⁵⁹ ”1er Contrès Mondial des Bibliothèques et de Bibliographie. Rome & Venice” (1929), Kirjastokokoukset / -matkat, Virkatoiminta Coll.245.66, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

¹⁶⁰ *ibid.*

¹⁶¹ Katso esim. Helle Kannila, ’Asutuskeskusten kirjastojen ja vapaahetkiopistojen keskinäinen suhde’, *Kansanvalistus ja Kirjastolehti*, 1/1925 tai T. K—la, ’Ovatko kirjastot kirjailijain vihollisia?’, *Kansanvalistus ja Kirjastolehti*, 7/1924.

Tudeer painottaa kirjastovierailuja todella hyödyllisinä ja avartavina. Ne toivat esiin niin Italian erilaisen kirjastotoiminnan kuin mahdollistivat konkreettisemmän käsityksen muodostamisen kuuluisista kirjastoista ja niiden kokoelmista.¹⁶² Myöhemmin, hän korosti monenlaisia kirjastovierailuja yhtenä tärkeänä puolena kirjastoasiantuntijoiden toiminnassa, puhuessaan aiemminkin mainitussa, Suomen tieteellisen kirjastoseuran 25-vuotisjuhlissa. Puheessaan hän totesi, että:

*Tärkeänä puolena ohjelmassa on myös ollut seuran jäsenten omakohtaisiin havaintoihin perustuvat kuvaukset ulkomaisista tieteellisistä kirjastoista ja yleensä kirjasto-oloista. Näin mekin olemme päässeet ainakin hiukan osallisiksi heidän havainnoinnistaan ja harkitsemaan, mitä käyttökelpoista ne ehkä saattoivat antaa meille.*¹⁶³

Kirjastovierailut ja eivät olleet näin hyödyllisiä vain yksilölliselle kirjastoasiantuntijalle, vaan myös maiden laajemmille kirjastoverkoille.

Kongressi näyttäytyy näin äsken käsiteltyjen osuuksien lisäksi kahdella uudella tasolla. Italialaiset halusivat selvästi esittää kulttuurista ja kirjastollista asemaansa ja luoda osallistujille merkittäviä muistoja Italian kirjastoista. Näin kongressi oli kirjastotasonsa lisäksi kulttuurimatka ympäri Italiaa. Samalla se liitti itsensä pitkään kirjastomatkojen historiaan, jossa kirjastoasiantuntijat vierailivat muissa kirjastoissa ja saavat inspiraatiota ja uudenlaisia näkökulmia, juuri niin kuin IFLA:n sihteeri T. P. Sevensma esitti puheessaan. Kongressi perustui näin niin uudenlaiseen, joskin suhteelliseen sekavaan, yhtenäisempään kirjastokeskusteluun ja samalla painotti perinteisempiä muotoja kirjastovierailujen tasolla.

Tällä tavalla IFLA:n alkava yhteistyö synnytti uusia tapoja ja innoitti kirjastoja pohtimaan monia asioita kansainvälisestä toiminnasta. Siinä missä kongressi tarjosi paljon uutta ja onnistui uusien suhteiden luomisessa, samalla se virheillään toi esiin sen, mihin tulevaisuuksien istuntojen ja kongressien pitäisi keskittyä. Kongressin ollessa monen maan yhteistyön tulos, sen toiminta pakostakin painotti tiettyjä asioita ja jätti toisia ulkopuolelleen. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että tällainen toiminta oli hyväksyttävää ja pysyvää. Ensimmäisenä suurempana kansainvälisenä kongressina, vuoden 1929 Rooman kongressi osoitti kuinka paljon oli vielä tehtävää, jotta saatiin muodostettua monitasoinen ja monipuolinen yhteistyötä edistävä toimintamalli. Silti sen toiminta

¹⁶² "1er Contrès Mondial des Bibliothèques et de Bibliographie. Rome & Venice" (1929), Kirjastokokoukset / -matkat, Virkatoiminta Coll.245.66, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

¹⁶³ "Suomen tieteellinen kirjastoseura 25 v. 1929–1954" (27.11.1954), Puheet Coll.245.61, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

mahdollisesti kaiken, mikä tuli sen jälkeen ja loi Suomen kirjastotoiminnan pohjan nykyiselle tasolleen, pakottaen Suomen tieteellisten kirjastojen järjestäytymään. Näin se toi kirjastomaailmaan sellaisiakin elementtejä, joita ei ehkä osattu odottaa. Kun seuraavassa luvussa lähdetään tarkastelemaan kansainvälisten kirjastokokousten ja -tapahtumien monipuolistumista ja lisääntymistä, voimme todeta, että jos kongressi ei antanut kansainväliselle kirjastomaailmalle kaikkea sitä mitä toivottiin, oli kyse sitten ratkaisuista, kokemuksista tai suhteiden luomisesta, tämä jokseenkin korjautui seuraavilla vuosikymmenillä. Mitä vuoden 1929 kongressi tarjosi, oli alku, jonka varaan voitiin luoda odotuksia ja pohjan, jolle voitiin rakentaa.

3. Yhteistyön tiivistyminen ulkoisten uhkien alla 1930–1940-luvuilla

Suomi, kuten olemme huomanneet, ei elä tyhjiössä. Se on historiansa aikana osallistunut monitasoiseen kansainväliseen toimintaan, mikä heijastuu myös Suomen kirjastomaailmaan. IFLA:n toiminnan alun myötä kansainväliset kirjastolliset suhteet kehittyivät ja vahvistuivat. Alettiin suunnitella uusia toimintamuotoja ja haluttiin kehittää kirjastojen kanssakäymistä. Suomen tieteellisen kirjastoseuran 25-vuotisjuhlien puheessaan Tudeer pohti seuran toimintaa ja totesi, että:

Mitä enemmän keskinäistä vuorovaikutusta tieteellisten kirjastojen välillä kehittyi, sitä selvemmäksi tuli, että yhtenäisiä muotoja oli kehitettävä. Sitä enemmän oli siihen syytä, kun yhteispohjoismaisissa ja kansainvälisissä kokouksissa ja neuvotteluissa koetettiin yhä enemmän löytää yhtenäisiä muotoja toiminnalle. Siinä tuli kysymys kirjastoväen valmistukselle asetettavista yhtenäisistä vaatimuksista, oli kysymys kansainvälisten lainauksien hoidosta niin että se olisi mahdollisimman efektiivinen asettamatta kirjastoille liiallisia vaatimuksia ja erilaisten tilastojen yhtenäistämisestä – niin että luottavasti voitaisiin verrata eri kirjastojen ja eri maiden kirjastolaitosten tilastoja keskenään.¹⁶⁴

1930-luvun kansainvälinen kirjastoiminta ilmenee myös esimerkiksi sen kautta,¹⁶⁵ että valmistautuakseen Helsingin yliopiston kirjaston uusiin suunnittelu- ja rakennussuunnitelmiin, Tudeer matkusti arkkitehti Jussi Paatelan kanssa Tukholmaan ja Osloon vuonna 1934, tutkiakseen eri kirjastorakennustapoja ja -tematiikkaa. Tämän matkan lisäksi Tudeer ja Paatela tekivät myös monia muita opintomatkoja niin Pohjoismaihin kuin Manner-Eurooppaan, tutkiakseen kirjastorakennusta ja – rakennuksia. Gentissä, Belgiassa, he vierailivat huomiota herättävän

¹⁶⁴ ”Suomen tieteellinen kirjastoseura 25 v. 1929–1954” (27.11.1954), Puheet Coll.245.61, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

¹⁶⁵ Myös tämä kappale on kandidaatin tutkielmastani.

kirjastorakennuksen luona, jossa rakennettiin omaperäinen kirjastovarasto: pilvenpiirtäjän korkuinen betoninen kirjatorni. Arkkitehtuurin lisäksi, he tutkivat muun muassa hyllyjärjestelmiä, lukusalikalusteita ja kortistoihin liittyviä asioita niin Lontoossa, Cambridgessa kuin Bernissä.¹⁶⁶ Näin he saivat paljon ideoita siitä, miten asioita hoidettiin muualla ja pystyivät ideoimaan yliopiston kirjaston puolesta toimivia ratkaisuja. He suunnittelivat yhdessä piirustuksia kirjastokorttelin laajentumiseksi, mukana myös suunnitelma Rotundan poistamisesta. Opintomatkojensa lisäksi Tudeer oli myös yhteydessä esimerkiksi Oslon yliopiston kirjaston ylikirjastonhoitajaan Gerhard Muntheen, joka tarjosi hänelle monia mielipiteitään suunnitelmista.¹⁶⁷

Tämän lisäksi pyrittiin tuomaan niin ikään suomalaisia näkemyksiä kansainväliselle kentälle. Aina tämä ei ollut helppoa, halpaa tai tehokasta. Esimerkiksi IFLA:n kokouksiin jouduttiin muutamankin kerran lähettämään isäntämaissa toimivia ulkoministeriön edustajia, kirjastoasiantuntijoiden sijaan.¹⁶⁸ Silti Suomi onnistui toimimaan muiden maiden kanssa onnistuneesti niin osallistumalla kokouksiin, kirjeitse kuin vain vastaanottamalla niitä vaikutteita, joita muista maista virtasi.¹⁶⁹ Merkittävästi tämä näkyi Suomen ja muiden Pohjoismaiden kanssakäymisessä.

3.1. Pohjoismaiset kirjastokokoukset

Kuten edellisessä luvussa mainittiin, Suomi alkoi osallistua pohjoismaisiin kirjastokokouksiin vuonna 1926. Tätä ennen Suomi oli julkaissut *Norkisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen* -aikakauslehteä muiden Pohjoismaiden kanssa ja muun muassa pohjoismaiset parlamentaaristen kirjastojen johtajat alkoivat tavata vuonna 1922.¹⁷⁰ Silti pohjoismaiset kirjastokokoukset toivat tähän toimintaan jotain uutta ja konkreettista. Suomalaisilla kirjastoasiantuntijoilla ei ollut juuri varoja matkustella muihin maihin ja näin kasvatusten käyty yhteistoiminta jäi usein harmittavan vähäiseksi. Tämä tuli esiin myös pohjoismaisten kanssa tehdyssä kanssatoiminnassa,¹⁷¹ mutta niiden läheisyys samalla auttoi tässä. Kirjastoasiantuntijat vierailivat toistensa maissa ja varsinkin erilaiset vuosijuhlat sekä opintomatkat kannustivat matkustelua kirjastokokousten lisäksi.¹⁷² Esimerkiksi Norjaan

¹⁶⁶ Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, 290.

¹⁶⁷ Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, 287–290.

¹⁶⁸ Kihlberg, ”Suomen tieteellinen kirjastoseura 1929–1978”, s. 26

¹⁶⁹ Koski, *Tiedon tuntijat*, s. 63.

¹⁷⁰ Häkli, *Tieteellisten kirjastojen pohjoismainen yhteistyö*, s. 13–15.

¹⁷¹ Koski, *Tiedon tuntijat*, s. 62.

¹⁷² Koski, *Tiedon tuntijat*, s. 103.

matkustaminen maksoi huomattavasti vähemmän kuin kaukaisempaan Keski-Eurooppaan tai todella etäiseen Amerikkaan.

Tudeerin arkistossa on asiakirjoja niin vuoden 1933 Oslon kuin vuoden 1936 Helsingin pohjoismaisista kirjastokokouksista. Tämän lisäksi siellä on maininta vuoden 1947 Kööpenhaminan pohjoismaisesta kirjastokokouksesta. Suomessa järjestetty vuoden 1936 Helsingin kokous painottuu näistä selvästi eniten. Syinä tähän ovat niin selvin, eli se, että kokous järjestettiin Suomessa, mutta myös se, että se käsitettiin monen suomalaisen puolesta pohjoismaisen yhteistyön aluksi.¹⁷³ Tämä taas johtuu siitä, että monella kirjastotoimijalla ei ollut ollut varaa mennä aiempiin kokouksiin ja näin nähtiin konkreettisesti, kuinka tämä kokous sitoi Suomen mitä tiukimmin pohjoismaiseen kirjastotoimintaan. Vaikka Suomi oli toiminut jo suhteellisen kauan kansainvälisellä kentällä, Helsingin kokous oli selvä merkki Suomen asemasta kunnioitettuna osana pohjoismaista kirjastoyhteiskuntaa.

Myöhemmin, todennäköisesti 1950-luvun alussa, Tudeer muisteli Helsingin kokousta kokouksena, johon tieteelliset kirjastot osallistuivat aktiivisesti. Pohjoismaiset kirjastokokoukset olivat aloittaneet enimmäkseen yleisten kirjastojen kokouksina, joissa pohdittiin osittain myös tieteellisten kirjastojen toimintaan. Vuonna 1936 Helsingin kokous kuitenkin jakoi toimintansa niin yleisten kuin tieteellisten kirjastojen osastoihin, näin mahdollistaen tarkemman tieteellisten kirjastojen ongelmien ja kehityksen käsittelyn.¹⁷⁴ Siinä missä vuoden 1933 Oslon kokoukseen osallistui 10 suomalaista, noin 60 ruotsalaista, melkein 40 tanskalaista ja 200 norjalaista ja sen keskipisteenä olivat sekä kansankirjastot että tieteelliset kirjastot,¹⁷⁵ Helsingin kokoukseen kolme vuotta myöhemmin osallistui yhteensä 330 henkilöä, joista 209 oli suomalaisia, 35 norjalaisia, 57 ruotsalaisia ja 29 ruotsalaisia,¹⁷⁶ ja se otti tieteellisten kirjastojen edustajien mielipiteet selvemmin huomioon ja perusti erillisen tieteellisen osaston. Näin Helsingin kokous oli selvästi merkittävämpi niin suomalaisten kuin tieteellisten kirjastojen näkökulmasta. Tämä ei silti tarkoita, etteikö vuoden 1933 Oslon kokous ollut tärkeä ja hyödyllinen.

¹⁷³ Koski, *Tiedon tuntijat*, s. 63.

¹⁷⁴ ”L. Tudeerin muistelemaa (Irma Kampradin puhtaaksikirjoittama marraskuussa 1961)”, Artikkelit Coll.245.60, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

¹⁷⁵ ”III pohjoismainen kirjastokokous. Oslo” (1933), Kirjastokokoukset / -matkat, Virkatoiminta Coll.245.66, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

¹⁷⁶ Koski, *Tiedon tuntijat*, s. 62.

3.1.1. Vuoden 1933 Oslon pohjoismainen kirjastokokous

Suomen ja Norjan suhteet perustuvat moneen tasoon. Niin kauppasuhteet, ekspansioyhteydet kuin humanitääriin avustustoiminta ovat vaikuttaneet niihin merkittävästi. 1930-luvulla, niin Suomen itsenäistyminen, matkailu kuin varsinkin taloudelliset sopimukset määrittivät Suomen ja Norjan toimintaa. Kun poliittinen ilmapiiri alkoi muuttua vuosikymmenen alussa, esimerkiksi kansanliittopolitiikassa eroavat maat yllättäen lähenivät toisiaan. Tämä muutos syntyi juuri maiden välisen yhteistoiminnan pohjalta. Pienempinä valtioina, niin Pohjoismaat kuin muut vähemmän vaikutusvaltaiset maat hakeutuivat toimimaan lähemmin yhdessä. Tämä johtui niin lamasta, maailmanpoliittisista tekijöistä sekä uusista yhtäkkisistä muutoksista. Suomikin osallistui vuonna 1932 Oslon solmittuun talouslaman estoon suunniteltuun toimintamalliin niin muiden Pohjoismaiden kuin Alankomaiden, Belgian ja Luxemburgin kanssa.¹⁷⁷

Vuosien 1929–1933 talouslama oli Suomelle vaikea. Muun muassa teollisuuden tuotanto laski 30 prosenttia ja työttömyys lisääntyi merkittävästi. Silti verrattuna moneen muuhun maahan, Suomessa lama kesti lyhyemmän aikaa ja esiintyi lievimmissä muodoissa. Tämän mahdollisti varsinkin maatalouden iso osa suomalaisesta tuotannosta, jonka avulla Suomi vältti suuremmat menetykset. Maat jotka olivat siirtyneet laajempaan teollisempaan toimintaan kärsivät huomattavasti enemmän.¹⁷⁸ Esimerkiksi Yhdysvalloissa työttömiä oli 25 prosenttia vuonna 1933 ja Saksassa noin 20 prosenttia vuonna 1932. Maatalouden vaikutus laman suhteelliseen lievyyteen on mielenkiintoista huomata, koska juuri lama vaikutti juuri maaseutuun kaikista voimakkaimmin.¹⁷⁹ Näin voimme hyvin ymmärtää miksi Pohjoismaat sekä Benelux-maat olivat valmiita työskentelemään yhdessä laman lievittämiseksi ja estämiseksi.

Vuoden 1932 talouslaman estosopimuksen ja -mallin suurin vaikutus oli se, että maat tottuivat tapaamaan toisiaan säännöllisesti. Pohjoismaiden ulkoministerit alkoivat kokoontua ja Suomi pääsi tähän osalliseksi vuonna 1934. 1930-luvun alku merkitsikin Suomelle panostamista pohjoismaiseen yhteistyöhön.¹⁸⁰ Lukuisat erilaiset pohjoismaiden väliset kongressit 1920- ja 1930-luvuilla toivat

¹⁷⁷ Kaukiainen, Leena, *Avoin ja suljettu raja: Suomen ja Norjan suhteet 1918–1940*. Historiallisia tutkimuksia 97. Suomen Historiallinen Seura: Helsinki, 1997, s. 148–149.

¹⁷⁸ Vahtola, *Suomen historia*, s. 276.

¹⁷⁹ Virrankoski, *Suomen historia 2*, s. 827–828.

¹⁸⁰ Kaukiainen, *Avoin ja suljettu raja*, s. 149.

tähän oman myös oman ulottuvuutensa.¹⁸¹ Tämä monitasoinen pohjoismainen yhteistoiminta heijastui selvästi kirjastojenkin toimintaan. Ei ole kovinkaan suuri hyppy todeta, että tämä yhteistyön ilmapiiri ruokki itseään kaikenlaisella yhteistoiminnalla. Voimme siis rinnastaa niin poliittisen kuin kirjastojen yhteistyön ja asettaa ne kentälle, joka rohkaisi tätä toimintaa. Poliittiset, taloudelliset ja kulttuuriset suhteet ja ongelmat kannustivat näin selvästi Pohjoismaiden lähentymistä ja ongelmien ratkaisua yhdessä.

Tudeerin arkistosta löytyy muutamakin artikkeli vuoden 1933 Oslon kokouksesta. Muun muassa Uudessa Aurassa, suositussa turkulaisessa sanomalehdessä, kerrottiin paljon kokouksen sisällöstä ja haastateltiin Tudeeria, joka myös osallistui kokoukseen. Siinä tulee ilmi, että kokouksessa käsiteltiin niin yleisiä kuin tieteellisiä kirjastoja, painottaen yleisten kirjastojen tilannetta. Koska pohjoismaiden yleisiä kirjastoja edustavat seurat järjestivät kokouksen, tämä ei kuitenkaan ollut suuri ihme. Kokous pidettiin uudessa Oslon kaupunginkirjastossa, joka oltiin avattu vain muutama päivä aikaisemmin. Kirjastoasiantuntijat olivatkin innoissaan tutustumassa uuteen kirjastoon. Varsinkin sen sijainti, sisustus ja yleinen ilme aiheuttivat paljon keskustelua. Suomen puolelta kokouksen avajaisissa puhuivat niin Helle Kannila kuin Lauri Tudeer, Kannila esittäen Suomen tervehdyksen ja Tudeer kartoittaen Suomen kirjastotilannetta. Samanlaisia puheenvuoroja pitivät niin ylikirjastonhoitaja S. Dahl Kööpenhaminasta, kirjastoneuvoja tohtori Tynell Tukholmasta ja kirjastoneuvoja O. Kildol Oslost.¹⁸²

Kokouksen teemat jakautuivat jokseenkin tieteellisten ja yleisten kirjastoihin asioihin. Koska tämä oli ensimmäinen kokous, jossa toimi edes jonkinlainen erillinen tieteellisten kirjastojen osio, pystyttiin samanaikaisesti käsittelemään niin yleisten kuin tieteellisten kirjastojen ongelmia ja kehityskohteita. Vaikka vielä vuonna 1933 ei tavoitettu myöhempien vuosien laajempaa lajittelua, oli tämä askel siihen suuntaan. Samalla tämä oli tietenkin vaikeampaa yksilöille, jotka olivat kiinnostuneita molempien kirjastoalojen toiminnasta, mutta mahdollisuus tieteellisten aiheiden käsittelyyn laajemmassa mielessä toi paljon uutta tieteellisten kirjastojen kentälle, mikä nähtiin suurempana hyötynä. Ensimmäisiä kokonaan tieteellisten kirjastojen kentällä esiintyviä ongelmia käsitteli muun muassa ylikirjastonhoitaja W. Munthe, joka piti Oslon yliopiston kirjastossa luennon

¹⁸¹ Hietala, Marjatta, ”Tutkijoiden verkostoista yliopistojen vaihtosuhteisiin – kansainvälisten yhteyksien kehittyminen”. Teoksessa Tommila, Päiviö & Korppi-Tommola, Aura (toim.), *Suomen tieteen vaiheet*. Tieteellisten seurain valtuuskunta & Yliopistopaino: Helsinki, 2003, s. 132.

¹⁸² ”III pohjoismainen kirjastokokous. Oslo” (1933), Kirjastokokoukset / -matkat, Virkatoiminta Coll.245.66, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

ja keskustelutilaisuuden kirjastojen suhtautumisesta ulkomaisten aikakauskirjojen hintapolitiikkaan. Aikakauskirjojen ja varsinkin -lehtien hinnoitus oli tähän aikaan yksi tieteellisten kirjastojen keskeisimmistä kysymyksistä niin kansallisella kuin kansainvälisellä tasolla ja sen pohdintaa esiintyy todella monessa kohdassa myös Tudeerin arkistossa.¹⁸³ Näin sitä tullaan käsittelemään tarkemmin tämän tutkimuksen myöhemmissä osissa.

Oslon kaupunginkirjaston lisäksi kokouksessa tutustuttiin Oslon yliopiston kirjaston uuteen lisäosaan, jossa myös kiinnostivat sijainti sekä sisustus, mutta erityisesti tässä puhuttivat kirjastosuunnittelu ja tulevaisuuden mahdollisuudet. Tudeer kommentoikin yliopiston kirjaston käytäntöjä ja myös teknisempää suunnittelua syvemmällä tasolla kuin, mitä hän tarjosi uudelle kaupunginkirjastolle. Ehkä Tudeer, tieteellisen kirjaston edustajana, oli vielä kiinnostuneempi yliopiston kirjaston kuin kaupunginkirjaston toiminnasta, vaikka pitikin molempia inspiroivina vierailukohteina. Yliopiston kirjastossa hän painottaa varsinkin amerikkalaisen kirjastosuunnittelun käytännöllisyyttä, tuoden hyvin esiin sen, että 1900-luvun alkupuolen Suomessa ihailtiin paljon amerikkalaista kirjastotoimintaa ja -suunnittelua.¹⁸⁴ Amerikkalaisen kulttuurin vaikutus Suomeen alkoikin koko ajan lisääntyä 1930-luvulla, sen asema demokraattisena mallimaana vahvistuessa ja samalla englannin kielen ja itse Englannin arvostuksen noustessa.¹⁸⁵ Tämä heijastuu myös kansainvälisessä toiminnassa, kuten olemme huomanneet muun muassa siinä, miten IFLA:n toiminnan alkua alettiin suunnitella muun muassa amerikkalaisten kirjastoseurojen toiminnan perusteella. Yleisesti esimerkiksi ALA:n (American Library Association) kokoukset ja menettelytavat, antoivat paljon uusia ideoita myös eurooppalaisessa kirjastokäytännöissä.

Kirjastotekniset kysymykset nousivat kirjastovierailujen, -suunnittelun ja aikakauskirjojen hintojen rinnalla keskeisimmiksi tarkastelukohteiksi Oslon kokouksessa. Kirjastojen toimintaa pyrittiin tehostamaan uusilla tavoilla ja menetelmillä. Yksinkertaistamalla toimintaa, pyrittiin keksimään uusia ratkaisuja sekä toimintamalleja varsinkin tieteellisten kirjastojen kentällä. 1930-luvun pula-aika vaikeutti aineistojen saamista merkittävästi ja varsinkin kansainväliset hankinnat kärsivät tästä. Erityisesti Saksasta oli melkein mahdotonta saada mitään kohtuuhintaisia aikakauslehtiä tai muuta

¹⁸³ ”III pohjoismainen kirjastokokous. Oslo” (1933), Kirjastokokoukset / -matkat, Virkatoiminta Coll.245.66, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

¹⁸⁴ ”III pohjoismainen kirjastokokous. Oslo” (1933), Kirjastokokoukset / -matkat, Virkatoiminta Coll.245.66, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

¹⁸⁵ Paasivirta, Juhani, ”Suomi jäsenyytensä kansakuntana Eurooppaan. Kulttuurisuhteet 1800- ja 1900-luvuilla”. Teoksessa Jokipii, Mauno (toim.), *Suomi Euroopassa. Talous- ja kulttuurisuhteiden historiaa*. Atena Kustannus Oy: Jyväskylä, 1991, s. 183.

olennaista aineistoa.¹⁸⁶ Pula-aika oli iskenyt Saksaan kohtalokkaasti, ja kuten kaikilla muillakin alueilla 1930-luvulla, sen ongelmat heijastuivat myös kirjastojen alalle. Talouden ollessa yksi merkittävimmistä kirjastojen toiminnan määrittelevistä tekijöistä,¹⁸⁷ ei tämä ole kovin yllättävää. Koska saksalaiset tieteelliset julkaisut olivat erityisen vaikuttavia suomalaisen tieteen kentällä,¹⁸⁸ tämä osoittautui kuitenkin suureksi ongelmaksi. Tudeerin arkistossa syntyy selvä kuva siitä, että juuri Saksan ongelmat loivat paljon haasteita kansainvälisellä kirjastokentällä 1930- ja 1940-luvuilla.

Artikkeli, jonka otsikointi arkistossa on ”’Kirjastohuolia’: tilat, suuret materiaalmäärät”, sisältää Tudeerin osuudet *Kirjastojen aikakauskirjahuolia* sekä *Kirjastot ja ulkomaisten aikakauskirjojen hinnat*. Näissä Tudeer pohtii selkeästi minkälainen ongelma aikakauskirjojen sekä -lehtien hankinta oli etenkin juuri Saksasta. Tästä tuli yksi keskeisin ongelma tieteellisten kirjastojen kentällä pitkälle toisen maailmansodan jälkeenkin. Asian käsittelyssä Tudeer painottaa, että:

- Ongelma kasvaa koko ajan
- Amerikkalaiset kävivät asiaan voimakkaasti käsiksi
- Aikakauslehdet ja -kirjat ovat merkittävä maiden välinen tieteellisten kirjastojen yhteistyökohde ja niiden jakaminen ja myyminen erilaisiin kirjastoihin ja neuvottelut niiden säilyttämisestä ovat tärkeitä
- Pitää tehdä tarkkoja hinta- ja laajuus vertailuja aikakauskirjojen välillä, jotta päästään käsitykseen mitä eri maat hinnoittelevat eri laajuisista ja -tasoisista aikakauskirjoista ja -lehdistä¹⁸⁹

¹⁸⁶ ”III pohjoismainen kirjastokokous. Oslo” (1933), Kirjastokokoukset / -matkat, Virkatoiminta Coll.245.66, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

¹⁸⁷ Harris, Michael H., *History of Libraries in the Western World*. The Scarecrow Press, Inc.: New Jersey & Lontoo, 1995 (4. painos), s. 4.

¹⁸⁸ Saksalaisen tiedemaailman vaikutus suomalaiseen tieteeseseen ja tutkimukseen oli ollut merkittävä jo vuosisatoja, ja ohjasi paljoa suomalaista tieteellistä toimintaa vielä 1930- ja 1940-luvuilla. Esimerkiksi 1800-luvun loppupuolella niin Saksa, Englanti kuin Ranska tunnistettiin keskeisiksi johtaviksi tiedemaiksi ja niillä oli merkittävä vaikutus muun muassa suomalaiseen kasvi- ja eläintieteeseen. Tämän lisäksi Saksasta saatiin eri tieteenalojen perusteoksia, oppi- ja käsikirjoja, joita alettiin 1800-luvun lopussa tarvita yhä enemmän suomalaisessa tiede- ja yliopistomaailmassa. Saksan kieli oli vahva tieteen kieli ja suomalaisten ja saksalaisten tutkijoiden verkostot olivat vahvoja niin ennen ensimmäistä maailmansotaa, kuin sen jälkeenkin. Helsingin yliopiston kirjaston yleiskokoelma seurasi aina tiedemaailman kielisuuntauksia. Heikkilä, Markku, ’Tutkimuksen voimavarojen lisääntyminen’. Teoksessa Tommila, Päiviö (toim.), *Suomen tieteen historia 1*. WSOY: Porvoo, 2001, s. 481; Eskola, ”Valtiollinen korkeakoulu- ja tiedepolitiikka 1900-luvulla”, s. 57; Hietala, Marjatta, ”Tutkijat ja Saksan suunta”. Teoksessa Hietala, Marjatta (toim.), *Tutkijat ja sota. Suomalaisen tutkimuksen kontakteja ja kohtaloita toisen maailmansodan aikana*. Historiallinen Arkisto 121. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, s. 31–32; Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, s. 325.

¹⁸⁹ ”’Kirjastohuolia’: tilat, suuret materiaalmäärät”, Artikkelit Coll. 245.60, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

Eri maat järjestivätkin paljon neuvotteluja aikakauslehtien ja -kirjojen hinnoittelusta ja myynnistä. Vuonna 1931 vaihdettiin kirjeitä pohjoismaiden kirjastojen kesken yhteisestä toiminnasta, ilman että kumminkaan olisi päästy tuloksiin. Kansainvälisessä Kirjastoyhdistysten Liitossa asia oli myös useasti esillä: vuoden 1932 kokous hyväksyi lausunnon, jossa tunnustettiin muun muassa Englannin, Amerikan ja Ruotsin vastalauseet lukuisten saksalaisten tieteellisten aikakauskirjojen korkeista hinnoista. Samalla Liitto halusi huomauttaa lausunnossaan "[...] niistä vaaroista, jotka uhkaavat koitua Saksan kirjakaupalle, mutta myös saksalaiselle tieteelle ja kaikkien sivistysmaiden tieteelle, jos kirjastot eivät kauemmin kykene ostamaan näitä aikakauskirjoja."¹⁹⁰

Kirjastoyhdistysten Kansainvälinen Liitto pyysikin saksalaisia tieteellisiä kustantajien yhdistystä vaikuttamaan kaikin keinoin siihen, että aikakauskirjojen hinnat alentuisivat muun muassa pienentämällä kirjojen kokoa ja vähentämällä tuotantokustannuksia. Tilanne olikin kriittinen ja Liiton amerikkalainen puheenjohtaja ilmoitti, että oli vain suurilla voimilla onnistunut estämään päätöksen, että amerikkalaiset kirjastot eivät enää tilaisi aikakauskirjoja kolmelta Saksan suurelta kustantajalta. Vaikka Liitto yritti näin vaikuttaa saksalaisiin kustantajiin ja muihin toimijoihin, ei muutosta saatu paljon aikaan. Moni kritisoi sitä, että saksalaisten aikakauskirjojen hinnat olivat nousseet merkittävästi, vaikka niiden sisältö ei ollut kovin erilaista muista eurooppalaisista aikakauslehdistä. Useat kirjastot lopettivatkin aikakauskirjojen tilaamisen. Muun muassa niin Uppsalan yliopiston kirjasto kuin Lundin yliopiston kirjasto keskeyttivät yli kolmenkymmenen aikakauskirjan tilaamisen.¹⁹¹

Lopulta vuonna 1933 Saksan Yliopistojen Liitto, Saksan Kirjakauppa Liitto ja Saksan Kustantajain Liitto laativat sopimuksen elokuun 3. päivä, jossa ne päättivät, että:

- Tieteellisten aikakauskirjojen laajuuden ja hinnan yläraja on määritettävä
- Vuonna 1934 aikakauskirjojen hinta ja laajuus ovat 20 prosenttia pienempiä
- Erityisesti Saksan Kirjakauppaliiton pitää pitää huolta näiden päätöksiä toteutuksesta
- Lopuksi todettiin, että Saksan Yliopistojen Liitto luottaa että sen jäsenet, tieteellisten aikakauskirjojen toimittajat ja/tai julkaisijat tulevat auttamaan kustantajia määräysten noudattamisessa sekä tehtiin muita lupauksia¹⁹²

¹⁹⁰ ”Kirjastohuolia: tilat, suuret materiaalmäärät”, Artikkelit Coll. 245.60, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

¹⁹¹ ”Kirjastohuolia: tilat, suuret materiaalmäärät”, Artikkelit Coll. 245.60, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

¹⁹² ”Kirjastohuolia: tilat, suuret materiaalmäärät”, Artikkelit Coll. 245.60, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

Tudeer painotti artikkelissaan, että Suomella ei ollut paljon valtaa näissä neuvotteluissa, eikä muutenkaan hintapolitiikkakeskusteluissa. Tätä keskustelua seurattiin kuitenkin suurella mielenkiinnolla, koska se vaikutti merkittävästi suomalaisiin kirjastoihin. Koska niillä oli niukat varat ja pienet tilat, vaikeutuisi suomalaisten tieteellisten kirjastojen olot huomattavasti, jos hintojen nousua ei hallita. 1930-luvun toiminta saavutti jonkin verran toimintaa, mutta ongelmaa ei ratkaistu kovinkaan tehokkaasti tai lopullisesti. Hintojen todella suuri nousu näkyi varsinkin toisen maailmansodan jälkeen, joka toi myös paljon uusia ongelmia kirjastokentälle.¹⁹³

Tarkastelinkin tätä ongelmaa yhä Kirjastot ja toinen maailmansota -osuudessa sekä seuraavassa luvussa. Silti on hyvä huomata, että aikakauslehtien ja -kirjojen vaihto ja myyminen oli yksi tieteellisten kirjastojen pääyhteistyömuoto ja että tämä ongelma jatkui pitkään toisen maailmansodan molemmilla puolilla sekä sen, että maat pyrkivät tekemään paljon yhteistyötä toistensa kanssa ratkaistakseen aikakauskirjojen ja -lehtien hinnoittelu- ja hankintaongelmat. Näin se näyttäytyy tärkeänä esimerkkinä siitä, miten kansainväliset kirjastot työskentelivät toistensa kanssa 1930- ja 1940-luvuilla.

Kuten IFLA:n Rooman vuonna 1929 tapahtuneessa kokouksessa, myös Norjassa harrastettiin jonkin verran niin sanottua juhlimista. Tällä tarkoitan lähinnä sitä, että yksi kokouksen osa oli selvästi erilaisten juhla-aterioiden syönti ja sosiaalinen kanssakäyminen. Norjan kirjastoseura ja Norjan kustantajain yhdistys järjestivät päivällisen johon osallistuivat myös Skandinavian maiden diplomaattiset edustajat sekä Norjan opetusministeri. Tämän lisäksi jotkut suomalaiset osallistujat lähtivät muun muassa päivän kestäväälle automatkalle Oslon ympäristöön ja harrastettiin erilaista kahvittelua.¹⁹⁴ Kirjastokokouksia tuntuukin yhdistävän muutama ominaisuus, ovat ne sitten laajasti kansainvälisiä, pohjoismaisia, tai vain maansisäisiä:

1. Niissä puhutaan keskeisistä kirjasto-ongelmista ja kehityskohteista ja näin ne heijastavat ajan ongelmia, kirjastoja ja niiden työntekijöitä.
2. Sosiaalinen ulottuvuus. Tavataan muiden maiden poliittisia edustajia, kirjastoasiantuntijoita ja muita kulttuurillisesti merkittäviä yksilöitä. Muodostetaan suhteita muiden toimijoiden kanssa ja luodaan yllättävänkin kestäviä suhteita, josta molemmat osapuolet hyötyvät.

¹⁹³ ”’Kirjastohuolia’: tilat, suuret materiaalmäärät”, Artikkelit Coll. 245.60, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

¹⁹⁴ ”III pohjoismainen kirjastokokous. Oslo” (1933), Kirjastokokoukset / -matkat, Virkatoiminta Coll.245.66, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

Monen kokouksen kohokohta vaikuttikin olevan kuulumisten vaihtaminen muiden kirjastotyöntekijöiden kanssa.

3. Kulttuurillinen elementti. Tutustuttiin maan kulttuuriseen tarjontaan, joihin lukeutuivat sen kirjastot. Käytiin erilailla tutustumismatkoilla ympäri isäntämaata ja vierailtiin kiinnostavissa kohteissa, jotka esittelivät maata mahdollisimman hyvässä valossa. Vaikka näiden laajempien kulttuurimatkojen tarkoitus oli osittain tutustumia laajemmin maan kirjastotarjontaan, osa tästä toiminnasta syntyi yksinkertaisesti sen pohjalta, että isäntämaa halusi, että sen vieraat viihtyisivät heidän maassaan ja heidän järjestämässään kokouksessa.

Näin kirjastokokoukset yhdistelivät niin ammatillisten kokousten voimaa ja ratkaisukykyä kuin levollisempaa sosiaalisten suhteiden muodostamista ja kulttuurisiin kohteisiin tutustumista, jotka myös tarjosivat oman elementtinsä maiden väliseen kirjastoyhteistyöhön. Vahvimmat yhteistyömuodot yleensä sisälsivät kaikkia näitä elementtejä joissain muodoissa, kuitenkin vähemmän kansallisissa kuin kansainvälisissä toimissa.

Tudeerin huomioista Uuden Auran artikkelissa voi lopulta päätellä muutamankin asian. Ensiksi vuoden 1933 Oslon kokous ei ollut kaikista merkittävin kirjastokokous tällä ajalla. Silti, se tarjosi muutamankin uuden näkökulman, toimintatavan ja mietintäkohteen monella kirjastojärjestelmän tasolla. Toiseksi kirjastoista ulkopuolisten kiinnostus kirjastokokouksista osoittaa selvästi, että niiden toiminta ei ollut vain pieni rako laajemmalla kulttuurillisella kentällä, vaan että niihin kiinnitettiin erityistä huomiota ja haluttiin tietää, miten kirjastokokouksissa toimittiin ja varsinkin mitä siellä päätettiin. Suurina asioina kokouksessa nousi erityisesti kirjastosuunnittelu, niiden tekninen toteutus ja vallitsevien kirjastotoimintojen tehostaminen.

Kansainvälisten aikakauslehtien hinnat ja hinnoittelu synnyttivät paljon keskustelua ja 1930-laman vaikutus nousi tässä näkyvästi esiin. Näiden havaintojen pohjalta voimme todeta, että vaikka Oslon kokous ei tarjonnut paljon uusia konkreettisia vastauksia ajan kirjasto-ongelmiin ja -haasteisiin, kannusti se pohjoismaiden kirjastoyhteistyötä eteenpäin ja vahvisti maiden välisiä suhteita. Käsittelemällä vuoden 1933 kokousta, voimme kuitenkin ymmärtää, miksi aikalaiset eivät juuri painottaneet Oslon kokouksen vaikutusvoimaa suomalaiseen tai kansainväliseen kirjastojärjestelmään ja -yhteiskuntaan. Verrattaessa Osloon, Helsingin vuoden 1936 pohjoismainen kirjastokokous vakiinnutti mitä enenevissä määrin Suomen asemaa

pohjoismaisella kirjastokentällä, painotti yhä enemmän tieteellisten kirjastojen rasitteita ja edistymisaskeleita ja synnytti käytännönläheisemmän pohjan Suomen kansainväliselle kirjastoyhteistyölle, mitä vuoden 1933 kokous ei saavuttanut.

3.1.2. Vuoden 1936 Helsingin pohjoismainen kirjastokokous

Kuvaillessaan Helsingin vuoden 1936 pohjoismaista kirjastokokousta Pirkko Koski toteaa, että:

Pohjoismaisen kokouksen selostuksista saa sen vaikutelman, että suomalaiset suhtautuivat isännyyteensä vakavasti ja että Helsingin kokous merkitsi monelle osanottajalle alkua pohjoismaiselle yhteistyölle. Kokouksen kulkua käsiteltiin yksityiskohtaisesti Kansanvalistus ja Kirjastolehdestä, ja skandinaavisillakin kielillä aineisto painettiin 500 kappaleen painoksena opetusministeriön tuella.¹⁹⁵

Tämä asenne tulee selvästi esiin myös niin monessa kokousta käsittelevässä artikkelissa ja teoksessa ja Tudeerin arkistossa. Muun muassa Pirjo Vatanen artikkelissaan *Suomen tieteellinen kirjastoseura ja kirjastoala 1929–1969* teoksessa *Muutoksen tekijät hyvässä seurassa. Suomen tieteellinen kirjastoseura 1970–2010* painottaa Helsingin kokousta käännekohtana ja totesi, että siellä ”vahvistettiin ja luotiin suhteita kollegoihin”.¹⁹⁶

Kuten Osllossa, Helsingissäkin yhdistyivät niin vakavien kirjasto-ongelmien läpikäyminen, kirjastovierailut kuin kulttuurimatkat. Kokouksen ohjelmaan sisältyi niin automatka ympäri Helsinkiä, juhlapäivälliset Kukonsaaren kasinolla/seurahuoneella, lounas esplanaadikappelissa, retki Suomenlinnaan, Helsingin kaupungin teekutsut Kaivohuoneella kuin matkat niin Porvooseen, Tampereelle kuin Itä-Suomeenkin.¹⁹⁷ Luentojen aiheina toimivat taas niin kirjastonhoitaja Eero Neuvosen *Suomen kirjallisuus, sen kasvu erikoisesti viime vuosikymmenen aikana*, kirjastonhoitaja Nils Genellin *Kirjastonhoitaja ja yleisö*, kirjastonhoitaja C. Björkbomin *Mikrofilmaus*, kirjastonhoitaja Hanna Lundin *Kirjojen kiinteä varastointi tieteellisissä kirjastoissa* sekä Tudeerin *Tieteellisten kirjastojen tehtävät*.¹⁹⁸

Kuten jo näistä tarkemmista otsikoista voi tulkita, Tudeer kiinnitti kaikista eniten huomiota juuri Helsingin kokouksen asiakirjojen säilyttämiseen, mikä heijastaa myös sen tärkeyttä suomalaisessa

¹⁹⁵ Koski, *Tiedon tuntijat*, s. 63.

¹⁹⁶ Vatanen, ”Suomen tieteellinen kirjastoseura ja kirjastoala vuosina 1929–1969”, s. 35.

¹⁹⁷ ”IV pohjoismainen kirjastokokous. Helsinki” (1936), Kirjastokokoukset / -matkat, Virkatoiminta Coll.245.66, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

¹⁹⁸ ”IV pohjoismainen kirjastokokous. Helsinki” (1936), Kirjastokokoukset / -matkat, Virkatoiminta Coll.245.66, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

kirjastomaailmassa ja kansainvälisessä kirjastotoiminnassa. Aiheiltaan kokous ei ole jyrkästi erilainen muista pohjoismaisista kirjastokokouksista, mutta kuten olemme jo paljolti käsitelleet, kokouksen merkitykset suomalaisille tulivat eniten esiin siinä, miten moni suomalainen kirjastoasiantuntija pystyi osallistumaan siihen ja miten alettiin toteuttaa myös tieteellisten kirjastojen laajempaa erillistä käsittelyä.

Tudeerin arkiston asiakirjoista syntyy sellainen kuva, että Tudeer oli itse keskeinen toimija Helsingin kokouksen suunnittelussa ja toteutuksessa. Sieltä löytyy niin lasku Hotelli Tornista yliopiston kirjastolle sekä muita sosiaaliin tilanteisiin liittyviä kuitteja. Tästä voi päätellä, että Helsingin yliopiston kirjasto maksoi montakin kokouksen aikana syötyä juhla-ateriaa ja toimi eräänlaisena isäntälaitoksena vuoden 1936 kokouksessa. Vaikka siellä oli myös paljon julkisten kirjastojen toimintaa, kokouksen avajaiset toimitettiin yliopistolla ja monen tieteellisen kirjastoasiantuntijan panos nousee esiin.¹⁹⁹ Tämä viestittää jokseenkin sitä, että Suomessa tunnustettiin tieteellisten kirjastojen asema kansainvälisessä yhteistyössä ja nostettiin varsinkin Helsingin yliopiston kirjasto niiden etualalle, mikä sen aseman puolesta olikin sopivaa. Verrattuna kuitenkin esimerkiksi Oslon vuoden 1933 kokoukseen, jossa suurin osa toiminnasta suoritettiin uuden kaupunginkirjaston tiloissa, on mielenkiintoista huomata, miten HYK käsitettiin parhaaksi isäntäpaikaksi tärkeimmälle kirjastotapahtumalle mikä oli Suomessa siihen asti järjestetty.

Tieteellisten ja yleisten kirjastojen asiantuntijoiden jaostojen erottaminen näkyy niin eri luentojen järjestämisessä kuin sosiaalisissa tapahtumissa. Helsingissä järjestettiin erillinen illallinen ulkomaisten tieteellisten kirjaston jäsenille. Siellä puhuttiin paljolti pohjoismaiden yhteistyöstä, ystävyydestä ja naapuruudesta. Muun muassa Norjan edustaja Arne Kildal piti myös puheen, jossa hän totesi, että:

*Aikaisemmin Suomen kirjastoväen tapana oli saapua Norjaan ottamaan oppia
sikääläisiltä ammattitovereiltaan. Nyt he ovat ehtineet kauas entisten opettajiensa edelle
ja meidän on vuorostamme aiheita ottaa esikuvaksemme se maaseutukirjastonne
mallikelpoinen järjestely, jonka Suomen kirjastotoiminta on kehittänyt.²⁰⁰*

¹⁹⁹ "IV pohjoismainen kirjastokokous. Helsinki" (1936), Kirjastokokoukset / -matkat, Virkatoiminta Coll.245.66, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

²⁰⁰ "IV pohjoismainen kirjastokokous. Helsinki" (1936), Kirjastokokoukset / -matkat, Virkatoiminta Coll.245.66, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

Tällaiset sosiaalisemmat tapaukset, jossa kirjastoedustajat pystyivät harrastamaan aktiivisempaa kanssakäymistä, olivat Tudeerin mielestä hyödyllisiä ja hän olisikin halunnut toteuttaa vielä pienempi muotoisia tapaamisia tieteellisten kirjastojen edustajien kanssa, isojen kokousten sijaan. ("Omasta puolestani pitäisin antoisimpana yliopistojen- ja kansalliskirjastojen ylikirjastonhoitajien kokouksia."²⁰¹) Tämä mielipide on kuitenkin voinut syntyä vain sen pohjalta, että Tudeer itse kansalliskirjaston/yliopiston kirjaston ylikirjastonhoitajana näkee tämän kaikista hyödyllisimmäksi yhteistyömuodoksi. Monen muun kirjastoasiantuntijan mielipide oli varmasti eri. Laajemmat maiden väliset kokouksethan mahdollistivat monien aiheiden käsittelyn ja useiden kollegoiden tapaamisen sekä lukuisten suhteiden muodostamisen, niin hyvässä kuin pahassa. Tudeer hyväksyi kyllä myös laajempien kokousten hyödyllisyyden, vaikkakaan ei kovin syvällisellä tasolla: "Toisaalta on tietysti välttämätöntä ja suotavaa päästä silloin tällöin kosketuksiin laajempien kirjastovirkailijapiirien kanssa, mutta suurissa kokouksissa ei voida saada kuin korkeintaan herätteitä".²⁰²

Vuoden 1936 Helsingin kirjastokokous esiintyi muutamassakin Helsingin Sanomien artikkelissa niin kesä- kuin heinäkuussa 1936, jotka Tudeer säilytti ja jotka ovat nyt osa hänen arkistoaan. Mielenkiinto kirjastokokouksia kohtaan näyttää vain lisääntyneen. Vaikka Helsingin Sanomat ei ollut vielä Suomen suosituin lehti 1930-luvulla, oli sillä paljon lukijoita ja Suomen kirjastokokouksen isännöinti varmasti kiinnosti monia. Heinäkuussa ilmestyneessä artikkelissa haastateltiin muun muassa Eduskunnan kirjaston ylikirjastonhoitajaa A. H. Bergholmia. Keskustellessaan Helsingin kokouksesta hän totesi, että:

Mielestäni näiden pohjoismaisten kokousten merkitys pohjautuu kuitenkin vain osaksi kokouksen ohjelman sisältöön. Ainakin yhtä suuri merkitys on niiden tarjoamalla tilaisuudella henkilökohtaiseen yhdessäoloon kuin kokouksen eri juhlatilaisuuksissa pidetyillä puheilla, jotka tulkitsevat Pohjoismaiden kansojen sisäistä historiallista ja sivistyksellistä yhteenkuuluvaisuutta sekä niiden erikoispiirteitä ja niille ominaisia, vakaita elämänarvoja, joita jokaisella kansalla, joka tahtoo elää ja vaikuttaa, täytyy olla. Niitä sen tulee itsenäisesti edelleen kehittää, ja juuri ne antavat kultakin merkityksellisen lisän yhteiseen kokonaisuuteen. Myöskin kirjastoalalla on varsin hyvin havaittavissa, miten toinen maa voi saada hyödyllisiä vaikutteita toiselta, ja tämä vuorovaikutus

²⁰¹ "L. Tudeerin muistelemaa (Irma Kampradin puhtaaksikirjoittama marraskuussa 1961)", Artikkelit Coll.245.60, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

²⁰² "L. Tudeerin muistelemaa (Irma Kampradin puhtaaksikirjoittama marraskuussa 1961)", Artikkelit Coll.245.60, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

ulottaa vaikutuksensa vielä kauas yhdessäolopäivien jälkeenkin uusiin elämän olosuhteisiin.²⁰³

Tässä tulee hyvin esiin kokousten sosiaalinen aspekti ja sen hyödyt sekä se, miten Pohjoismaiden yhteistoiminta nähtiin keskeisenä ja oleellisena niin historian kuin nykyisyyden näkökulmasta. Samalla Bergholmin lausunto liittää hänet toisiin kirjastoasiantuntijoihin, kuten T. P. Sevensmaan, jotka painottivat kirjastoyhteistyön tärkeyttä. Jokainen maa toi ja tuo siihen jotain omaansa ja tekee siitä kokonaisuuden, joka hyödyttää kaikkia yhteistyöhön osallistujia. Kirjastoyhteistyö nähtiin kirjastojen kehityskeskustelujen lisäksi näin sivistävänä ja kulttuurillisesti merkittävänä toimintamuotona, jossa esimerkiksi pohjoismaiset kirjastokokoukset olivat oleellisia toteutustapoja ja toiminnan konkreettisia mahdollistajia.

Bergholmin mielipiteet valoittavat hyvin myös sitä, miten maiden kansallinen kirjastokehitys on kansainvälisen toiminnan elinvoima ja näin tuo esiin maiden oman kirjastojärjestelmän kehityksen suhteessa kansainväliseen toimintaan. Koska kansainvälinen kirjastotoiminta on vain osiensa summa, jos maat eivät ensin kehitä omia työskentelymuotojaan ja ratkaise omia kirjasto-ongelmiaan, eivät ne voi tuoda näitä ratkaisuja myöskään kansainväliselle tasolle. Toisaalta välillä kansainvälinen taso auttaa kansallisten ongelmien ratkaisussa ja jos monella maalla esiintyy samat ongelmat ja haasteet, yhteinen toiminta ja ratkaisumallit voivat helpottaa myös kansallisten ongelmien purkamista.

Bergholm esittää niin ikään mielenkiintoisia näkökulmia yleisten ja tieteellisten kirjastojen välisestä yhteistyöstä Helsingin Sanomien artikkelissa. Tässä hän toteaa, että:

Eräs asia, jota vielä haluan alleviivata, on se, että näiden pohjoismaisten kirjastokokouksien aikana harjoitettu yhteistyö yleisten kansankirjastojen ja tieteellisten kirjastojen välillä on osoittautunut erikoisen onnistuneeksi. Tämä mielipide oli yleinen päivien aikana myöskin tanskalaisten, norjalaisten ja ruotsalaisten keskuudessa ja se esitettiin kokouksen aikana useampaan otteeseen. Tieteellisillä kirjastoilla voi tosin olla ratkaistavinaan probleemeja, jotka eivät koske kansankirjastoja, eivätkä herätä niiden mielenkiintoa, mutta sellaiset kysymyksethän voidaan käsitellä erikoisjaostossa, kuten myös tehtiin täällä ja aikaisemmin Oslon kokouksessa.²⁰⁴

On näin kiinnostavaa huomata, että aikalaistenkin mielestä yleisten ja tieteellisten kirjastojen yhteistyö oli yhtä tärkeää kuin eri kirjastomallien omien ongelmien läpikäyminen. Kansainväliset

²⁰³ "IV pohjoismaainen kirjastokokous. Helsinki" (1936), Kirjastokokoukset / -matkat, Virkatoiminta Coll.245.66, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

²⁰⁴ "IV pohjoismaainen kirjastokokous. Helsinki" (1936), Kirjastokokoukset / -matkat, Virkatoiminta Coll.245.66, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

kokoukset mahdollistivat siis niin maiden sisäistä kuin kansainvälistä kirjastoyhteistyötä, niin ennen kokousta, kun maiden kirjastoasiantuntijat sopivat edustajistaan ja toimintamalleistaan, kokouksen aikana, jolloin kirjastot keskustelivat avoimesti kaikkia vaivaavista haasteista sekä kokouksen jälkeen jolloin alettiin suunnitella yhteisiä ratkaisuja. Kyse ei ollut vain siitä, että kansainväliset tieteelliset kirjastot tai kansainväliset yleiset kirjastot ratkoivat omia ongelmiaan. Todellisuudessa kokoukset tarjosivat mahdollisuuksia myös yhden maan tieteellisten ja yleisten kirjastojen yhteistyöhön kuin eri maiden tieteellisten ja yleisten kirjastojen yhteistyöhön. Kirjastojen erikoisjaostot eivät näin määrittäneet koko kokouksen toimintaa, vaan osaa siitä. Siellä voitiin myös käsitellä laajempia, kaikkia kirjastoja koskevia, ongelmia ja yhteistyö toimi monella päällekkäisellä ja kerroksellisella tasolla.

Kuten tutkimuksen aiemmista osista näkee, Suomessa kirjastojen välinen yhteistyö oli merkittävää, mutta osittain haastavaa. Kansainvälinen yhteistyö oli kirjastojen yhdistäjä, mutta se oli myös suuri riidan aiheuttaja. Kun tieteellisen kirjastoseuran toiminta aktivoitui 1930-luvulla Suomessa, niiden kirjastoseurojen toiminta osittain lähentyi, mutta ulkomainen edustus ja siihen valtionavustukset herättivät erimielisyyttä. Seurat kuitenkin järjestivät juuri Helsingin pohjoismaisen kirjastokokouksen yhdessä.²⁰⁵ Ehkä kun edustajien ei tarvinnut kiistellä rahoituksesta, heidän erimielisyyden aiheensa vähenivät ja he pystyivät keskittymään Suomen kirjastojärjestelmän kehitystä yhdessä ja luoda perusteita tiiviimmälle kirjastosuunnittelulle ja -toiminnalle. Bergholmin mielipiteistä näkee, että moni kannusti kirjastojen yhteistyötä ja piti sitä tärkeänä myös Suomessa.

Tudeerin arkistosta löytyy Helsingin Sanomien artikkelien lisäksi muutama muukin artikkeli Helsingin kokouksesta. Yhdessä niissä merkitään kaikkien Pohjoismaiden kirjastosuunnittelun samankaltaisuutta ja niiden tieteellisten kirjastojen edistyneisyyttä verrattuna moniin muihin maihin. Samalla artikkelissa kuitenkin pohditaan sitä, että monessa ei-Pohjoismaassa on kulttuurillisesti merkittävämpiä kirjastoja kuin missään Pohjoismaassa, mutta että pohjoismaisetkin kirjastot ovat arvokkaita.²⁰⁶ Ehkä artikkeli ei tässä kuitenkaan huomioi pohjoismaiden kirjastosuunnittelun arvostusta ja Pohjoismaiden kirjastojen merkitystä juuri Pohjoismaille. Vaikka monen Pohjoismaan kirjastot voidaan nähdä nuorina tai kulttuurillisesti vähäpätöisempänä verrattuna esimerkiksi Oxfordin yliopiston kirjastoon Bodleianiin tai Yhdysvaltojen Kongressin

²⁰⁵ Koski, *Tiedon tuntijat*, s.51.

²⁰⁶ "IV pohjoismaainen kirjastokokous. Helsinki" (1936), Kirjastokokoukset / -matkat, Virkatoiminta Coll.245.66, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

kirjastoon, on monilla niillä ollut merkittävä paikka pohjoismaisessa tieteessä ja kulttuurissa pitkään. Ajallisesti esimerkiksi nykyinen Suomen Kansalliskirjasto on oikeastaan vanhempi kuin (the) Library of Congress, joka perustettiin vasta vuonna 1800.

Silti tämä artikkeli painottaa Pohjoismaiden erikoisasemaa kansainvälisessä kirjastotoimessa. Siinä todetaan, että²⁰⁷:

Täällä on jo monet vuosikymmenet määrätietoisesti pyritty ulottamaan kirjastojen vaikutus kaikkialle sekä perustamalla runsaasti pysyviä kirjastoja että järjestämällä keskuksista lainausmahdollisuuksia laajemmalle. Monessa suuressakin ja muuten edistyneessä maassa – mainittakoon Yhdysvallat, Englanti ja Saksa – on edelleen siitä huolimatta, että paikoitellen on päästy hyvin pitkälle, kirjastokartalla kovin laajoja valkeita, milteipä koskemattomia alueita ja määrätietoisempi työ maaseudun hyväksi on alkanut vasta viime vuosina. Olemme esim. tottuneet pitämään Amerikkaa kirjastokannalta milteipä täydellisenä ihanteena, mutta muuan siellä v. 1926 mietintönsä julkaissut kirjastokomitea on tullut siihen tulokseen, että yli puolet väestöstä eli noin 15 miljoonaa ihmistä on vailla kirjaston käyttö mahdollisuuksia ja että maalaisväestöstä kokonaista 83 % asuu alueilla, joissa ei ole kirjastoa. Pohjoismaat ovat huomattavasti muita maita edellä juuri mitä kirjastoverkon tiheyteen ja niiden keskitettyyn hallintoon tulee. Tanskassa säädettiin ensiksi kirjastolaki, vuonna 1920, ja siellä varsinkin maan 29 keskuskirjastoa tekee hyvin suuriarvoista työtä. Suomi sai kirjastolakinsa toisena vuonna 1928 ja me pidämme, etenkin mitä maalaiskirjastoihin tulee, nykyään hyvin puolemme vertailussa, olkoonpa, että meillä vasta suunnitellaan kirjastojen keskeistä tehokasta yhteistoimintaa, keskus- ja maakuntakirjastojen järjestämistä. Vuonna 1930 Ruotsin kirjastotoimi vakiinnutettiin ja siellä on sen jälkeen seitsemän lääniin saatu keskuskirjasto. Neljäntenä Norja, joka itse asiassa ensimmäisenä 1900-luvun alussa uudenaikaistutti kirjastotoimensa, sai kirjastolain viime vuonna ja tänä vuonna on myönnetty määräraha aluksi yhden maakunnallisen keskuksen järjestämiseksi. Yleiset periaatteet kirjastotoimen järjestelyssä ovat myös samansuuntaiset ja voidaan sanoa, että näissä maissa on pyritty yhdistämään amerikkalaisen ja saksalaisen kirjastopolitiikan parhaimmat ja pohjoismaiden kansojen luonteeseen sopivimmat piirteet.²⁰⁸

Tästä lainauksesta nousevat erityisesti esiin se, että:

- Pohjoismaiden kirjastosuunnittelu nähdään olevan erikoisasemassa
- Pohjoismaat ottavat paljon vaikutteita Yhdysvalloista, Englannista ja Saksasta sekä toisiltaan

²⁰⁷ Vaikka seuraava lainaus on pitkän puoleinen, päätin laittaa sen kokonaan, koska se sisältää mielestäni todella tärkeitä keskittymiskohteita pohjoismaisesta kirjastotoiminnasta.

²⁰⁸ ”IV pohjoismainen kirjastokokous. Helsinki” (1936), Kirjastokokoukset / -matkat, Virkatoiminta Coll.245.66, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

- Yhdysvaltojen ja Saksan kirjastosuunnittelua ei pidetä yhtä edistyneenä käytännön tasolla kuin Pohjoismaiden
- Kirjastolait ja keskuskirjastojen perustaminen nähtiin merkittävänä edistysaskeleina pohjoismaisessa kirjastomaailmassa
- Kirjastolait ja keskuskirjastot edistävät kirjastoyhteistyötä merkittävästi
- Pohjoismaiden kirjastosuunnittelu ja -toteutus tapahtuu samojen suuntaviivojen mukaan

Tarkastellessaan näin pohjoismaista kirjastosuunnittelua Helsingin kirjastokokouksen avulla tai oikeastaan sen inspiroimana, artikkelin kirjoittaja esitteli pohjoismaisen kirjastotoiminnan monta erityispiirrettä ja esimerkillistä toimintatapaa. Soveltamalla saksalaisten ja yhdysvaltalaisen kirjastojärjestelmää, pohjoismaiset kirjastot poimivat niistä näkemänsä parhaat puolet ja sovelsivat niitä omiin tarpeisiinsa. Voimme siis todeta, että pohjoismainen kirjastoyhteistyö ja -suunnittelu ovat eräänlainen saksalais-amerikkalaishybridi ja ovat toimineet pitkään ajan hermolla ja johtavassa asemassa. Tästä voimme luultavasti osittain kiittää niiden läheisiä kirjastollisia suhteita ja toimintamuotoja.

Lauri Tudeer piti Helsingin kokouksessa puheen, jossa hän käsitteli erilaisten kirjastojen tehtäviä. Tässä nousi Suomen kirjastojen esimerkillinen asema erityisesti esiin. Hän käsitteli Suomen tieteellisten ja yleisten kirjastoja ja tuli siihen lopputulokseen, että vaikka niillä on erilaiset tehtävät ja näin niitä hoidetaan eri menetelmin, ”on kummallakin tyypillä paljon yhteistä ja ne voivat toinen toistansa monella tapaa avustaa”.²⁰⁹ Näin hän yhtyy aiempiin mielipiteisiin niin kansainvälisen kirjastoyhteistyön että tieteellisten ja yleisten kirjastojen yhteistoiminnan tärkeydestä ja hyödyistä.

Vuoden 1936 Helsingin pohjoismaisen kokouksen yleinen teema tuntuukin olevan ollut juuri se, miten yleiset ja tieteelliset kirjastot voivat kohdata toisensa ja muodostaa työtapoja, jotka hyödyttävät molempia ja rakentavat uudenlaisia työmalleja ja -muotoja. Tämä näkyy esimerkiksi sen kautta miten pyrittiin muodostaa kokousten erikoisjaostoja, jotka mahdollistivat niin erillisen tieteellisten kirjastojen kehittävät keskustelut kuin useampien aiheiden käsittelyn. Silti painotettiin myös molempia kirjastomalleja koskevia haasteita ja haluttiin avata keskustelua niin virallisissa kokouksen istunnoissa kuin rennommissa sosiaalisissa tilaisuuksissa kuten juhlaillallisilla ja kulttuurillisimmilla retkillä ympäri isäntämaita. Helsingin kokous esittelikin monia Suomen kirjastoja

²⁰⁹ ”IV pohjoismainen kirjastokokous. Helsinki” (1936), Kirjastokokoukset / -matkat, Virkatoiminta Coll.245.66, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

ja toi ilmi useita käytäntöjä ja ideoita, joilla kirjastot voisivat yhtenäistää toimintaansa ja samalla inspiroida monimuotoisempaa ongelmanratkaisutaitoa ja dialogia kirjastokentällä. Tällä tavoin vuoden 1936 ei ollut vain merkittävä kirjastokokous Suomen kannalta vaan koko Pohjoismaiden ja miksei myös kansainvälisemmän kirjastomaailman näkökulmasta.

3.2. Kirjastot ja toinen maailmasota

Toinen maailmansota pysäytti niin suomalaisten kuin kansainvälisten kirjastojen toiminnan mitä suurimmassa määrin. Esimerkiksi Tudeerin arkistossa esiintyneiden dokumenttien vuosilukujen perusteella voimme päätellä, että se teki pohjoismaisten kirjastokokouksien organisoinnin ja toteuttamisen mahdottomaksi. Kun Helsingin pohjoismaiseen kirjastokokoukseen vuonna 1936 osallistuttiin innokkaasti, seuraava kokous toteutui vasta vuonna 1947. Vuosikymmenen väli voi tietenkin myös selittyä sen perusteella, että Suomi ja/tai Tudeer, ei osallistunut näihin kokouksiin henkilökohtaisesti tai edes välillisesti, mutta esimerkiksi Eino Nivanka toteaa artikkelissaan *Viides pohjoismainen kirjastokokous Kööpenhaminassa elokuu 1947*, että Kööpenhaminan kongressi tuntui erityisen hienolta ja juhlavalta, koska ”useimmat meistä olivat silloin ensimmäistä kertaa sotavuosien jälkeen ulkomaanmatkalla ja tuolloin aivan tarunomaisilta tuntuneiden skandinaavisten herkkupöytien ääressä”.²¹⁰ Tämän perusteella voimme todeta, että pohjoismaiden kansainvälinen toiminta keskeytyi sodan aikana.

Suomi ennen toista maailmasotaa oli suuntautunut koko ajan enemmän pohjoismaiseen yhteistyöhön, mutta samalla yritti vältellä Neuvostoliiton valtaa ja löytää liittolaisia, jotka voisivat toimia Suomen kanssa yhteistyössä ja vähentää Neuvostoliiton voimaa valtioiden välisissä suhteissa. Suomen ulkopolitiikka vaihteleva suhteellisen paljon 1920- ja 1930-luvuilla.²¹¹ Historian tutkimuksessa on usein painotettu Suomen saksalaismielisyyttä, mutta tämä ei heijasta koko totuutta. Esimerkiksi Vesa Vares on sitä mieltä, että:

Myytti, jonka mukaan 1920–1930-luvut olisivat olleet erityisen oikeistolaista aikaa ja lisäksi saksalaismielisyyden aikaa, on edelleen varsin yleinen. [...] Vuosina 1941–1944 korostunut aseveljeyden hehkutus ja siinä ilmennyt taipumus vetää suora linja vuoteen 1918 oli vielä edesauttanut tämän myytin syntymistä, sillä jatkosodan aikana mielellään

²¹⁰ Nivanka, Eino, ”Viides pohjoismainen kirjastokokous Kööpenhaminassa elokuu 1947”, *Kansalliskirjasto: Helsingin yliopiston kirjaston tiedotuslehti* 3 (2005), s. 21.

²¹¹ Vares, Vesa, ”Suomen paikka Euroopassa maailmansotien välillä”. Teoksessa Railo, Erkko & Laamanen, Ville, *Suomi muuttuvassa maailmassa. Ulkosuhteiden ja kansallisen itseyttämyksen historiaa*. Edita Publishing Oy: Porvoo, 2010, s. 135–136.

*unohdettiin, että Suomen ja Saksan suhteet olivat olleet vuosina 1919–1940 hyvinkin ongelmalliset.*²¹²

Teoksessaan *Viileää veljeyttä. Suomi ja Saksa 1918–1939* Vares toteaa myös, että yksi Suomen ja Saksan suhteiden vaikeuttaja oli niiden suhtautuminen Neuvostoliittoon. Siinä missä suomalaiset näkivät sen suurena uhkana, saksalaisille Neuvostoliitto oli ollut pitkäkestoinen, tärkeä tukija.²¹³

Suomen ulkopoliittinen asema olikin todella haasteellinen toisen maailmansodan aikana, joka heijastui myös suomalaisten mielipiteissä. Moni akateemisen eliitin jäsen oli kiinteästi saksalaismielinen, mutta tämä ei kuitenkaan heijastunut koko Suomen kansaan tai edes koko suomalaiseen akateemiseen eliittiin. 1930-luvun aikana, varsinkin suomalaisten oikeistolaisten piti määritellä suhteensa uuteen Saksaan.²¹⁴ Tämä ei ollut helppoa ja määritteli pitkälti suomalaisten toimintaa niin kansallisella kuin kansainvälisellä kentällä.²¹⁵

Suomen ulkopoliittiset suhteet ja suomalaisten suhtautuminen muihin maihin, varsinkin Saksaan, puhututti myös kirjastopiireissä. Kuten olemme jo osittain käsitelleet, Saksalla ja saksalaisilla julkaisuilla oli suuri osuus Suomen erityisesti tieteellisten kirjastojen kansainvälisistä hankinnoista ja vaihdoista. Olisi mahdotonta käsitellä jokaisen suomalaisen kirjastoammattilaisen tai edes koko kirjastojärjestelmän suhtautumista Saksaan ja saksalaiseen toimintaan toisen maailmansodan aikana, osittain siksi, että niitä ei ole juuri tutkittu ja osittain siksi, että mielipiteet vaihtelivat yhtä paljon kuin missä tahansa muulla kentällä. Silti pystyn tavoittamaan ainakin Tudeerin suhtautumisen saksalaiseen toimintaan hänen tyttärentyttärensä kirjoittaman teoksen *Sodan pitkä varjo. Lauri O. Th. Tudeer, Maija Åkerman-Tudeer ja Eva Tudeer. Kirjeenvaihto 1940–1943* kautta. Tarkastelemalla isovanhempiensa ja äitinsä kirjeenvaihtoa sodan aikana, hän pohjustaa isovanhempiensa suhtautumista saksalaisiin ja sotaan näin:

Mummin ja Vaijan näkökulmasta Suomi oli joutunut Saksan rinnalla väärälle puolelle suursodan rintamalinjoja. Operaatio Barbarossan alettua Iso-Britannia solmi Neuvostoliiton kanssa yhteistyösopimuksen ja ryhtyi toimittamaan Neuvostoliittoon elintarvike- ja aseapua. Vastalauseena Suomi katkaisi diplomaattisuhteet Isoon-Britanniaan. Mummin kommentti oli kitkerä: ”Isä puhui muuten jotain siihen suuntaan,

²¹² Vares, ”Suomen paikka Euroopassa maailmansotien välillä”, s. 140.

²¹³ Vares, Vesa, *Viileää veljeyttä. Suomi ja Saksa 1918–1939*. Otava: Helsinki, 2018, s. 182.

²¹⁴ Vares, *Viileää veljeyttä*, s. 254.

²¹⁵ Katso esim. luku *Hakaristin maa: viholliskuvaa, illuusioita ja suurvallan paluu (1933–1939)* teoksesta Vares, Vesa, *Viileää veljeyttä*, s.246–329.

*että me olisimme ”katkaisseet” suhteemme Englantiin. Seuraavalla kerralla kai U.S.A:han! Olemmehan pian suurvalta itsekin, jos Uutta Suomea saa uskoa.*²¹⁶

Tästä lainauksesta voimme päätellä, että Tudeerit eivät olleet kovin saksalaismielisiä, vaikka saksalainen aineisto olikin tärkeää suomalaisille tieteellisille kirjastoille.

Eri maiden kirjastojen ja kirjastoasiantuntijoiden välinen yhteistoiminta ei lopulta tunnukaan heijastavan niin poliittista suuntautumista siinä määrin kuin persoonallista sekä kulttuurista kanssakäymistä ja painottaa varsinkin jo solmittuja suhteita. Tämä ei ole kuitenkaan aina selkeä tai yksinkertainen jako ja monen maan väliset suhteet ovat yhtä paljon kulttuurisia, kuin ne ovat poliittisia tai taloudellisia. Vaikka eri maiden kirjastot eivät juuri olleet tekemisissä sodan aikana,²¹⁷ näkyy monitasoisten suhteiden toteutus selkeästi sodan jälkeen. Rauhan ja tasapainon saavuttaminen oli keskeinen sodan jälkeinen tavoite, joka kirjastojen välinenkin toiminta kuvastaa. Kansainvälisen kirjastotoiminnan sijasta, tämän osuuden tarkoitus onkin pohtia sitä, mitä Suomen kirjastoille, erityisesti Helsingin yliopiston kirjastolle, ja Tudeerille kävi toisen maailmansodan aikana, jotta on helpompi ymmärtää sodan jälkeisiä kirjastojen toimintamuotoja.

Tudeerin ja Helsingin yliopiston kirjaston suhde toiseen maailmansotaan oli monitasoinen.²¹⁸ Kun Neuvostoliiton pommikoneet iskivät Helsinkiin marraskuun ensimmäisenä päivänä 1939, kirjastorakennus selvisi pahemmista kolhuista. Kirjaston päärakennus kuitenkin kärsi pahoja vaurioita vuoden 1944 helmikuun Helsingin pommituksissa. Siihen asti kirjasto oli ollut avoinna koko jatkosodan ajan, arvokkaimpia kokoelmia lukuun ottamatta, jotka oli jo siirretty maalle turvaan. Suurpommitukset pakottivat kattavimpiin evakuointeihin. Kirjasto ja sen kokoelmat selviytyivät sodasta lähes koskemattomina. Paljolti tästä voi kiittää sitä, että Helsinkiä ei koskaan valloitettu sodan aikana.²¹⁹

Kirjaston sota-ongelmat alkoivat kuitenkin jo ennen pommituksia. Yleinen ilmapiiri Helsingissä ja Suomessa valmisti kaikkia sotaan. Vaikka ensimmäiset pommit tippuivat Helsinkiin vasta 30. marraskuuta 1939, Helsingin yliopiston kirjasto oli alkanut valmistautua sotaan jo syyskuussa.

²¹⁶ Itse tekstistä puuttuu toinen lainausmerkki. Tulkki, Katri (toim.), *Sodan pitkä varjo. Lauri O. Th. Tudeer, Maija Åkerman-Tudeer ja Eva Tudeer. Kirjeenvaihto 1940–1943*. Books on Demand: Helsinki, 2018, s. 38.

²¹⁷ Sota-aikainen kansainvälinen kirjastotoiminta oli suhteellisen rajoittunutta, mutta ei täysin olematonta. Muutamat suomalaiset kirjastoasiantuntijat esittelivät, miten sota vaikutti saksalaisiin tai unkarilaisiin kirjastoihin ja jokunen amerikkalainen tuli esittelemään heidän kirjastotoimintaansa Suomeen. Vatanen, ”Suomen tieteellinen kirjastoseura ja kirjastoala vuosina 1929–1969”, s. 40.

²¹⁸ Suurin osa seuraavista kappaleista tulee myös kandidaatin tutkielmastani.

²¹⁹ Eskola, Seikko, ”Kahdeskymmenes vuosisata”. Teoksessa Pärssinen, Leena & Rahikainen, Esko (toim.), *Muistiin painettua: kansalliskirjaston kulttuuriaarteita*. Helsingin yliopiston kirjaston julkaisuja 73. Otava: Keuruu, 2004, s. 30.

Kellariin rakennettiin pommisuoja, ikkunat peitettiin hiekkasäkein ja paloihin valmistuttiin monin keinoin, muun muassa levittämällä hiekkaa kirjaston eteläsalin lattialle. Suomen kansallisbibliografian Fennica-kokoelman arvokkaimmat osat evakuoitiin ja käsikirjoituskokoelma pakattiin puulaatikoihin ja siirrettiin kellarikerrokseen.²²⁰

Suurin ongelma tässä oli se, että tuntuva osa kirjaston miespuolisista virkailijoista kutsuttiin asepalvelukseen. Koska miehet muodostivat merkittävän osuuden kirjastonhenkilökunnasta, muuttojärjestelyt vaikeutuivat entisestään. Koko kirjasto oli eräänlaisessa poikkeustilassa. Pääsisäänkäynti suljettiin, ja kävijät käyttivät pihatien sisäänkäyntiä. Muiden julkisten laitosten tavoin kirjasto oli organisoinut erityisen palo-osaston ja vapaaehtoiset vartiovuorot. Osa virkamiehistä jopa muutti kirjastoon tilapäisesti mahdollisten pommitusten vuoksi.²²¹ Tällaiset muutokset vaikeuttivat kirjaston toimintaa ja loivat paljon haasteita. Samalla ne muuttivat pysyvästi Helsingin yliopiston kirjaston henkilökunnan rakennetta miehisestä enemmistöstä naisille tasavertaisempaan toimintamalliin.²²²

Jatkosodan aikana 1944 kirjasto koki suurimmat pommituksensa. Lukusalit pidettiin kiinni yhdeksän päivää 24.2–4.3. ja lainaustoimisto viisi päivää. Helmikuun 26.–27. päivien välisenä yönä palopommit sytyttivät yliopiston päärakennuksen vanhan puolen tuleen. Vapaaehtoiset onnistuivat pelastamaan suuren osan irtaimistosta ja kalusteista. Vain kirjaston ulkopuoli vahingoittui pahoin. Lopulta ainoa suuri menetys kirjastolle sota-aikana oli kirjaston ja Suomalaisen Kirjallisuuden kirja- ja käsikirjoituskokoelmien kastuminen helmikuussa 1945 Noormarkun kirkossa. Vesiputki oli alkanut vuotaa. Kun kokoelmat sitten palasivat Helsinkiin, joutuivat ne mitä erikoisimpiin paikkoihin tilanpuutteen vuoksi. Vasta 1957 restauroinnin jälkeen kokoelmat järjestettiin tavanomaisille paikoilleen, ja sotavuosien poikkeusolot päättyivät.²²³

Sota ei vaikuttanut vain kirjastorakennuksiin, vaan se myös muutti Suomen kirjastokokoelmia merkittävästi. Tudeer lähetti jo elokuussa 1941 Puolustusvoimien keskuskirjastolle kirjeen, jossa kiinnitti huomion siihen, että takaisin valloitetuilla alueilla Karjalassa ja uusilla alueilla olevat kirjastoaineistot pitäisi liittää Suomen julkisiin kokoelmiin. Hankkeen johtoon hän ehdotti Helsingin yliopiston kirjaston venäläisen osaston kirjastovirkailijaa, vänrikki Igor Wahromejeffiä, josta tuli

²²⁰ Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, s. 256.

²²¹ *ibid.*

²²² Vatanen, ”Suomen tieteellinen kirjastoseura ja kirjastoala vuosina 1929–1969”, s. 39.

²²³ Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, 260–261.

myöhemmin myös Helsingin yliopiston venäjän kielen ja kirjallisuuden professori.²²⁴ Suomeen kuuluville ja uusille valloitetuille alueille perustettiin erilaisia kirjasto-osastoja, joissa toimi paljon venäjää osaavia kirjastonhoitajia, konekirjoittajia ja lottia sekä satovankeja. Monesta näissä osastoissa toimivista tuli myöhemmin merkittäviä kirjastoasiantuntijoita. He työskentelivät muun muassa Äänislinnan Sotasaalisarkistossa, joka oli juuri perustettu sinne. Täällä suomalaiset kirjastonhoitajat olivat erityisen kiinnostuneita suomenkielisistä ja karjalaisesta kirjallisuudesta vuosilta 1918–1937.²²⁵

Viipurin, Käkisalmen, Sortavalan ja Äänislinnan valtauksien jälkeen vuonna 1941 järjestettiin useita siviilien suorittamia operaatioita, jossa kerättiin niin sanottu irtain omaisuus talteen; tämä koski muun muassa erilaisia kirjakokoelmia ja jopa kokonaisia kirjastoja. Tässä sovellettiin osittain käsitystä niin sanotusta Suur-Suomesta. Näin kerätty kirjallisuus käsitti luultavasti myös suomensukuista ja ugrilaista kirjallisuutta. Suomeen kuuluneilla alueilla erotettiin suomalainen ja venäläinen omaisuus. Suomalaisuusomaisuus palautettiin alkuperäisille omistajille, venäläisomaisuutta pidettiin sotasaaliina.²²⁶

Sotasaaliina saatu kirjallisuus jaettiin suomalaisten kirjastojen kesken. Suuret kirjastot saivat esittää toivomuksia saaliin jakamisesta. Ei tiedetä kuka sai mitään, mutta Tudeerin johdolla järjestettiin vuonna 1942 suurimpien kirjastojen edustajien tapaaminen Helsingin Säätytalolla, missä jaot päätettiin. Suomen ja Neuvostoliiton aseleposopimuksessa 1944 vaadittiin Suomen hankkima sotasaalis takaisin, johon lukeutuivat esimerkiksi taideteokset. Kirjastokokoelmat kuitenkin välttivät vaatimukset ja saivat jäädä Suomeen. Ne voitiin laskea siihen sekalaiseen omaisuuteen, joka korvattiin myöhemmin 22 miljoonalla dollarilla muiden sotakorvauksien lisäksi.²²⁷ Tämä ei kuitenkaan ollut vain hyvä asia, vaan lisäsi myös kirjastojen sisäisiä ongelmia, kuten tilanpuutetta.²²⁸

Tudeerilla oli siis keskeinen asema toisen maailmansodan aikaisessa suomalaisessa kirjastosuunnittelussa ja -organisoinnissa. Jo kirjojen kerääminen sotasaaliina oli ollut pääasiassa hänen ideansa, jota hän lähti toteuttamaan monien muiden kirjastoasiantuntijoiden kanssa. Vaikka sotasaaliskirjallisuuden merkitystä Suomen kirjakokoelmiin ei olla juuri tutkittu, voimme varmasti

²²⁴ Professorina hän käytti nimeä Igor Vahros. Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, 256–257.

²²⁵ Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, 257.

²²⁶ Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, 256–257.

²²⁷ Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, 258–259.

²²⁸ Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, s. 310. Tähän päättyy kandidaatti tutkielmani osuus.

todeta, että ne toivat täysin uuden ulottuvuuden suomalaisiin kirjastokokoelmiin ja muuttivat niitä huomattavasti. Suomen merkittävimpien kirjastojen jakaessa aineistot, niiden kohtelu sekä sulautuminen muuhun aineistoon ovat kuitenkin eräänlaisia tarkastelukohteita. Kohdeltiinko niitä missä muodossa ja miten tärkeänä niitä pidettiin? Talletettiin ne systemaattisesti osiksi kirjastojen aineistoja vai muodostivatko ne omat kokoelmansa? Joidenkin Tudeerin muistiinpanojen perusteella voimme todeta, että kirjojen kerääminen ei ollut aina varovaista tai pitkäikäisyyteen keskittyvää.

Vaikka Suomi sai näin paljon uusia osia kirjastokokoelmiinsa, sodan aikana varsinkin ulkomaisen kirjallisuuden hankinta osoittautui hankalaksi. Tämän lisäksi kirjastojen työ keskeytyi monessa kohtaa sodan aikana ja varsinkin Helsingin Teknillisen korkeakoulun tuho ja sen kirjastonhoitajan J. A. Kemiläisen kuolema vuoden 1944 pommituksissa oli suuri menetys suomalaisten kirjastojen kentällä. Vaikka kirjastot pyrkivät jatkamaan töitään rauhallisimpina aikoina, ei työtä voinut suorittaa samalla tasolla kuin oikean rauhan aikana.²²⁹

Tudeer samaistaa Suomen kirjastojen kohtalot muihin eurooppalaisiin kirjastoihin. Ennen sotia budjetit olivat nousussa, kirjastoihin tuli uusia tiloja tai ainakin niitä suunniteltiin. Toinen maailmansota kuitenkin keskeytti kaiken tämän. Monet kirjastosuunnitelmat ”laitettiin jäihin” ja kirjojen painannan taso laski. Kirjastojen väliset kommunikaatiokanavat Länsi-Euroopan ja Amerikan kanssa katkesivat täysin Suomen ja Saksan aseveljeyden takia. Tämä taas vaikutti monien aineistojen hankintaan. Tämän lisäksi kuljetukset ja ulkomaisen rahan hankinta vaikeutui koko ajan.²³⁰

Sodan vaikutukset olivat siis moninaiset. Vaikka moni Suomen kirjasto ei tuhoutunut sodan aikana eikä montakaan taistelua käyty Suomen alueella, vaikutti se silti merkittävästi suomalaiseen kirjastotoimintaan. Kirjojen moninainen hankinta vaikeutui ja vaikka Suomi sai myös uusia kokoelmia, oli aineistojen evakuointi usein vaikeaa ja niiden takaisin tuominen saaminen melkein mahdotonta missään organisoidussa muodossa. Suomalaisten kirjastojen kansainväliset suhteet muuttuivat ja muun muassa amerikkalainen kirjastoyhteys katkesi kokonaan. Silti, kuten tulemme seuraavaksi huomamaan, ei tämä ollut ikuista. Sodan suurin vaikutus oli kuitenkin siinä, miten se

²²⁹ ”Sodan ja vaaran ajat”, Tutkimusmuistiinpanoja sekä opiskeluaikaisia luentomuistiinpanoja, Asiakirjat Coll.245.58, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

²³⁰ ”Sodan ja vaaran ajat”, Tutkimusmuistiinpanoja sekä opiskeluaikaisia luentomuistiinpanoja, Asiakirjat Coll.245.58, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

vaikutti sodan jälkeisiin aikoihin. Suomen kirjastot toimivat pitkään vajailla henkilökunnilla, miesten joko kaatuessa sodissa tai vasta kotiutuesssa. Kirjastot palkkasivat uusia naiskirjastotyöntekijöitä, mutta usein heillä ei ollut varaa tähän. Näin kaikkia kirjastotoimia ei voitu hoitaa samalla tavalla kuin ennen. Lisäksi kirjastojen piti rajoittaa hankintojaan varojen puutteessa eikä niillä ollut usein mahdollisuutta hankkia enää suurinta osaa siitä aineistosta, jota sodan aikana julkaistiin niin Suomessa kuin kansainvälisesti, koska erät olivat niin pieniä tai ne olivat yksinkertaisesti tuhoutuneet. Tässä auttoivat osittain eri maiden lahjoitukset. Seuraava osuus ja luku tarkastelevatkin selkeämmin, miten Suomi ja kansainvälinen kirjastokenttä selvisi toisen maailmansodan jälkeisestä ajasta ja mihin suuntaan suomalainen ja kansainvälinen kirjastoyhteistyö kehittyi 1950-luvulle mentäessä.

3.3. Sodan jälkeinen kansainvälinen kirjastotoiminta ja Suomen tieteellisen kirjastomaailman jatkuva vakiintuminen

Jorma Vallinkosken ja erityisesti Ritva Sievänen-Allenin tieteellisten kirjastojen aikakausien historiallisen jaon mukaan toisen maailmansodan jälkeinen aika erottuu perusominaisuuksiltaan ja kehittymiskaariltaan sitä edeltäneestä ajasta. Vaikka sodan jälkeiset toimintatavat olivat pitkälti samoja kuin ennen sitä, alettiin niitä nyt kehittää uusilla käytännöillä, tiiviimmässä yhteistyössä. Samalla maiden väliset suhteet muuttuivat ja esimerkiksi sodan jälkeiset lahjoitukset muiden maiden kirjastoilta ja kirjastoihin mahdollistivat uusien yhteistoimintamuotojen synnyn ja kirjastojärjestelmien muodostumisen. Sota ja sen aiheuttamat tuhot ja menetykset muuttivat maailman toimintaa monilla merkittävillä tavoilla, eivätkä vähiten tieteellisissä kirjastoissa.

Tällainen muutos näkyi selvästi myös Suomessa, jossa tieteelliset kirjastot alkoivat selvittää toimintaansa virallisemmilta kannoilta, painottaen erilaisten tieteellisten kirjastojen näkökantoja. Tieteellisten kirjastojen komitean perustaminen vuonna 1947 oli selkeä esimerkki tästä. Myös tieteellisten ja yleisten kirjastojen yhteistyön muodot alkoivat tulla esiin monipuolisempina ja mahdollistivat seurojen yhä läheisemmän toiminnan. Tästä Rainer Knapas toteaa, joskin osittain kapeanäköisesti, että ”Kirjastojen välinen yhteistyö oli saanut alkunsa jo 1940-luvulla, jolloin sotavuosista toipuvan Suomen julkisessa hallinnossa ja elinkeinoelämässä sovellettiin ajatuksia työnjaosta ja rationalisoinnista”.²³¹ Vaikka en ole Knapaksen kanssa samaa mieltä, että suomalaisten

²³¹ Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, s.341.

kirjastojen välinen yhteistyö alkoi vasta 1940-luvulla, on tämä hyvä yhteenveto siitä, miten kirjastojen välinen yhteistyö alkoi vahvistua.

Myös IFLA:n toiminta jatkui ja tulee selvästi esiin myös Tudeerin arkistossa. Tässä osuudessa tarkastellaankin sitä, miten IFLA:n ensimmäinen kokous toisen maailmansodan jälkeen, vuonna 1946, kuvastaa sodan jälkeistä kirjastomaailmaa, mitä siellä painotettiin tärkeinä tarkastelukohteina ja miten tämä vaikutti suomalaiseen kirjastotoimintaan ja -suunnitteluun. Sen jälkeen keskitytään siihen, miten Suomen tieteellisten kirjastojen komitea sai alkunsa ja pohditaan sen merkitystä suomalaiseen tieteelliseen kirjastomaailmaan ja sen kehittymiseen. Tässä yhteydessä keskitytään myös suomalaisten kirjastojen yhteistoimintaan ja siihen, miten tieteelliset ja yleiset kirjastoseurat alkoivat koko ajan lähentyä toisiaan 1940-luvun lopussa.

3.3.1. IFLA 1946

”UNESCO should aid in the rehabilitation of libraries in war countries.”²³² Näin todetaan Tudeerin arkistossa esiintyvän dokumentin alussa, joka kertoo vuoden 1964 IFLA:n kokouksen tapahtumia. Samalla tämä lainaus tiivistää yhteen lauseeseen kansainvälisten kirjastojen ja niiden yhteistyön sodan jälkeiset päämäärät: kuntouttaa, korjata ja parantaa sodan runnomat kirjastot. Ennen tätä kokousta IFLA ei ollut pystynyt järjestämään istuntoja seitsemään vuoteen, sodan estäessä suurimman osan sen toimintamuodoista. Koska sen keskustoimisto oli kuitenkin puolueettomassa Sveitsissä, mahdollisti tämä jonkinlaista toimintaa. Muun muassa kirjeenvaihto ja eräiden kontaktien ylläpito avittivat kirjastojen kansainvälistä yhteistyötä ja toimintaa. Samalla ne auttoivat kirjastojen suojelussa ja avustamisessa sodan aikana.²³³

Kun UNESCO (United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization, suomeksi Yhdistyneiden Kansakuntien kasvatustieteiden, tiede- ja kulttuurijärjestö) perustettiin heti sodan päättymisen jälkeen vuonna 1945, toi se uusia mahdollisuuksia myös sodan turmelemille kirjastoille, auttaen niitä taas kommunikoimaan kansainvälisellä tasolla.²³⁴ Kaksikymmentä maata allekirjoitti ja ratifioi UNESCO:n perustamissopimuksen ja aloitti uuden ajan kansainvälisessä yhteistyössä. UNESCO:n tavoite tulee parhaiten esiin sen 1. artiklassa: ”Järjestön tarkoituksena on

²³² ”UNESCO:n pitäisi avustaa sotamaiden kirjastojen kuntouttamisessa.” [Käännös kirjoittajan oma.]

”Kirjastoyhteistyö”, Työryhmät, lausunnot, Virkatoiminta 245.69, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

²³³ Wilhite, *85 Years IFLA: A History and Chronology of Sessions 1927–2012*, s. 128.

²³⁴ *ibid.*

myötävaikuttaa rauhan ja turvallisuuden ylläpitämiseen edistämällä kansojen välistä yhteistyötä kasvatuksen, tieteen ja kulttuurin avulla, jotta Yhdistyneiden Kansakuntien peruskirjassa kaikille kansoille tunnustettujen oikeuden, lain, ihmisoikeuksien ja ihmisen perusvapauksien periaatteiden yleismaailmallinen kunnioitus voitaisiin rotuun, sukupuoleen, kieleen tai uskontoon katsomatta turvata.”²³⁵

Näin kun huomioimme UNESCO:n tavoitteen sekä IFLA:n toiveet, on hyvä tarkastella vuoden 1946 kokousta toipumisen ja korjauksen kokouksena. Haluttiin vahvistaa suhteita, joita ehkä pidettiin hauraina ja haluttiin luoda selkeämpiä toimintatapoja, jotka hyödyttivät kaikkia kirjastoja. Sota loi pohjan, jolle päätettiin rakentaa käytäntöjä, jotka varmistivat, että kansat työskentelisivät yhdessä eivätkä erikseen. Näin yhteistyöstä tuli ensisijainen tavoite lukuisilla kentillä, vahvistaen myös kirjastojen välisiä suhteita ja prosesseja.

Tudeerin arkiston kautta UNESCO:n asema kirjastotoiminnassa tulee selvästi esiin. Tämän lisäksi IFLA:n kokouksessa painotettiin:

- Kirjastojen kuntouttamista koulutuksen ja tutkimuksen kannalta
- Jo tehtyjä kunnostustoimia
- Niitä tavoitteita, joita haluttiin saavuttaa seuraavaksi²³⁶

Kokouksessa päätettiinkin, että:

- A. UNESCO kerää tietoja ja raportteja kirjastojen tuhoista ja menetyksistä kaikista niistä maista, joihin sota vaikutti, kiinnittäen huomiota varsinkin niihin materiaaleihin, joita tarvitaan kaikista kipeimmin ja luo suunnitelmia, joiden avulla se voi alkaa kuntouttaa kirjastoja valtioiden, hallitusten, yksityisvirastojen ja -henkilöiden kanssa
- B. Johtokunta harkitsee lisäbudjettia, joilla se voi rahoittaa suoria avustuskeinoja, ymmärtäen että hallitusten ei tarvitse osallistua tähän ja että tällainen budjetti olisi kanava vapaaehtoisille lahjoituksille
- C. UNESCO kannustaa hallituksia ja yksityisvirastoja perustamaan ja antamaan apurahoja ja avustuksia kirjastoille, jotka mahdollistavat niitä muodostamaan uusia yhteyksiä niihin kirjastoihin joihin ne ovat menettäneet kontaktin ja vierailemaan toisissa maissa

²³⁵ Siikala, *Suomen kansainväliset kulttuurisuhteet*, s. 39.

²³⁶ ”Kirjastoyhteistyö”, Työryhmät, lausunnot, Virkatoiminta 245.69, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

Haluttiin, että UNESCO kannattaa kansalaisten pääsyä kaikkiin kirjastojen materiaaleihin ja erilaisiin julkaisuihin sekä muihin kasvatuksellisiin, tieteellisiin ja kulttuurisiin tarvikkeisiin.²³⁷

Tällaisten moninaisten päätösten ja tavoitteiden avulla, IFLA:n vuoden 1946 kokous aloitti uuden kirjastoyhteistyöllisen vaiheen. Samalla kun alkoi koko ajan tiiviimpi kirjastosuhteiden muodostus, UNESCO loi uudenlaisia mahdollisuuksia, ei vain kirjastotasolla, vaan myös laajemmalla sivistyksellisellä kentällä. Tähän liittyi tiivistä kirjastojärjestelmien yhdentyminen, kirjastohenkilökuntien koulutuksen yhtenäistäminen ja kirjastovierailuiden uusi kukoistuskausi. Kirjastonhoitajat halusivat vieraila ja tutkia muiden maiden kirjastotoimintaa yhä enenevässä määrin, ja haluttiin järjestää kirjastonhoitajien vaihtoa maiden välillä. Sodan jälkeen IFLA alkoi näin tutkia yhä enemmän sitä, mitä sen pitäisi tehdä kirjastojen hyväksi, niin sodan tuhoamissa maissa kuin yleisemmin.

Alettiin pohtia parhaita mahdollisia toimintamuotoja, tapoja ja koulutuskäytäntöjä. Suomessa keskityttiin muun muassa siihen, miten muissa maissa toteutettiin kirjastojen välistä yhteistyötä. Tässä yhteenvedossa tulee esiin esimerkiksi se, että Ruotsissa oli tieteellisten kirjastojen välinen yhteisluettelo, joka edistää kaukolainausliikettä ja ehkäisee tarpeettomia kaksoishankintoja sekä vähentää useiden samojen kalliiden kirjojen hankintaa sekä pitkäaikaiset kirjavalikoima lainat yliopiston kirjastoista laitoskirjastoihin erityisesti Lundissa. Tällainen selvitys toi esiin mitä Suomessa pitäisi tehdä yhteistyön edistämiseksi. Ehdotetut yhteistyömuodot olivat ainakin²³⁸:

- Yhteiskortistot yliopistonkirjastoille ja niiden alaisille laitoskirjastoille
- Laajentunutta yhteistoimintaa kirjahankinnoissa laitoskirjastojen ja pääkirjastojen kesken
- Työnjako tieteellisten kirjastojen kesken eri tieteenalojen osalta
- Myös naapurimaiden kirjastoja osallisiksi tämänlaatuisen yhteistoimintaan
- Kirja- ja käsikirjoitusharvinaisuuksien valokuvaus eri kirjastoissa järjestettävä yhteistoiminnan pohjalta
- Kotimaisen kirjallisuuden vuotuiskasvun kortitus, joka suoritettiin tähän aikaan erikseen, koetettava keskittää tarkoituksenmukaisella tavalla
- Aikaansaattava kirjastojen yhteinen aikakaus- ja sanomalehtikortisto, mahdollisesti muitakin yhteiskortistoja

²³⁷ ”Kirjastoyhteistyö”, Työryhmät, lausunnot, Virkatoiminta 245.69, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

²³⁸ Nämä ehdotukset ovat melkein kaikki suoria lainauksia Tudeerin arkiston asiakirjoista.

- Saatava aikaan yhdenmukaisuutta virkailijain koulutuksessa ja edistettävä kirjastojen keskeistä virkailijanvaihtoa, myös yhteispohjoismaisilla linjoilla²³⁹

Tällaisten pohdintojen ja ehdotusten perusteella Suomen kirjastomaailman yhteistyötä ja uusien toimintamallien tarkastelua ja kehitystä edustivat kaksi asiaa: tieteellisten kirjastojen komitea sekä Suomen kirjastoseurojen vilkkaampi yhteistoiminta. Kirjastojen toimintaa ja kuntouttamista auttoivat myös eri maiden antamat sota-avustukset.

3.3.2. Kirjastoseurojen lähentyminen, sota-avustukset ja tieteellisten kirjastojen komitea

IFLA jatkoi kirjastoseurojen yhdistäjänä sodan jälkeen samalla tavalla kuin se teki 1920-luvun lopussa. Kirjastoseurat suunnittelivat osallistumismuotonsa yhdessä ja usein niillä oli jopa yhteinen, yleensä tieteellisestä kirjastosta tuleva, edustaja.²⁴⁰ Yhdessä ne järjestivät myös aikaisemmin käsitellyn vuoden 1936 sekä vuoden 1956 pohjoismaiset kirjastokokoukset. Tämän lisäksi kirjastoseurojen toiminta alkoi lähentyä suomalaisten yleisten kirjastokokousten järjestelyssä. 1920-luvulla, tieteellisten kirjastojen edustajien mielestä niissä ei oltu otettu tieteellisiä kirjastoja tarpeeksi huomioon, mikä vähensi niiden osallistumista. Nyt vuodesta 1947 kirjastoseurat alkoivat järjestää niitä yhdessä.²⁴¹ Mielestäni tämä on selvä merkki siitä, että kirjastoseurat halusivat panostaa yhteistyöhönsä ja ruveta toimimaan molempien haarojen etujen hyväksi. Tähän liittyi selvästi myös se, että Lauri O. Th. Tudeer alkoi toimia Suomen kirjastoseuran (yleisten kirjastojen edustajan) varapuheenjohtajana vuonna 1942. Tässä tehtävässä hän toimi vuoteen 1954 asti. Tudeerin uudistunut asema yleisten kirjastojen toiminnassa, viestittää suhteellisen yksinkertaisesti, että kirjastot olivat valmiita pohtimaan parhaita mahdollisia yhteistyömuotoja jo sodan aikana.

Kirjastojen toiminta oli monessa mielessä niukempaa kuin se oli ennen sotaa. Tähän tulivat avuksi esimerkiksi IFLA:n ajamat kirjastojen avustusohjelmat ja apurahat. Näiden lisäksi ennen sotaa vallitsevat kirjastojen väliset suhteet haluttiin kunnostaa ja vahvistaa uudelleen. Tästä hyvä esimerkki on Neuvostoliiton Valtiollisen Leninin kirjaston kirjavaihto-osaston lähettämä kirje Helsingin yliopiston kirjaston slaavilaiselle osastolle, jossa he toteavat, että:

Käytämme tilaisuutta hyväksemme ilmoittaaksemme Teille, että meidän osastomme toimittaa kirjavaihdon ulkomaalaisten tieteellisten laitosten ja Neuvostoliiton laitosten kesken, koska kaikki VOKS'ille (Neuvostoliiton ulkomaiden kulttuuriyhteysseura)

²³⁹ ”Kirjastoyhteistyö”, Työryhmät, lausunnot, Virkatoiminta 245.69, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

²⁴⁰ Koski, *Tiedon tuntijat*, s. 104.

²⁴¹ Koski, *Tiedon tuntijat*, s. 53.

aikaisemmin kuuluneet tehtävät kirjanvaihtoasioissa nyt ovat siirtyneet meille. Jos haluatte jatkaa ennen sotaa VOKSin välityksellä tapahtunutta vaihtoa tulemme mielihyvin auttamaan Teitä tässä asiassa²⁴²

Kirjastoavustukset ja apuohjelmat olivat monen maan yhteinen projekti, mutta yksi merkittävimmistä tukijoista oli Yhdysvallat. Erilaiset amerikkalaiset avustushjelmat antoivat niin rahaa kuin kirjoja. Esimerkiksi American Book Centre (for War Devastated Libraries) ja Interallied Book Centre, joka sijaitsi Lontoossa, keräsivät tuhansia kirjoja ja lahjoituksia, jotka ne sitten antoivat pääasiassa eurooppalaisiin, kiinalaisiin ja filippiiniläisiin erikoiskirjastoihin.²⁴³ Suomessa Helsingin yliopiston kirjaston yhteydet näihin ohjelmiin olivat vahvat ja vahvistuivat varsinkin vuosina 1946–1947. American Library Association lähetti kirjastoon niin kirjallisuutta kuin aikakauslehtien vuosikertoja. Myös American Book Centre ja Social Science Research Council olivat innokkaita lahjoittajia, niin yliopiston kirjastoon kuin muuallekin Suomeen. Helsingin yliopiston kirjasto muodosti tiiviin vaihtosuhteen Library of Congressin kanssa ja sai paljon uutta amerikkalaista kirjallisuutta, Library of Congressin saadessa monipuolista suomalaista kirjallisuutta.²⁴⁴

Vaikka Amerikka ei ollut ainoa maa, joka avusti suomalaisia kirjastoja (esimerkiksi ruotsalainen Svenska Akademiska Hjälpkommittén ja sveitsiläinen Schweizerspende lahjoittivat kirjoja ja Helsingin yliopiston kirjasto suoritti vaihtoja myös muun muassa Oxfordissa sijaitsevien Bodleian Libraryn ja Taylor Institutionin kanssa)²⁴⁵, olivat sen monimuotoiset lahjoitukset yksiä suurimmista avustuksista mitä suomalaiset kirjastot saivat. YK:n 23.1.1947 järjestetyssä kokouksessa Tudeer kiittikin amerikkalaisia heidän lahjoituksistaan:

The First World War was not pleasant for the library; the second one was worse. We could not get the periodicals, we used to have from the Western Hemisphere, nor buy their new books. We knew that many extremely interesting and urgently needed books appeared, but our isolation was complete, nothing could reach us. When the war ended we had before us a formidable task, to fill the gaps, to get the books most needed and to pay it in depreciated marcs. It was no pleasant situation at all, quite the contrary. It is impossible for me to tell in adequate words what these gifts mean to us. We have got a great part of most needed American books issued during the war years – our scientific workers on all fields of human knowledge have got tools they longed for. The purely material help is immense – it is not too strong a word. But it is not only a material help – it is also the feeling of spiritual support from the U. S. which gives such an encouragement. It is only a part of the help given to our country and still a smaller part

²⁴² ”Kirjastoyhteistyö”, Työryhmät, lausunnot, Virkatoiminta 245.69, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

²⁴³ Carter, Edward, ”International Interest in Special Libraries: Unesco”, *Library Trends* 1:2 (1952), s. 230.

²⁴⁴ Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, s. 312.

²⁴⁵ Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, s. 312–313.

*of the help to the suffering world from America. For us here in the library it is however most important.*²⁴⁶

Knapas toteaa tästä, että:

*Tällä kaikella luotiin kontakteja kulttuuripoliittisesti amerikkalais-brittiläisiin voittajavaltioihin. Ne pyrkivät kaikin keinoin ja kaikilla aloilla pienentämään Neuvostoliiton ja kommunismin uhkaavaa vaikutusvaltaa, niissä maissa, Suomi mukaan luettuna, jotka olivat "itäblokin" naapureita.*²⁴⁷

Olen tästä samaa mieltä, mutta samalla painottaisin sitä, että poliittiskulttuuristen suhteiden lisäksi tämä synnytti varmasti myös henkilökohtaisempia suhteita kirjastoiden välille. Yleensä hädän hetkellä auttava saa monitasoisen ihailun osakseen ja heidät muistetaan pitkään. Yhdysvaltojen lahjoitukset varmasti pitivät niiden kirjastotoiminnan ja -työntekijät pitkään suomalaisten ensisijaisina yhteistyökumppaneina ja esikuvina, mikä tulee esiin myös Tudeerin puheessa, joka painotti Yhdysvaltojen henkistä tukea todella tärkeänä.

Lahjoitusten merkitys onkin todella tärkeä vahvistamaan kirjastoyhteistyön tunnetta ja esittelemään sen hyötyjä. Keskustellessaan kirjastojen saamista lahjoituksista yhdessä artikkelissaan, Tudeer totesi, että:

*YK:lle jonka määrärahojensa puitteissa ei ole helppo tyydyttää sille asetettavia vaatimuksia, merkitsevät tämänlaiset lahjat suurta apua sen tärkeässä tehtävässä tukea maamme tieteellistä työskentelyä ja edistää tutkimusta ja kulttuuria samalla kun ne ovat omiaan lähentämään maita toisiinsa kansainvälisessä yhteistyössä ja yhteistunnossa.*²⁴⁸

Tällainen toiminta ei auttanut vain aineistojen ja kokoelmien kasvatuksessa ja monipuolistamisessa, vaan myös juuri kirjastojen välisten suhteiden luonnissa.

²⁴⁶ "Ensimmäinen maailmasota ei ollut mukava kirjastolle; toinen oli pahempi. Emme saaneet kausijulkaisuja, joita olimme saaneet läntiseltä pallonpuoliskolta, emmekä voineet ostaa heidän uusia kirjojaan. Tiesimme, että moni todella mielenkiintoinen ja kipeästi tarvittu kirja ilmestyi, mutta eristyksemme oli totaalinen, mikään ei saavuttanut meitä. Kun sota loppui, edessämme oli aukkojen täyttämisen ja puuttuvien kirjojen ostamisen valtava työ, jotka piti maksaa markkoilla, joiden arvo oli laskenut. Se ei ollut ollenkaan mieluinen tilanne, oikeastaan päinvastoin. On mahdotonta kertoa sanoin mitä saamamme lahjat merkitsevät meille. Meillä on suurin osa kaikista tarpeellisimmista amerikkalaisista kirjoista, jotka julkaistiin sotavuosina – tieteellisillä työntekijöillämme kaikilla ihmistiedon kentillä on ne työkalut mitä he kaipaivat. Pelkästään materiaalin apu on suunnaton – se ei ole liian vahva sana. Mutta ei vain materiaalin apu – vaan myös henkisen tuen tunne, joka tulee Yhdysvalloista, rohkaisee meitä. Se on vain osa avusta jonka Amerikka on antanut maaillemme ja vielä pienempi osa avusta jonka se on antanut kärsivälle maailmalle. Silti meille täällä kirjastossa se on kuitenkin kaikkein tärkeintä." [Käännös kirjoittajan oma.] "Puhe amerikkalaisen lahjoituksen johdosta" (23.1.1947), Puheet 245. 61, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

²⁴⁷ Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, s. 313.

²⁴⁸ "Tieteellisten kirjastojen ja kansalaiskirjastojen yhteistoiminta lainausliikkeen alalla", Artikkelit 245.60, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

Näiden sodanjälkeisten toimien lisäksi tulee esiin kolmas tärkeä kirjastojen yhteistyötä ja toimintaa kehittävä elin: tieteellisten kirjastojen komitea.²⁴⁹ Tällaiset komiteat eivät olleet harvinaisia toisen maailmansodan jälkeisellä 1940-luvulla. Yhä enemmän suuria kulttuurisia ja yleispoliittisia kysymyksiä siirrettiin ”valtiollisille, poliittisesti nimitetyille” komiteoille. Opetusministeriö sai vahvan aseman tieteellisten kirjastojen kehityksessä,²⁵⁰ mikä näkyy muun muassa Lauri Tudeerin arkistossa,²⁵¹ jossa moni, jos ei jokainen, komiteoiden mietintö on osoitettu opetusministeriölle.

Komiteoiden alkuvaiheessa, 1940-luvulla, tehtiin paljon käytännöllisiä esityksiä. Esitettiin faktatietoja ja luotettiin niiden tehoon. Monet perustelut tulivat muiden maiden kirjastojen tarkastelusta. Myös tilastot olivat keskeinen suunnitelmien perustelumetodi, koska ne tarjosivat konkreettista tietoa.²⁵² Lauri Tudeerin toiminta komiteoissa ja toimikunnissa oli monipuolista ja moniosaista. Hän toimi niin yleisiä kuin tieteellisiä kirjastoja käsittelevissä komiteoissa. Yksi merkittävimmistä näistä oli Tieteellisten kirjastojen komitea. Komitea perustettiin vuonna 1947 opetusministeri Kilven toimesta. Ajatus ministerille tuli Lauri Tudeerilta, joka esitteli opetusministerille kirjelmässään ehdotuksen, että tarvittiin selvitys tieteellisten kirjastojen tarpeista ja tehtävistä, niiden tulevaa kehitystä ja toiminnan tehostamista varten. Samassa yhteydessä pitäisi myös määritellä niiden yhteistyömuodot ja toimialat.²⁵³

Tieteellisten kirjastojen komitea perustettiin virallisesti 17.4.1947, ja Lauri Tudeer asetettiin sen puheenjohtajaksi. Muita komitean jäseniä olivat muun muassa Eduskunnan kirjaston kirjastonhoitaja, (sittemmin virkaa toimittava ylikirjastonhoitaja), Elsa Bruun, Helsingin yliopiston professori A. R. Cederberg, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjastonhoitaja Eino Nivanka ja Valtion teknillisen tutkimuslaitoksen professori, (sittemmin ylijohdaja), Edward Wegelius.²⁵⁴ Tieteellisten kirjastojen komitea, tässä muodossaan, kokoontui 78 kertaa ja lopetti työnsä 30.3.1950.²⁵⁵ Jokainen Tudeerin arkistossa sijaitseva komitean mietinnön osa pohtii erityyppisiä tieteellisten kirjastojen tehtäviä, tarpeita ja toimintoja. Niiden mielenkiinnon kohteet näkyvät jo

²⁴⁹ Seuraavat osiot tulevat kandidaatin tutkielmastani.

²⁵⁰ Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, s. 239.

²⁵¹ ks. esim. Työryhmät, lausunnot Coll. 245.68, (L. Tudeer), Tudeer-suku, (KK).

²⁵² Tammekann, Eeva-Maija, ”Tieteellisten kirjastojen suunnittelu”. Teoksessa Haanpää, Eeva-Liisa, & Peltonen, Ulla-Maija & Saure, Hilpi (toim.), *AJAN TAJU – Kirjoituksia kansanperinteestä ja kirjallisuudesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjaston julkaisuja 18. Tammer-Paino Oy: Tampere, 2001, s. 253.

²⁵³ ”Tieteellisten kirjastojen yhteistoiminnasta”, Työryhmät, lausunnot 245.69, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

²⁵⁴ ”Tieteellisten kirjastojen yhteistoiminnasta”, Työryhmät, lausunnot 245.69, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

²⁵⁵ ”Tieteellisten kirjastojen yhteistoiminnasta”, Työryhmät, lausunnot 245.69, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

arkiston otsikoinnissa. ”Tieteellisten kirjastojen palkkauksesta”, ”Tieteellisten kirjastojen yhteistoiminnasta” ja ”Tieteellisten kirjastojen pätevyysvaatimukset” ovat hyviä esimerkkejä tästä.

Tieteellisten kirjaston komitea pohti paljon kirjastojen järjestelyjä, niin yksittäisinä kirjastoina, kuin ryhmänä. He halusivat muodostaa käytäntöjä, joita voitaisiin noudattaa kaikissa tieteellisissä kirjastoissa, luoden yhtenäisemmän kokonaisuuden. Kirjassa *AJAN TAJU – Kirjoituksia kansanperinteestä ja kirjallisuudesta* Jyväskylän yliopiston ylikirjastonhoitaja (1970–79) ja Eduskunnan kirjaston ylikirjastonhoitaja (1980–1993) Eeva-Maija Tammekann toteaa osuudessa *TIETEELLISTEN KIRJASTOJEN SUUNNITTELU – Mietintöjen tarkastelua*, että ”Laaja-alainen tieteellisten kirjastojen komitea teki v. 1950 mietinnössään useita ehdotuksia, joilla oli kauaskantoisia seurauksia, mm. tieteellisten kirjastojen neuvoston perustamista”.²⁵⁶ Komitea aloitti keskustelun tieteellisten kirjastojen luonteesta, toimista ja tavoitteista.²⁵⁷

Tieteellisten kirjastojen komitea julkaisi mietintönsä vuonna 1950, ja näin sen käsittely tapahtuu seuraavassa luvussa. Tämä osuus on sisältänyt paljon pohdintaa siitä, miten toinen maailmansota vaikutti kirjastoihin ja mikä oli niiden vastaus tähän. Tässä keskeinen tarkastelukohde oli niiden yhteistyömuodot ja sodanjälkeiset suhteet. Seuraavaksi tällainen pohdinta jatkuu, samalla tarkastellen, miten 1920–1940-lukujen kirjastotoiminta painottui 1950-lukujen kirjastosuunnittelussa ja -toiminnassa ja miten kirjastojen kansainvälinen yhteistyö tulee esiin suomalaisessa kirjastokäytännöissä. Samalla se tutkii, miten kirjastoyhteistyö jatkui tästä eteenpäin.

4. Jälleenrakentavan yhteistyön laajentuminen 1950-luvulla

1950-luvulta alkaa tieteellisen kirjastosuunnittelun kukoistuskausi. Vuosien 1950–1985 perustettiin suurin osa Suomen tieteellisistä kirjastoista, alettiin toteuttaa institutionaalisempaa kirjastoyhteistyötä ja kehitettiin kirjastojärjestelmiä ennen näkemättömällä vauhdilla. Alettiin perustaa uusia komiteoita, toimikuntia ja työryhmiä, joiden tehtäväksi Eeva-Maija Tammekann arvioi ”[...] suunnitella kirjastojen työoloja, ja -menetelmiä, uusien palvelumuotojen käyttöönottoa ja kirjastojen yhteistyötä sekä perustella voimavarojen tarvetta, ei vähiten uusien korkeakoulujen

²⁵⁶ Tammekann, ”Tieteellisten kirjastojen suunnittelu”, s. 250.

²⁵⁷ Tähän päättyy kandidaatin tutkinnostani lainatut osuudet.

kirjastoja varten.”²⁵⁸ Tähän huipentui 1920-luvulta alkanut tieteellisten kirjastojen yhteistyö ja -toiminta sekä niiden suunnittelu.

Miksi sitten juuri 1950-luku oli tämän suunnitteluajakauden alku? Osittain siihen pyritään tässä luvussa vastaamaan. 1950-lukua ei voida pitää kaikista hedelmällisimpänä kirjastotoiminnan aikakautena, mutta kuten 1920–1940-lukujen toiminnan perusteella huomasimme, on kaikenlaisella suunnittelulla hyötynsä. Nämä vuosikymmenet loivat pohjan, jonka päälle alettiin rakentaa. Tämä luku tarkastelee ensiksi sitä, miten vuoden 1950 Tieteellisten kirjastojen komitea mietintö muodostettiin ja mitkä olivat sen suurimmat vaikutukset ja keskittymiskohteet. Samalla pohditaan miten kansainvälisempi kirjastovaikutus näkyy tässä. Vaikka tätä tehtiin osittain jo edellisessä luvussa, on tällainen tarkastelu tärkeää tulevien toimintamallien ymmärryksen kannalta. Sen jälkeen pohditaan mihin suuntaan 1950-luvun kansainvälisempi yhteistyö liikkui ja miten Suomi osallistui tähän. Lopuksi tutkitaan mitä tieteellisten kirjastojen kansainväliselle ja kansalliselle yhteistyölle tapahtui 1950-luvun jälkeen ja mitä voimme tästä päätellä.

4.1. Tieteellisten kirjastojen komitean mietintö

Tieteellisten kirjastojen komitea oli alusta asti Lauri Tudeerin idea ja toive. Vuonna 1947 hän lähetti kirjeen opetusministeri Kilvelle, jossa esitti, että tieteelliset kirjastot tarvitsivat laajan selvityksen ”toimintansa tehostamista tulevaa kehitystä silmällä pitäen”. Näin olisi saatava aikaan ”yleinen selvitys näiden kirjastojen tarpeista ja tehtävistä sekä siinä yhteydessä määriteltävä niiden yhteistyömuodot ja toimialat”.²⁵⁹ Kuten edellisessä luvussa todettiin, opetusministeriö perustikin tieteellisten kirjastojen komitean ja nimitti Tudeerin sen puheenjohtajaksi.

Komiteamietinnön alussa todetaan, että:

*”Aivan erityisen ajankohtaiseksi on tieteellisten kirjastojemme toiminnan, nimenomaan niiden yhteistoiminnan tehostamisen tarve käynyt nykyisessä sodanjälkeisessä vaiheessa, joka on saattanut nämä kirjastot monessa suhteessa entistä paljon vaikeampaan asemaan. Joskin kirjastomme ovat kärsimiensä sotavaurioiden ja pakollisten sodanaikaisten evakuointiensa jälkeen suurin piirtein jo kyenneet palautumaan normaaleihin, rauhanaikaisiin toimintamuotoihinsa, niin sodan välilliset seuraukset tuntuvat tieteellisten kirjastojen kohdalla erittäin painavina useissa muissa muodoissa.”*²⁶⁰

²⁵⁸ Tammekann, ”Tieteellisten kirjastojen suunnittelu”, s. 250.

²⁵⁹ ”Tieteellisten kirjastojen yhteistoiminnasta”, Työryhmät, lausunnot 245.69, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

²⁶⁰ Tieteellisten kirjastojen komitean mietintö 1950, s. 7.

Se oli siis vastaus niin sodan jättämiin tuhoihin että sodan esiin nostamiin suurempiin ongelmiin ja painotti erityisesti kirjastojen välistä yhteistoimintaa.

Tarkastelemalla lähemmin tieteellisten kirjastojen komitean mietintöä, voimme nähdä monia kiinnostuksenkohteita 1940- ja 1950-lukujen kirjastomaailmassa.²⁶¹ Komitea mietinnön keskiössä toimivat muun muassa tieteellisten kirjastojen pätevyysvaatimukset, kirjastojen jako sekä varastokirjastokysymys. Mietinnön eri tarkastelukohteita olivat näin esimerkiksi (siinä muodossa kun ne esiintyvät Tudeerin arkistossa):

1. Selvitys tieteellisten kirjastojen nykytilasta: tyyppijako (esimerkiksi yleis-, laitos-, ja virastokirjastot) [nykyhetken tilannekatsaus, epäkohtien alleviivaus, sekä tulevaisuuden tavoitteiden yleismäärittely]
2. Tieteellisten kirjastojen yhteistoiminta (nykytilanne ja ehdotukset sen kehittämiseksi:)
 - Tieteellisten kirjastojen neuvoston sekä valtionkirjastonhoitajan viran perustaminen
 - Keskuskirjastokysymys (tähän liittyen työalojen jako tieteellisten kirjastojen kesken, yhteistoiminta kirjahankinnoissa, yhteisluettelot, kirjastojen välinen lainausliike sekä kirjallisuuspäalvelujen kehittäminen)
 - Vaihtokeskuskysymys
 - Varastokirjastokysymys
 - Kotimaisen kirjallisuuden vuotuiskasvun yhteiskortitus
 - Mikrofilmauskysymys
3. Määrärahaehdotukset (lähinnä harkinnan ja sidotuksen osalta)
4. Henkilökuntakysymykset: pätevyysvaatimukset ja palkkaluokat, koulutuskysymys
5. Vapaakappaleiden mahdollinen jako
6. Tieteellisten kirjastojen vapaakirjeoikeus
7. Suojelutoimenpiteet sodan varalta²⁶²

Monet näistä kysymyksistä olivat erityisen tärkeitä Lauri Tudeerille, kuten varastokirjastokysymys, koska se oli ratkaisu Helsingin yliopiston kirjaston tilanpuuteongelmiin. Myös mikrofilmaus ja sen toimenpiteet olivat keskeinen tarkastelun kohde Tudeerin uran viimeisinä vuosina. Voimmekin pohtia, kuinka paljon Tudeerilla itsellään oli todellista valtaa kirjastokomiteassa, ja kuinka paljon nämä kysymykset olivat yleisesti merkinneet Suomen tieteellisten kirjastojen muodostumisessa. Mielestäni kyse oli varmaankin vähän molemmista. Koska Helsingin yliopiston kirjasto oli Suomen merkittävin tieteellinen kirjasto, sen ongelmat vaikuttivat muihin kirjastoihin. Samaan aikaan tieteelliset kirjastot kehittyivät ja muodostivat omia käytäntöjään.

²⁶¹ Seuraavat kappaleet tulevat osittain muokattuina kandidaatin tutkielmastani.

²⁶² ”Tieteellisten kirjastojen pätevyysvaatimukset” (1947), Työryhmät, lausunnot 245.68, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

Nämä kysymykset osoittavat, mikä oli keskeistä, kun puhuttiin tieteellisistä kirjastoista 1940-luvulla. Komitean yksi tavoite olikin yhtenäistää kirjastokäytäntöjä ja selvittää mitkä toimintamuodot toimivat parhaiten mahdollisimman monissa kirjastoissa. Helsingin yliopiston kirjaston toiminta oli tässä monessa paikassa esimerkillistä, kuten voimme huomata, kun tarkastelemme esimerkiksi sitä, miten tieteellisten kirjastojen komitea käsitteli kirjastojen palkkausta ja sen määrittelyä.

Tieteellisten kirjastojen palkkaus oli keskeinen tieteellisten kirjastojen komitean puheenaihe. Tudeerin arkistosta löytyy asiakirja tästäkin aiheesta. Se näyttää selvästi, että Helsingin yliopiston kirjasto toimi tässä esimerkkinä kaikille muille tieteellisille kirjastoille, todetessaan, että: ”Tieteellisten kirjastojen virkailijan palkkasuhteita järjesteltäessä on asiainmukaista valita perustaksi maamme keskeisimmän ja suurimman tieteellisen kirjaston, Helsingin yliopiston kirjaston virkaluokat”.²⁶³ Helsingin yliopiston kirjaston asema vakiinnutti sille paljon edelläkävijän asemaa, ja sen toimintoja seurattiin paljon Suomen tieteellisten kirjastojen maailmassa.

Tämän lisäksi mietintöön sisältyi ajatuksia aikakin siitä, että jokaiselle tieteenalalle perustettaisiin oma kirjastoryhmittymänsä, ja niille tulisi niin kutsuttu johtava kirjasto. Tämä olisi alan keskuskirjasto. Tämän myötä kirjastot harjoittaisivat yhteisluettelointia, kirjallisuushankintojen keskittämistä, kirjastojen välistä lainaamista ja muutenkin kirjastopalveluiden tehostamista.²⁶⁴ Vuoden 1950 mietinnön jälkeen on tätä asiaa hoidettu monissa komiteoissa, niin vuonna 1965 kuin 1972. Keskuskirjastojen suunnitelmat pysyivät jokseenkin samanlaisina kaikissa suunnitelmissa. 1970–80-luvuilta alkaen keskuskirjastoina ovat toimineet:

- Helsingin yliopiston kirjasto (*humanistiset tieteet*)
- Helsingin yliopiston maatalouskirjasto ja metsäkirjasto, Helsingin kauppakorkeakoulun kirjasto, Helsingin teknillisen korkeakoulun kirjasto ja Jyväskylän kirjasto (*kasvatustieteet, psykologia, liikuntatieteet*)
- Lääketieteellinen keskuskirjasto ja Tampereen yliopiston kirjasto (*sosiaalitieteet, kirjastotiede, informatiikka, tiedotusoppi*)²⁶⁵

²⁶³ ”Tieteellisten kirjastojen palkkauksesta”, Työryhmät, lausunnot 245.69, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

²⁶⁴ Tammeckann, ”Tieteellisten kirjastojen suunnittelu”, s. 261.

²⁶⁵ Tammeckann, ”Tieteellisten kirjastojen suunnittelu”, s. 261–262.

Tärkein yksittäinen alue, jolta puuttui tieteellinen keskuskirjasto, oli luonnontieteet. Sillä ei ollut yhtä ”voimakasta” kirjastoa, joka pystyi vastaamaan keskuskirjaston tehtävistä.²⁶⁶ Keskuskirjastojen tehtäviksi määriteltiin mahdollisimman laajan ja käyttökelpoisen kokoelman luominen, kirjallisuuden käytön tehostaminen ja yhteistyön järjestäminen toisten kirjastojen sekä käyttäjien kesken.²⁶⁷ Tämä on selvä esimerkki kirjastojen välisen yhteistyön esiintuomisesta. Samanlainen näkökanta tuli esiin myös tieteellisten kirjastojen neuvoston perustamisesta puhuttaessa. Haluttiin, että näiden toimintamuotojen varaan voitaisiin rakentaa kirjastojen yhteistoiminnan kehittäminen. Esimerkiksi tieteellisten kirjastojen neuvosto osoittautuikin todella merkittäväksi tekijäksi Suomen tieteellisten kirjastojen kentällä.

Kansainvälisemmän kirjastomaailman vaikutus näkyi myös selvästi vuoden 1950 komitean mietinnössä. Osuudessa ”Tieteellisten kirjastojen yhteistoiminta” puhutaan tieteellisten kirjastojen keskuselimistä, jotka johtavat maan kirjastosuunnittelua. Siinä painotettiin niin Tanskan, Ruotsin kuin Ranskan kirjastoneuvostotoimintaa sekä niiden suunnittelua ja toteuttamista. Muiden maiden esimerkit näkyvät komiteamietinnössä niin ohjenuorina, haasteina kuin ihannetapauksina. Jos jokin kokeilu on mennyt muualla hyvin, sitä käytetään ihanteellisena esimerkkinä. Toisaalta taas, jos jokin kokeilu on epäonnistunut, pidetään sitä välteltävänä toteutustapana.²⁶⁸ Muiden maiden kirjastosuunnittelu antaa Suomen kirjastoille näin kentän jonka avulla liikkua, suunnitellessa uusia tapoja, joilla järjestää suomalainen kirjastoyhteiskunta. Tämä on myös kiinnostavaa siitä, että Suomea on pitkään pidetty johtavana kirjastosuunnittelumaana.²⁶⁹ Näin inspiraatio toimii moneen suuntaan.

Toisessa osuudessa puhutaan taas lainausliikkeestä ulkomaisten kirjastojen kanssa. Tämä on konkreettinen tapa, jolla eri maiden kirjastot voivat toteuttaa yhteistoimintaansa. Mietinnössä todetaan, että tähän asti (vuonna 1950) ulkomaalainen lainaus on ollut todella vähäistä tai olematonta. Oikeastaan vain kolme kirjastoa oli harrastanut sitä tässä vaiheessa: Helsingin yliopiston kirjasto, Åbo Akademi ja Turun yliopisto. Ulkomaalainen lainaus oli kuitenkin kasvussa ja mietintö painottaa sitä, että mitä taloudellisempaa se on, sitä enemmän sitä tehdään. Näin on hyvä suunnitella muotoja, jotka toimivat niin teorian kuin käytännön tasolla. Ulkomaalaisten lainojen

²⁶⁶ Häkli, ”Suomi-kirjastoista kohti tietopalvelukeskuksia”, s. 18.

²⁶⁷ Tammekann, ”Tieteellisten kirjastojen suunnittelu”, s. 261–262. Tähän loppuu kandidaatin tutkielmastani otetut kappaleet.

²⁶⁸ Tieteellisten kirjastojen komitean mietintö 1950, s. 20–25.

²⁶⁹ Harrison, *Libraries in Scandinavia*, s. 272.

maksut olikin yksi tärkein esto lainojen mahdollistamiselle laajemmassa mielessä. Mietintö halusikin miettiä niin niiden kuin kaukolainojen (eri kirjastojen maan sisäiset lainat) hintoja ja taloudellisimpia toteuttamistapoja, jotka sopivat niin kirjastoille kuin asiakkaille.²⁷⁰

Komitean toiminnassa otettiin huomioon myös sen jäsenten erilaiset kirjastomatkat ja -kokoukset, jotka toivat jotain uutta komitean tarkastelemaan asiaan. Komitean pöytäkirjojen liitteissä onkin niin ”Oslon ylikirjastonhoitajakokouksen ohjelma”, ”Tietoja Oslon, Upsalan ja Lundin yliopistokirjastojen laitostarkastelema” kuin ”Yhteenveto tieteellisten kirjastojen yhteistoiminnasta Ruotsin ’Universitetsberedning 1943’:n pohjalta”.²⁷¹ Näistä muun muassa Ruotsin ”Universitetsberedning” on vuonna 1945 Ruotsissa ruotsalaisten suorittama selvitys tieteellisten kirjastojensa yhteistyömuodoista. Siinä kerrotaan esimerkiksi se, että Ruotsin tieteellisillä kirjastoilla on yhteinen lisäluettelo, joka auttaa Suomenkin kiinnostuksen kohteiden kaukolainojen liikennettä ja ehkäisee tarpeettomia kaksoishankintoja. Tämän lisäksi puhutaan Ruotsin tulevista suunnitelmista, joiden mukana oli työnjako tieteellisten kirjastojen kesken eri tieteenalojen mukaan.²⁷²

Tästä voimme päätellä, että Suomen ja Ruotsin tieteelliset kirjastosuunnitelmat olivat täysin samansuuntaiset 1940-luvun lopussa ja varmasti heijastavat laajempaa kehityskenttää, joka lähti rakentamaan yhtenäisempää tieteellisten kirjastojen verkostoa niin kansallisesti kuin kansainvälisesti. Samalla on hyvä muistaa, että monen maan kirjastosuunnittelu oli jatkanut näitä ratoja jo 1930-luvun puolivälistä asti, mutta toinen maailmansota keskeytti tämän toiminnan. Siksi moni maa otti nämä ensisijaisiksi suunnittelukohteiksiin heti, kun ne olivat toipuneet sodasta tarpeeksi. 1940-luvun lopun komiteabuuri tuntuikin heijastavan sitä, miten useista maista tuntui, että niiden kehitys oli jäänyt taka-alalle, kun yritettiin selviytyä vakavimmista asioista.

Tällaiset asiakirjat tuovat hyvin esiin myös sen, että koska kaikki tieteellisten kirjastojen komitean jäsenet olivat kirjastoammattilaisia, heidän komitean ulkopuolinenkin toimintansa toi mielenkiintoisia näkökulmia eri kirjasto-ongelmiin ja -kysymyksiin. Näin komitean onnistui pohtia kansainvälistä kirjastotoimintaa ja yhteistyötä suhteessa suomalaisiin kirjastomenetelmiin niin käytännöllisemmältä kuin teoreettisemmalla pohjalta. Luultavasti esimerkiksi liite ”Oslon ylikirjastojenhoitajakokouksen ohjelma” tulee Tudeerilta ja auttaa komiteaa tarkastelemaan sitä,

²⁷⁰ Tieteellisten kirjastojen komitean mietintö 1950, s. 65–67

²⁷¹ ”Tieteellisten kirjastojen komitea”, Työryhmät, lausunnot 245.68, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

²⁷² ”Tieteellisten kirjastojen yhteistoiminnasta”, Työryhmät, lausunnot 245.69, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

mihin suuntaan pohjoismaiset kirjastot aikovat viedä kirjastosuunnittelua ja ymmärtää millä tasolla kirjastojen johtajat liikkuvat eri maissa. Esittelemällä kokouksen toimintaa, Tudeer sai luultavasti tuotua esiin myös sen, miksi tällaiset johtajakokoukset olivat hyödyllisiä kirjastoyhteistyössä. Nehän olivat hänen toivottu ensisijainen yhteistyömuotonsa, laajempien kirjastokokousten sijaan. Komitean jäsenten omat mielipiteet ja mielenkiinnon kohteet tulivat näin varmasti myös mukaan komitean tarkastelukohteisiin, kuten jo aiemmin vähän viittasin kun keskustelin Tudeerin asemasta komitean toiminnassa. Samalla tästäkin näkee selvästi, miten keskeisesti maiden välinen kirjastoyhteistyö toimi esimerkkinä ja esikuvana.

Vuoden 1950 tieteellisten kirjastojen komiteamietintö toi esiin siis monta uutta tapaa, joilla kirjastot voisivat parantaa toimintaansa, niin kotimaassa kuin kansainvälisesti.²⁷³ Sen ehdotukset eivät kuitenkaan johtaneet kovinkaan moneen muutokseen.²⁷⁴ Helsingin yliopiston kirjaston varastokirjaston, mikrofilmauksen aloittamisen ja keskuskirjastojen suunnittelun aloittamisen lisäksi se kuitenkin sai ainakin aikaan sen, että opetusministeriö perusti Tieteellisten kirjastojen lautakunnan vuonna 1954, jonka puheenjohtajaksi asetettiin Helsingin yliopiston ylikirjastonhoitaja. Tämä ylikirjastonhoitaja ei ollut enää Lauri Tudeer, jonka ura kirjastossa päättyi samana vuonna, kun lautakunta perustettiin. Silti oli paljon hänen ansiotaan, että lautakunta perustettiin ja että se onnistui seuraavien vuosien aikana muodostumaan komiteaksi. Uuden kirjastosukupolven, kuten Eeva-Maija Kannemannin ja Helsingin yliopiston kirjaston Esko Häklin, avulla se osallistui keskeisenä toimijana keskusteluihin korkeakoulumaailmasta ja toi esiin monia jäseniään, jotka myöhemmin määrittelivät Suomen kirjastojen toimintaa.²⁷⁵

Vaikka vuoden 1950 tieteellisten kirjastojen mietintö ei itse saanut suurinta konkreettista muutosta aikaan Suomen tieteellisissä kirjastoissa, se silti inspiroi paljon keskustelua kirjastojen tilasta ja tarjosi myöhemmille kehittäjille toimivia ideoita ja pohjan, jolta rakentaa. Vuonna 1947 alkaneet suunnitelmat ovat vaikuttaneet viimeisen 50 vuoden aikana muun muassa siihen, miten kirjastojen toimitiloja suunnitellaan, miten henkilökuntaa koulutetaan, ja mitkä kirjastot nähdään tieteellisinä kirjastoina.²⁷⁶ Tudeerin johtama ensimmäinen mietintö ei ollut ehkä maailman mullistavin, mutta se oli sitäkin silmiä avaavampi. Kuten Tudeer totesi opetusministeri Kilvelle, hän onnistui aloittamaan perinpohjaisemman tarkastelun tieteellisten kirjastojen tarpeista ja tehtävistä, niiden

²⁷³ Seuraava osuus tulee kandidaatin tutkielmastani.

²⁷⁴ Häkli, ”Suomi-kirjastoista kohti tietopalvelukeskuksia”, s. 17.

²⁷⁵ Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, s. 341–342.

²⁷⁶ Tammekann, ”Tieteellisten kirjastojen suunnittelu”, s. 259–262.

tulevasta kehityksestä sekä toiminnan tehostamisesta, samalla tuoden esiin Suomen suhdetta muihin kirjastoihin ja niiden kirjastosuunnitteluun.²⁷⁷

4.2. Tieteelliset kirjastot kansainvälisellä tasolla

Kirjastojen välinen kansainvälinen yhteistyö jatkui tiiviisti 1950-luvulla. Suomi sai niin sanottujen Asla-varojen avulla mahdollisuuden täydentää kokoelmiaan amerikkalaisella kirjallisuudella ja samalla vahvistaa kulttuurisuhteitaan Yhdysvaltoihin.²⁷⁸ Tämän lisäksi IFLA:n vahva vaikutus näkyi suurimmassa osassa kirjastosuunnittelua ja kirjastosääntöjen laatimista. Kansainväliset kokoukset jatkoivat toimintaansa suhteellisen normaalisti sodan jälkeen ja 1950-luvulla suuret ongelmat olivat niin saksalaisten työttömien ja pakolaiskirjastonhoitajien avustaminen, Suomen kirjastojen sodan jälkeinen uudistuminen kuin yliopistokirjastojen tilojen ja varojen suunnittelu.²⁷⁹

Suomen toisen maailmansodan jälkeinen kirjastosuunnittelu osoittautuu näin myös kansainväliseksi kirjastokysymykseksi. Samalla kun muut maat tarjosivat suunnitteluesimerkkejä Suomella, antoi myös Suomi niille tarkastelukohteita, joita he pystyivät soveltamaan omiin kirjastojärjestelyihinsä. Yksi IFLA:n vahvuuksista tuntuukin olevan se, että kaikki jäsenmaat saivat tuoda omia ongelmiaan ja saavutuksiaan esille kansainvälisellä kentälle tavalla, jossa toiset pystyivät niin auttamaan kuin inspiroitumaan. Toiminta ei ollut kuitenkaan täysin yhtä sujuvaa kuin ennen sotaa. Suomen keskeisen vaikuttajanaan, Saksan asema johtavana tieteellisenä maana hiipui, osittain siitä syystä, että se, kuten moni muu Keski-Euroopan maa, oli raunioina ja osaksi siksi, että suurin osa Saksan parhaista tiedemiehistä oli lähtenyt sieltä jo 1930-luvulla. Tämän lisäksi esimerkiksi Suomen ja Saksan välit eivät olleet entisellään sodan tapahtumien jälkeen. Muun muassa opintomatkat Saksaan loppuivat melkein kokonaan.²⁸⁰ Näin, vaikka saksalainen tutkimus oli vieläkin suosittua ja vaikka sen toiminta tieteellisten kirjastojen kentällä oli yhä näkyvää, mikä näkyy esimerkiksi saksalaisten aikakauskirjojen jatkuvassa suosiossa, sota oli vaikuttanut siihen pysyvästi. Saksalaisten kirjastonhoitajien huonontunut asema oli tästä selvä esimerkki, joka heijastui tiiviisti IFLA:n kokouksien aiheisiin.

²⁷⁷ Tähän loppuu kandidaatin tutkielmani osuus.

²⁷⁸ ”Virkapuhe tieteellisten kirjastojen tilanteesta” (1953), Puheet Coll.245.61, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

²⁷⁹ Wilhite, *85 Years IFLA: A History and Chronology of Sessions 1927–2012*, s. 139, 142.

²⁸⁰ Hietala, Marjatta, ”Tutkijoiden verkostoista yliopistojen vaihtosuhteisiin – kansainvälisten yhteyksien kehittyminen”, s. 135.

Saksa olikin yksi niistä maista, jolla oli todellisia vaikeuksia selvitä toisen maailmansodan aiheuttamista tuhoista, ei vain fyysisesti vaan myös henkisesti, suunnittelun, ideologian ja moraalitasolla. Sen jako toi esiin monia ongelmia, ja vaikka Länsi-Saksa pystyikin osallistumaan erilaisiin kansainvälisiin sopimuksiin ja liittoihin, oli toipuminen hidasta ja erittäin mutkikasta ja Itä-Saksan toiminta rajoittui mitä suurimmassa määrin Neuvostoliiton johtaman itäblokin keskuuteen.²⁸¹ Kuten moni sota- ja politiikan historioitsija on osoittanut, monilla sodan hävinneillä mailla oli vaikeaa hyväksyä tappio ja kaikki se, mitä rauhansopimukset toivat niiden osaksi. Tämä näkyi myös kirjastotoiminnan kuntouttamisessa ja ylläpitämisessä.

Pohjoismaat alkoivat vähitellen esiintyä keskeisinä kirjastotoimijoina. Tiiviiden kirjastosuhteidensa ansiosta, sekä suhteellisen vähien sotavaurioiden ansiosta, Pohjoismaiden kirjastot olivat selvinneet sodasta vähällä.²⁸² Näin niillä oli sodan jälkeen selvä tilaisuus muodostaa kirjastotoimintansa sille pohjalle, joka toimisi mahdollisimman hyvin monella kirjastotasolla ja vahvistaisi kirjastojen välisiä suhteita. Tässä oli selvänä apuna nopeasti toimintaansa jatkaneet pohjoismaiset kirjastokokoukset ja osittain Suomen yleiset kirjastokokoukset, joihin nyt tieteellisetkin kirjastot saivat osallistua keskeisemmin.²⁸³ Yksi kirjastoyhteistyön kukoistuskausi olikin juuri sodan jälkeen.²⁸⁴ Kuten vuoden 1950 tieteellisten kirjastojen komitea osoittaa, Suomi oli tässä tiiviisti mukana, ja hyödynsi niin Ruotsin kuin Tanskan esimerkkejä toiminnassaan ja suunnittelussaan. Samalla tämä yhteistyö kannusti suomalaisia tarkastelemaan oman maansa kirjastotoimintaa kriittisemmin ja toi hyvin esiin sen, miten Suomen pitäisi toimia, jotta se saavuttaisi esimerkiksi Ruotsin kirjastotoiminnan tason.²⁸⁵

Tässä yhteistyössään Pohjoismaat olivat niin aikansa ilmiö kuin erikoisuus. Sodan jälkeen monet valtiot päättivät hylätä haaveensa omien maiden valasta sekä nationalistisista toimista ja vannoivat sen sijaan keskittyvänsä yhteistyöhön, rauhan takaamiseen ja demokratian vahvistamiseen. Toinen maailmansota oli muuttanut maiden välisiä kulttuurisuhteita yhtä aikaa nopeasti ja hiljalleen. Euroopan suurvaltioiden riitaantuessa, vuosisatoja muodostuneet suhteet katkesivat joissain kohdin muutamassa kuukaudessa, vuorokaudessa tai sitten monen vuoden eriytymisen kautta. Molemmat maailmansodat voidaankin nähdä laajempien ilmiöiden äärimmäistapauksina, jotka toivat selvästi esiin maiden väliset kiistat, ongelmat ja erimielisyydet.

²⁸¹ Buchanan, Tom, *Europe's Troubled Peace: 1945 to the Present*. Wiley: Chichester, 2012, s. 37–39.

²⁸² Koski, *Tiedon tuntijat*, s. 101. Kaikilla Pohjoismailla oli tietenkin omat sodan jälkeiset ongelmansa ja haasteensa, mutta laajemmalla kentällä, ne pärjäsivät hyvin sodan jälkeen.

²⁸³ Koski, *Tiedon tuntijat*, s. 101–103.

²⁸⁴ Häkli, *Tieteellisten kirjastojen pohjoismainen yhteistyö*, s. 11.

²⁸⁵ ”Käsikirjoitus tieteellisen työn merkityksestä”, Artikkelit Coll. 245.60, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

Näin ei ole ihme, että väkivaltaiset toimet vaikuttivat pysyvästi suhteiden muodostumiseen, ja että maat pyrkivät suhteiden vakiinnuttamiseen mahdollisimman nopeasti sodan jälkeen.²⁸⁶

Sodan jälkeen rauhan takaaminen ja demokratian vahvistaminen ei kuitenkaan toteutunut kovin nopeasti sopimuksista huolimatta. Esimerkiksi Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen välinen kylmä sota rasitti kansainvälisiä suhteita aina 1990-luvulle asti ja pidemmällekin. Silti Pohjoismaat panostivat yhteistyöhön ja perustivat monia konkreettisia liittoja ja sopimuksia, jotka sitoivat ne yhteen.²⁸⁷ Suomikin, Saksa-liittolaisuudestaan huolimatta hyväksyttiin mukaan yhteistyöhön. Tämä johtuu varmasti osittain siitä, että nähtiin että Suomi oli ollut mahdottomassa tilanteessa sodan aikana, ei jakanut Saksan ideologiaa ja pyrki lopulta sodasta ja Saksasta eroon jo ennen sodan loppua. Vaikka erillissodan teesiä ei voida pitää kaikenkattavana kuvauksena Suomen toisen maailmansodan aikaisesta toiminnasta,²⁸⁸ ei Suomea lopulta pidetty Saksan aseveljenä, vaan sen onnistui esittää itsensä sodan jälkeen Pohjoismaisessa ja länsimielisessä valossa, joka mahdollisti sen kansainvälisen toiminnan 1950-luvulla ja sen jälkeen. Silti, Neuvostoliiton vaikutus oli voimakasta ja esimerkiksi Yhdysvaltojen Marshall-apu oli Suomen ulottumattomissa.²⁸⁹

Tämä on siinä suhteessa mielenkiintoista, että vaikka Suomi ei voinut ottaa Marshall-apua vastaan, pystyi se vastaanottamaan niin kirja- kuin muita kirjastoavustuksia Yhdysvalloilta 1950- ja 1960-luvuilla. Ehkä, kuten kirjasotasaaliiden kohdalla, näitä ei nähty oleellisena tai tärkeänä laajemmassa poliittisessa mielessä. Artikkelissaan *Finland Pays Its Debts and Gets Books in Return: ASLA Grants to the Finnish Academic Libraries, 1950–1967* Ilkka Mäkinen toteaa, että avustuksien vastaanottamisessa otettiin huomioon myös Neuvostoliiton uhka, mutta lopulta se ei kiinnittänyt sopimukseen huomiota, vaikka Neuvostoliiton lehdistössä oli jonkin verran epämiellyttäviä artikkeleita Suomen ja Yhdysvaltojen suhteesta. Silti, Suomen asema oli jo tässä kohdin (vuonna 1952) tarpeeksi vahva, että tämä ei haitannut avustuksia mahdollistavan Fulbright-ohjelman²⁹⁰

²⁸⁶ Buchanan, *Europe's Troubled Peace: 1945 to the Present*, s. 51–52.

²⁸⁷ Buchanan, Tom, *Europe's Troubled Peace: 1945 to the Present*, s. 63.

²⁸⁸ Katso esim. Kinnunen Tiina & Kivimäki Ville (toim.), *Finland in World War II. History, Memory, Interpretations*. Brill: Leiden, 2012.

²⁸⁹ Buchanan, *Europe's Troubled Peace: 1945 to the Presents*, s. 73–74.

²⁹⁰ Fulbright-ohjelma on kansainvälinen Yhdysvaltain toisen maailmansodan jälkeinen avustusohjelma, joka perustuu Yhdysvaltain kongressin vuonna 1946 säätämään lakiin. Se määräsi, että Yhdysvaltojen niin sanottujen ylijäämävarastojen myynnistä saaduilla rahoilla perustetaan stipendiohjelma, jolla kannustetaan kansainvälistä akateemista, ideoiden, kulttuurin ja kirjojen vaihtoa. Suomi liittyi tähän vuonna 1952. Tähän liittyy keskeisesti ASLA-ohjelma, (Amerikan Suomen lainan apurahat), jota kuvataan Fulbright Finland-sivuilla näin: ”ASLA-ohjelma perustuu Suomen Yhdysvalloilta ensimmäisen maailmansodan jälkeen saamaan jälleenrakennuslainaan. Vuonna 1949 Yhdysvaltain kongressi päätti ohjata Suomen maksamat lainan korot ja lyhennykset Suomen kansalaisten opiskeluun ja harjoitteluun Yhdysvalloissa. Tämä päätös oli kunnianosoitus Suomelle, joka oli ainoana Euroopan maana jatkanut

sopimuksen allekirjoittamista. Yhdysvallat myös piti matalaa profiilia Suomea koskevissa linjauksissaan, jotta ei häirinnyt Suomen ja Neuvostoliiton välejä.²⁹¹

1950-luvun kansainvälinen kirjastotoiminta tuntuukin toimivan niin kirjastokunnostuksen kuin sodan jälkeisen ilmapiirin tasapainottelussa. Kirjastojen varat olivat vielä vähissä ja tieteiden edustajien asema oli huono.²⁹² Kirjoittaessaan tieteen kehityksestä, tekijöistä ja arvostuksesta sodan jälkeen, Tudeer korosti sitä, että vaikka tieteen edustajien toiminta oli sodan jälkeen heikompaa kuin ennen sitä, ei se ollut kuitenkaan olematonta:

Mutta jos tarkkaavasti seuraa ulkomaisia tieteellisiä aikakauskirjoja, niin ei voi olla panematta merkille, että vaikka julkisesti edelleen suurin sanoin puhutaan yhteistyön mahdollisuudesta, niin todellisuudessa – haluaisimpa sanoa: kulissien takana – asema ei sittenkään ole niin lohduton. Julkaisujen vaihto näyttää hiljalleen pääsevän alkuun, ensin anglosaksisten maitten ja entisten vihollisten välillä, mutta samansuuntaisia merkkejä on Ranskassakin havaittavissa. Erinäiset tieteelliset aikakauskirjat, joista jotkut tosin koko sodan aikana hankkivat selostuksia myös vihollisalueiden vastaavien aikakauskirjojen sisällöstä, ovat alkaneet arvostella entisten vihollisten taholta saapuvaa tieteellistä kirjallisuutta – ja arvostelut ovat aivan asiallisia. Samaten arvostelukappaleita lähetetään rajan yli. Jos tämä liike saa rauhassa kehittyä, voi se aikaa myöten, ehkäpä pikemmin kuin nyt näyttää mahdolliselta, viedä siihen, että vanha tieteellinen ”internationale” jälleen saadaan henkiin, vaikka ei suorastaan henkilökohtaisen kanssakäymisen muodossa, niin siten, että tunnollisesti seurataan, mitä muualla tieteen alalla toimitetaan ja tunnetaan sen arvo.²⁹³

Tieteen ollessa tieteellisten kirjastojen olemassaolon ehto, oli tämä todella tärkeää tieteellisten kirjastojen toiminnan kannalta ja niiden kansainvälisten suhteidenkin elpymisen vuoksi. Tieteiden elvyttäessä kansainvälistä kanssakäymistään, oli tieteellisten kirjastojenkin helpompi palauttaa ennen sotaa vallinneita suhteita sekä muodostaa uusia. Samalla tulee selväksi, että kansainvälinen toiminta oli todella tärkeää koko tieteen kentällä, niin kirjastojen kuin itse harjoittajien näkökulmasta.

1950-luvun kirjastotoiminta määräytyi siis pitkälti juuri maiden välisten suhteiden kautta. Niin kirjastoavustukset, pohjoismaisten kirjastokokousten ja IFLA:n elpynyt toiminta kuin maiden kulttuuristen, poliittisten ja taloudellisten suhteiden vahvistaminen tuovat kaikki esiin 1950-luvun

lainansa takaisinmaksua taloudellisesta lamasta ja käynnissä olevasta sodasta huolimatta.” Toiminnan historiaa, Fulbright Finland, <https://www.fulbright.fi/fi/fulbright-center/toiminnan-historiaa> (luettu 31.3.2019).

²⁹¹ Mäkinen Ilkka, ”Finland Pays Its Debts and Gets Books in Return: ASLA Grants to the Finnish Academic Libraries, 1950–1967”, *Libraries & Culture* 36:1 (2001), s. 221.

²⁹² ”Käsikirjoitus tieteellisen työn merkityksestä”, Artikkelit Coll. 245.60, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

²⁹³ ”Käsikirjoitus tieteellisen työn merkityksestä”, Artikkelit Coll. 245.60, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

eri yhteistyömuotoja ja selviytymiskeinoja. Sodan jälkeinen aika oli pitkään vaikeaa, niin kirjastollisella, kuin muillakin tasoilla ja oli haastavaa yltää ennen sotaa vallinneisiin käytäntöihin. Silti niin poliitikot, tieteen tekijät, kuin tieteelliset (ja yleisetkin) kirjastot alkoivat painottaa yhteistyön merkitystä ja panostamaan sen suunnitteluun. Kirjastot saavuttivatkin lopulta sodan edeltävän asemansa ja lopulta ylittivät sen. Uudet toimintamuodot kannustivat kirjastonhoitajien koulutusta, opintomatkojen tekemistä muihin maihin sekä komiteoiden perustamista ja avoimempaa, yhteisöllisempää keskustelua siitä, mistä kirjastot olivat tulleet ja erityisesti minne ne olivat menossa. Tieteellisten ja yleisten kirjaston yhteistoiminta alkoi myös saada vauhtia, mikä toi uusia tapoja suunnitella kirjastokäytäntöjä, varsinkin Suomessa.

4.3. Tästä eteenpäin

Lauri O. Th. Tudeer jättäytyi pois kirjastotehtävistään vuonna 1954. Näin tämä tutkimus ei juuri tarkastele tämän jälkeistä kirjastotoimintaa tai -yhteistyötä. Tämä osuus käy kuitenkin lyhyesti läpi mihin suuntaan kirjastoyhteistyö ja kirjastosuunnittelu kehittyivät niin Suomessa kuin kansainvälisesti 1950-luvulla ja sen jälkeen. Tässä hyödynnän pääsääntöisesti Rainer Knapaksen Helsingin yliopiston kirjaston historiaa käsittelevää teosta *Tiedon valtakunnassa*, Eeva-Maija Tammekannin artikkelia *Tieteellisten kirjastojen suunnittelu. Mietintöjen tarkastelua*, Esko Häklin teosta *Tieteellisten kirjastojen pohjoismainen yhteistyö* sekä Jeffrey M. Wilhiten teosta *85 Years IFLA: A History and Chronology of Sessions 1927–2012*, joita olen käyttänyt jo monessa osassa tässä tutkimuksessa. Tämän viimeisen osuuden tarkoitus on pohtia, miten yhteistyö jatkui, mikä oli Suomen asema tässä ja ketkä olivat keskeisiä suomalaisia kirjastovaikuttajia Tudeerin jälkeen. Pidän tätä tärkeänä, jotta ymmärrämme, miten 1920–1950-lukujen kirjastoyhteistyön kehitys vaikutti sen tuleviin muotoihin ja kuinka merkittävä asema Tudeerilla oli lopulta Suomen kirjastomaailmassa.

Kuten jo aiemmin tässä luvussa todettiin, 1950-luku aloitti komiteoiden kukoistuskauden. Tätä aikaa voidaan pitää noin 1960–1970-lukuina. Tieteellisten kirjastojen komitea aloittikin viidenkymmenen vuoden kirjastosuunnittelukauden, jossa toimi kymmeniä, ellei satoja, komiteoita, lautakuntia ja työryhmiä. Suurimpana ja merkittävimpinä näistä voidaan pitää kolmea: Vuonna 1954 suoraan tieteellisten kirjastojen komitean toiminnasta syntynyttä Tieteellisten kirjastojen lautakuntaa, vuonna 1969 aloittanutta tieteellisen informoinnin neuvottelukuntaa ja näistä kahdesta vuonna 1972 kehittynyttä tieteellisen informoinnin neuvostoa (TINFO). TINFO otti lopulta itselleen

suurimman osan kirjastojen yhteistyöelimien että -suunnittelijoiden tehtäviä sekä toimi opetusministeriön asiantuntijana kirjasto- ja informaatioasioissa.²⁹⁴

Näin yksi Tudeerin uran suurimmista toiveista, vakituisen yhteistyöelimen luominen maan tieteellisille kirjastoille,²⁹⁵ toteutui, vaikkakaan ei ehkä ihan siinä muodossa, mitä hän ensiksi suunnitteli. Silti, hänen oma toimintansa oli selkeä avain tämän neuvoston syntymisessä, niin tieteellisten kirjastojen komitean perustamisessa kuin siellä käsiteltyjen asioiden ajamisessa. En usko, että on suurikaan hyppy kutsua Tudeeria Suomen virallisen tieteellisen kirjastosuunnittelun isäksi. Vaikka hän ei ollut ainoa vaikutusvaltainen tieteellisissä kirjastoissa toimiva yksilö omalla ajallaan, lopulta juuri hänen toimintansa varmisti sen, että tieteellisten kirjastojen komitea syntyi ja kannusti monenlaiseen tieteellisten kirjastojen tehtävien määrittelyyn ja kehityksen arviointiin.

Helsingin yliopiston kirjastossa Tudeeria seurasi ylikirjastonhoitajana ensin virkaatekevänä ylikirjastonhoitajana Zacharias Topeliuksen tyttärenpoika Paul Nyberg vuosina 1953–1957.²⁹⁶ Sen jälkeen kirjaston johtoon tuli muun muassa Esko Häkli vuonna 1976. Kirjasto kehittyi näiden vuosikymmenien aikana nopeasti, niin käytäntöjensä kuin teknologinsa kautta. Tieteellisiä kirjastoja alettiin pitää yhä enenevässä määrin politiikan ja politisoinnin kohteena ja uudistamisen paine oli monena vuosikymmenenä korkea. Kirjastot alkoivatkin kehittää toimintaansa valtion tiiviimmän ohjauksen alla.²⁹⁷

Silti, kansainvälistä yhteistyötä pidettiin yhä arvossaan, ja suomalaisen tiedemaailman kehittyessä,²⁹⁸ panostettiin tieteellisten kirjastojen kansainväliseen yhteistyöhön. Muun muassa ulkomaisia kaukolainoja alettiin kysellä yhä enemmän ja Ruotsi toimi keskeisenä esimerkkinä teknisten kirjastomuutosten kehittämisessä.²⁹⁹ IFLA:n toiminta jatkui vahvana, ja se sai koko ajan uusia jäseniä muun muassa Afrikasta ja Brasiliasta.³⁰⁰ Vuosikymmenien saatossa IFLA tavoittikin aseman, jonka määräysten perusteella kaikki jäsenmaiden kirjastot ja kirjastoseurat toimivat. Vaikka yhteistyömuodot osoittautuivat joskus haastaviksi, (esimerkiksi kokousten materiaalien jako osallistujamaiden välillä tuotti välillä ongelmia, samoin kuin käsiteltyjen asioiden kääntäminen eri

²⁹⁴ Tammekann, ”Tieteellisten kirjastojen suunnittelu”, s. 250–251.

²⁹⁵ Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, s. 241.

²⁹⁶ Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, s. 327.

²⁹⁷ Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, s. 341.

²⁹⁸ Esimerkiksi niin sanottu vanha Suomen Akatemia lopetti toimintansa 1960-luvulla ja uusi Suomen Akatemia aloitti sen tilalla vuotta myöhemmin. Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, s. 343.

²⁹⁹ Knapas, *Tiedon valtakunnassa*, s. 343–344.

³⁰⁰ Wilhite, *85 Years IFLA: A History and Chronology of Sessions 1927–2012*, s. 54–55.

maiden kielille),³⁰¹ antoi IFLA:n toiminta paljon enemmän kuin se vaati. Eri maiden yhteistyömuodot jatkoivatkin monien uusien kirjastosuunnitelmien ja -selvitysten keksimisten ja toteuttamisten mahdollistamista uusilla vuosikymmenillä.

Pohjoismaisella tasolla, alettiin toteuttaa pohjoismaisten tieteellisten kirjastojen kuuluisinta yhteistyöhanketta: Skandia-suunnitelmaa. Se syntyi vuonna 1956 Turussa, kahdeksannessa pohjoismaisessa kirjastokokouksessa, ja sen päämäärä oli muun muassa selvittää pohjoismaisen kirjallisuudenhankintayhteistyön mahdollisuuksia.³⁰² Tässä se siis halusi selvittää, millä tavoin Pohjoismaat voisivat alkaa hankkia kirjallisuutta tavalla, joka on kaikille hyödyksi niin taloudellisesti kuin muillakin tavoilla.

Sille perustettiin pää- ja alakomiteita, jotka alkoivat selvittää niin kaukopalveluyhteistyötä kuin maiden välisiä konkreettisimpia kirjastoyhteistyömuotoja. Jokaisen maan pitikin lähettää edustaja maansa kansallisesta kirjastoneuvostosta, joka oli Suomessa lopulta 1970-luvulla TINFO. Tämän suunnitelman kehitys olikin todella pitkäaikainen ja sen toiminnan tasot monimutkaisia. Pääasiassa sen tavoite oli kuitenkin ”[...] kehittää tarkoituksenmukaisia ja taloudellisia yhteistyömuotoja kirjallisuuden hankinnan (litteraturförsörjning) sekä siihen liittyvän tiedonvälityksen ja lainaustoiminnan alalla pohjoismaisten tieteellisten kirjastojen kesken”,³⁰³ ja tässä se onnistuikin usealla kentällä.

Suomen kansainvälinen ja kansallinen kirjastoyhteistyö jatkui siis pitkälti 1950-luvun sille asettamissa rajoissa. Vähitellen uusien komiteiden ja suunnittelu-elinten syntyessä kenttä monipuolistui koko ajan ja kirjastotoimijat vaihtuivat vuosikymmenten saatossa. Vanhat kouluttivat uusia ja muun muassa Esko Häklistä sekä Eeva-Maija Tammekannista tuli keskeisiä kirjastoasiantuntijoita kirjastokomiteoiden kukoistuskaudella. Pohjoismaainen kirjastoyhteistyö oli myös vahvaa ja Helsingin yliopiston kirjaston eli nykyisen Kansalliskirjaston asema on yhä tärkeä johtavana tieteellisenä kirjastona. Tämän kaiken toiminnan juuret ulottuvat lopulta 1920–1950-luvuille, ja jopa sitä aiempiin kulttuurisiin suhteisiin. Kun alettiin keskittyä kansainvälisempään yhteistyöhön sotien jälkeen, kirjastot olivat tässä monessa mielessä edelläkävijöitä ja tiennäyttäjiä. Niin Tudeerin kuin monen muun tekijän kautta Suomikin pääsi tähän osalliseksi ja on kehittänyt kirjastoverkostonsa tavalla, joka tukee kaikenlaista kirjastoyhteistyötä ja monimuotoista

³⁰¹ Wilhite, *85 Years IFLA: A History and Chronology of Sessions 1927–2012*, s. 207.

³⁰² Häkli, *Tieteellisten kirjastojen pohjoismaainen yhteistyö*, s. 27.

³⁰³ Häkli, *Tieteellisten kirjastojen pohjoismaainen yhteistyö*, s. 30.

suunnittelua. Tämä ei ole ollut helppoa, yksinkertaista tai selvää, mutta se on määritellyt sen, minkälaiseksi Suomen tieteellinen kirjastomaailma on muotoutunut tänä päivänä ja mihin suuntaan se jatkaa kehittymistään.

5. Yhteenveto

Kirjastojen välinen yhteistyö on niitä määrittävä tekijä. Se mahdollistaa uusien keksintöjen leviämisen, vanhempien vaikutteiden vastaanottamisen ja kokonaisten verkostojen kehittymisen. Suomessa Helsingin yliopiston kirjasto tuntuu toimineen Suomen tieteellisten kirjastojen yhdistäjänä ja sen asema niin Suomen johtavana kirjastona kuin esimerkillisenä työpaikkana, on määritellyt pitkälti sen, mihin suuntaan Suomen tieteelliset kirjastot ovat kehittyneet. Puhuessaan Helsingin yliopiston kirjaston joulujuhlissa yhtenä vuonna Tudeer totesi, että:

Kirjasto ja kirjastomiehet ovat meillä vetäneet puoleensa paljon huomiota ja mielenkiintoa – minun ei tarvitse mainita niistä suurenmoisista teoksista, joissa sen mysteerieitoja on koitettu paljastaa, sillä jos Corpwiethit³⁰⁴ eivät ole saavuttaneet Sherlock Holmesin maailmanmainetta, ovat ne ainakin skandinaavisia suuruuksia. Ja jotain erikoista on todellakin kirjastohengessä – se on ensinnäkin suurenmoinen konserveerauskeino, sillä kun vain pysyy kirjastoissa ei tarvitse pelätä liian aikaista vanhenemista. Mutta vielä erikoisempaa on kirjastohengen vaikutuksessa virkailijakuntaan kokonaisenaan. Lieneekö missään virkakunnassa yhteenkuuluvaisuus, hyvä toveruus, altis avuliaisuus niin suuri kuin juuri meidän kirjastomme piirissä. Omasta puolestani epäilen sitä suuresti.”³⁰⁵

Tätä lausumaa kirjastohengestä voitaisiin soveltaa myös laajempaan kirjastotoimintaan, niin Suomessa kuin kansainvälisesti. Tätä olenkin yrittänyt tuoda esiin koko tämän tutkimuksen ajan.

1920–1950-luvut olivat niin nopean kuin hitaan muutoksen kausia, niin kirjastoissa, kuin yleisesti. Vaikka tapahtui monta maailmaa mullistavaa ilmiötä, kuten 1930-luvun talouslama sekä toinen maailmansota ja kaikki siihen liittyvät oheisilmiöt, suurempi, kulttuurillinen, muutos tapahtui hiljalleen, vähitellen paljastaen maailman sekä kirjastojen toimintatapojen ongelmakohdat ja tarvittavat uudet toimintatavat. Tässä Lauri O. Th. Tudeer toimi yhtenä keskeisenä suomalaisena kirjastovaikuttajana, jonka osittain näkymätön perimä mahdollisti suomalaisten tieteellisten

³⁰⁴ Herra Corpwieth on kolmen Helsingin yliopiston kirjaston työntekijän, Emil Hasselblattin, Olaf Homénin ja Henning Söderhjelmien keksimä ”gentleman-detektiv” salapoliisi, joka esiintyy heidän novellisarjassaan. Ne ilmestyivät yhtenä niteenä vuonna 1914 nimellä *Herra Corpwieth, herrasmiessalapoliisi*. ”Kirja on bibliofiilinen harvinaisuus, joka avaa ainutlaatuiset näkymät Helsingin yliopiston kirjaston historiaan ja elämään 1900-luvun alun Helsingissä”. Herra Corpwieth, herrasmiessalapoliisi, Kirjasampo.fi, https://www.kirjasampo.fi/fi/kulsa/kauno%253Aateos_6139 (luettu 27.3.2019).

³⁰⁵ ”Puheet kirjastossa / kirjastolaisille / kirjastolaisista”, Puheet Coll.245.61, L. Tudeer, Tudeer-suku, KK.

kirjastojen läheisemmän kansallisen ja kotimaisen yhteistyön ja kehityksen. Tämän tutkimuksen aikana hänen arkistonsa asiakirjat ovatkin tuoneet esiin Tudeerin keskeiset mielipiteet niin kansainvälisen yhteistyön tärkeydestä kuin kotimaisen tieteellisen kirjastomaailman kehityksen tarpeellisuudesta.

Se, miten Suomen integroituminen kansainväliseen kirjastoyhteistyöhön näyttäytyy Tudeerin arkiston kautta voidaan jakaa kolmeen osaan. Ensimmäinen näistä on integraation alkuvaihe, jolloin IFLA perustettiin ja Suomi kiinnitti itsensä virallisesti kansainväliseen kirjastotoimintaan. Toinen vaihe on yhteistyön tiivistyminen. Tässä vaikeiden aikojen, kuten toisen maailmansodan, koettelemat maat lujittivat kirjastollisia suhteitaan ja ylläpitivät niitä silloinkin, kun tämä oli erityisen haastavaa. Lopulta nämä koettelemukset loivat uudenlaisia kehitysmuotoja ja yhteistyöllisiä suhteita. Kolmannessa vaiheessa kirjastot alkoivat toipua sodan tuhoista ja katsoivat tulevaisuuteen, sodanjälkeiseen kirjastoyhteistyön ja -suunnittelun maailmaan. 1950-luvulta eteenpäin kirjastojen suhteet monipuolistuivat entisestään ja ne alkoivat suunnitella lukuisia uusia käytäntöjä, jotka tukivat kirjastojen myötävaikutusta ja ryhmätoimintaa. Tudeer toimi jokaisessa vaiheessa keskeisenä tekijänä.

Tässä Tudeer edusti niin omia kirjastokehityksellisiä mielipiteitään, asemaansa Helsingin yliopiston kirjaston ylikirjastonhoitajana sekä kansainvälisenä kirjastotoimijana. Pääasiassa hänen mielipiteensä heijastavat niin hänen omaa taustaansa akateemisessa maailmassa ja Suomen merkittävimmän kirjaston johtajana, mutta suhteellisen liberaalina toimijana, ne antavat myös monia näkökulmia siitä, miten kirjastokehitystä lähestyttiin Suomessa laajemmassakin mielessä ja mitä kaikkea tässä piti ottaa huomioon. Vaikka Tudeerin näkökulma on siis rajoittunut oman aikansa sekä henkilökohtaisten tekijöiden perusteella, ei sen merkittävyyttä voida silti kiistää. Helsingin yliopiston kirjaston ylikirjastonhoitajana, hän ymmärsi kirjastosuunnittelusta ja -kehityksestä enemmän kuin melkein kukaan muu aikalaisensa Suomessa.

Tudeerin lisäksi Suomen kansainvälisen kuin kotimaisen kirjastoyhteistyön mahdollistajia olivat kirjastoseurat. Yleisiä kirjastoja edustava Suomen kirjastoseura ja tieteellisten kirjastojen puolustajapuhuja tieteellinen kirjastoseura, edesauttoivat monesti eri kirjastolliskehityksellisiä muotoja, mutta kansainvälinen yhteistyö mahdollisti myös sen, että ne pystyivät yhdistämään voimansa. Tieteellisen kirjastoseuran syntyessä kansainvälisen yhteistyön tuloksena, on myös selkeää todeta, että niin paljon kuin kansainvälinen kirjastoyhteistyö sai Suomelta, vaikutti se sitäkin

enemmän suomalaiseseen toimintaan. Kansainvälinen kirjastoyhteistyö toikin molemminpuolisia hyötyjä: Suomen kirjastomaailma sai paljon uusia vaikutteita ja esimerkillisiä toimintamuotoja, ja samalla Suomi jakoi omia kirjastokehitysmallejaan. Niin erilaiset konferenssit, kokoukset, puheet kuin artikkelit mahdollistivat näiden vaikutteiden leviämisen.

Suurin kansainvälisiä kirjastoja yhdistävä tekijä 1900-luvulla oli edellä mainittu IFLA:n perustaminen. Sen tavoitteen ollessa yhdistää kansainvälisten kirjastojen kirjanvaihtoa, kannustaa monipuolisempaa kirjastokeskustelun syntyä ja tehdä kirjastoista avoimempia toimintatiloja, joissa kaikkia voisivat opiskella ja lukea, se toi myös Suomen kirjastotoiminnan laajemmalle kentälle ja auttoi suomalaisia muodostamaan suhteita muiden maiden kirjastoihin ja niiden asiantuntijoihin. Tässä auttoivat myös pohjoismaiset kirjastokokoukset, jotka yhdistivät niin Suomen, Ruotsin, Tanskan kuin Norjankin kirjastoammattilaisia ja vahvisti niiden välisiä suhteita niin kirjastollisella kuin laajemmalla kulttuurisella tasolla. Pohjoismainen kirjastoyhteistyö onkin yksi esimerkillisimmistä yhteistyötavoista, joka esiintyi 1900-luvun alussa. Vaikka kyseiset maat eivät aina ajaneet poliittisesti tai taloudellisesti samoja asioita, yhdisti pohjoismainen historiallinen kokemus niitä tarpeeksi, jotta maat pystyivät muodostamaan yhteisiä tavoitteita ja inspiroimaan toisiaan eri kirjastomuotojen käyttöön otossa.

Toinen maailmansota jäsensyytti maailmaa merkittävästi ja samalla aloitti uudenlaisen kansallisen ja kansainvälisen politiikan harjoituksen, joka painotti yhteistyön merkitystä. Tämä vaikutti keskeisesti kirjastojen välisiin suhteisiin ja uudet komiteat ja avustusohjelmat vahvistivat merkittävästi sodan tuhoamia kirjastoja ja kirjastosuhteita. Sodan jälkeinen aika toi esiin sen, että vaikka kirjastot toimivatkin heikommalla pohjalla kuin ennen sodan syttymistä, niiden päämäärä oli koko ajan kansainvälisten suhteiden ylläpitäminen ja tieteellisten kirjastojen olemassaolon mahdollistaminen. Suomessa, niin kuin muissakin Pohjoismaissa alettiin selvittää laajemmin ja yksityiskohtaisemmin miten muissa maissa harjoitettiin kirjastosuunnittelua ja -organisointia. Omien maiden kirjastojen toimintamuotojen selvitys oli tässä keskeistä, koska haluttiin käsittää, miten nykyinen sodanjälkeinen kirjastomenettely toimi ja erityisesti mitkä olivat tieteellisten kirjastojen tehtävät ja mihin suuntaan niiden pitäisi kehittyä. 1950-luvulta eteenpäin alkoikin komiteoiden kukoistuskausi, joka muutti kirjastojen toimintatapoja ja kirjastollisia yhteistyömuotoja merkittävästi tulevana vuosikymmeninä.

Vaikka tässä tutkimuksessa on ollut mahdotonta käsitellä kaikkea sitä, mitä 1900-luvun tieteellisten kirjastojen keskuudessa tapahtui edes Suomessa, olen pyrkinyt esittelemään ja tarkastelemaan kaikkein keskeisimpiä 1920–1950-lukujen kirjastoyhteistyömalleja ja pohtimaan, mitä ne ovat tuoneet niin kansainväliselle kentälle, samoin kuin Suomelle. Tässä olen pohtinut tapoja, joilla yhteistyö on toteutunut, kuten kirjastokokoukset ja -konferenssit, sekä tuonut esiin eri näkökulmia siitä, mitä kirjastoyhteistyö toi niin suomalaisille kuin kansainvälisille tieteellisille kirjastoille. Koska tieteellisistä kirjastoista ei ole vielä tehty kovin paljon historiallista tutkimusta, on tämä ollut paikoittain yllättäväkin haastavaa. Niiden kansainvälistä ja kotimaista kehitystä ja toimintaa pitäisikin selvittää monista muistakin kulmista, kuin vain tämän tutkimuksen keskiöstä: Lauri O. Th. Tudeerin, Helsingin yliopiston kirjaston ylikirjastonhoitajan näkökulmasta, ennen kuin voimme saavuttaa kokonaisemman kuvan siitä, miten suomalaiset tieteelliset kirjastot oikeasti lähestyivät kansainvälistä ja kotimaista yhteistyötä ja mikä oli niiden asema suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla. Toivonkin, että tämä tutkimus innoittaa muita tarkastelemaan tieteellisten kirjastojen historiallista toimintaa ja tieteellisten kirjastojen ammattilaisten elämää, uraa, saavutuksia ja tavoitteita niin Suomessa kuin kansainvälisesti.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

I ARKISTOLÄHTEET

Kansalliskirjasto, Helsinki

Tudeer-suku Coll. 245

Lauri Oskar Theodor Tudeer (1884–1955)

Asiakirjat

Artikkelit Coll.245.60

Puheet Coll.245.61

Tutkimusmuistiinpanoja sekä opiskeluaikaisia luentomuistiinpanoja

Sodan ja vaaran ajat Coll.245.58

Virkatoiminta

Kirjastokokoukset / – matkat Coll.245.66

Työryhmät, lausunnot Coll.245.69

Yhdistystoiminta ja muut aktiviteetit

Suomen kirjastoseura Coll.245.71

II PAINETUT LÄHTEET

Kansanvalistus ja kirjastolehti, 1924, 1925.

Kansalliskirjasto: Helsingin yliopiston kirjaston tiedotuslehti, 2005.

Kirjastolehti, 1909, 1910, 1918.

KM 1950:50. Tieteellisten kirjastojen komitean mietintö.

III WWW-SIVUT

Digitaalisen kulttuuriperinnön välittäminen yhteistyönä, Kansalliskirjasto,

<https://www.kansalliskirjasto.fi/fi/digitaalisen-kulttuuriperinnon-valittaminen-yhteistyona>. Luettu 7.10.2018.

Herra Corpwieth, herrasmiessalapoliisi, Kirjasampo.fi,

https://www.kirjasampo.fi/fi/kulsa/kauno%253Aateos_6139. Luettu 27.3.2019.

Tehtävät ja strategiat, Kansalliskirjasto, <https://www.kansalliskirjasto.fi/fi/tehtavat-ja-strategia>.

Luettu 7.10.2018.

Tieteelliset kirjastot, Suomen Kotiseutuliitto,

<https://kotiseutuliitto.yhdistysavain.fi/kirjastot/tieteelliset-kirjastot/>. Luettu 9.4.2019.

Tieteellisten kirjastojen tilastotietokanta, Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2017, <https://yhteistilasto.lib.helsinki.fi/?orgs=3%2C4%2C5%2C584&years=2017&stats=1%2C2%2C3%2C4%2C5%2C6%2C482%2C491%2C498#results>. Luettu 9.4.2019.

Toiminnan historiaa, Fulbright Finland, <https://www.fulbright.fi/fi/fulbright-center/toiminnan-historiaa>. Luettu 31.3.2019.

Yhteistyön Merkitys. Puheen Palo. <http://puheenpalo.fi/2016/02/24/1996/>. Luettu 3.10.2018.

IV KIRJALLISUUS

Alasuutari, Pertti, *Laadullinen tutkimus*. Vastapaino: Tampere, 1994 (2. painos).

Alasuutari, Pertti, *Laadullinen tutkimus*. Vastapaino: Tampere, 1999 (3. uudistettu painos).

Autio, Veli-Matti, "Helsingin yliopiston kieliriita". Teoksessa Kääriäinen, Heikki & Saukko, Salme (toim.), *Tasavallan vuodet 1917–1987*. Tammi: Helsinki, 1987, s. 97–100.

Buchanan, Tom, *Europe's Troubled Peace: 1945 to the Present*. Wiley: Chichester, 2012.

Budd, John M., *The Academic Library: Its Context, Its Purpose and Its Operation*. Libraries Unlimited, Inc.: Colorado, 1998.

Carroll, Frances Laverne & Harvey, John Frederick, "Preface". Teoksessa Carroll, Frances Laverne & Harvey, John Frederick (toim.), *International Librarianship. Cooperation and Collaboration*. The Scarecrow Press: Maryland & Lontoo, 2001, s. ix–x.

Carter, Edward, "International Interest in Special Libraries: Unesco", *Library Trends* 1:2 (1952), s. 224–232.

Eskola, Seikko, "Kahdeskymmenes vuosisata". Teoksessa Pärssinen, Leena & Rahikainen, Esko (toim.), *Muistiin painettua: kansalliskirjaston kulttuuriaarteita*. Helsingin yliopiston kirjaston julkaisuja 73. Otava: Keuruu, 2004, s. 28–34.

Eskola, Seikko, "Valtiollinen korkeakoulu- ja tiedepolitiikka 1900-luvulla", Teoksessa Tommila, Päiviö & Korppi-Tommola, Aura (toim.), *Suomen tieteen vaiheet*. Tieteellisten seurain valtuuskunta & Yliopistopaino: Helsinki, 2003, s. 61–98.

Haapala, Pertti, "'Rihkamakansa' – työväki sivistyneiden silmin". Teoksessa Kervanto Nevanlinna, Anja & Kolbe, Laura (toim.), *Suomen Kulttuurihistoria 3. Oma maa ja maailma*. Tammi: Helsinki, 2003, s. 156–177.

Harris, Michael H., *History of Libraries in the Western World*. The Scarecrow Press: New Jersey & Lontoo, 1995. (4. painos).

Harrison, K. C., *Libraries in Scandinavia*. André Deutsch Limited: Lontoo, 1961. (2. painos).

Heikkilä, Markku, "Tutkimuksen voimavarojen lisääntyminen". Teoksessa Tommila, Päiviö (toim.), *Suomen tieteen historia 1. Tieteen ja tutkimuksen yleinen historia 1880-luvulle*. WSOY: Helsinki, 2001, s. 436–497.

- Hietala, Marjatta, "Henkilöhistorialliset lähteet". Teoksessa Suvanto, Pekka (toim.), *Yleisen historian lähteet ja niiden käyttö*. Oy Gaudeamus Ab: Helsinki, 1977, s. 37–57.
- Hietala, Marjatta, "Tutkijat ja Saksan suunta". Teoksessa, Hietala, Marjatta (toim.), *Tutkijat ja sota. Suomalaisten tutkijoiden kontakteja ja kohtaloita toisen maailmansodan aikana*. Historiallinen Arkisto 121. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, s. 30–141.
- Hietala, Marjatta, "Tutkijoiden verkostoista yliopistojen vaihtosuhteisiin – kansainvälisten yhteyksien kehittyminen". Teoksessa Tommila, Päiviö & Korppi-Tommola, Aura (toim.), *Suomen tieteen vaiheet*. Tieteellisten seurain valtuuskunta & Yliopistopaino: Helsinki, 2003, s. 127–142.
- Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula, *Tutki ja kirjoita*. Tammi: Helsinki, 2004 (10. osin uudistettu laitos).
- Häkli, Esko, "Kokoelmien kokonaisuus". Teoksessa Knapas, Rainer (toim.), *Bibliotheca Academica. Helsingin yliopiston kirjasto – Suomen kansalliskirjasto*. Helsingin yliopiston kirjasto: Helsinki, 2001, s. 38–51.
- Häkli, Esko, "Suomi-kirjastoista kohti tietopalvelukeskuksia". Teoksessa Häkli, Esko & Huuhtanen, Riitta & Jalkanen, Eila, *Tieteellisen kirjastojärjestelmän synty Suomessa ja Savossa*. Snellman-instituutin B-sarja nro 12, Kuopion kaupunginhallitus: Kuopio, 1988, s. 3–33.
- Häkli, Esko, *Tieteellisten kirjastojen pohjoismainen yhteistyö: Katsaus yhteistyöorganisaatioihin*. Helsingin yliopiston kirjaston julkaisuja 39. Helsingin yliopiston kirjasto: Helsinki, 1975.
- Inkilä, Arvo, *Kansanvalistusseura Suomen vapaassa kansansivistystyössä: yhdistyksenä 60 v. 1874–1933: Säätiönä 25 v. 1934–1959*. Otava: Keuruu, 1960.
- Jokipii, Mauno, *Jyväskylän tieteellinen kirjastotoimi 85 vuotta*. Juhlaesitelmä Jyväskylän yliopiston kirjaston 85-vuotisjuhlassa 1.10.1997 laajennettuna. Jyväskylän yliopiston kirjaston julkaisuja 41. Jyväskylän yliopiston kirjasto: Jyväskylä, 1997.
- Kallio, Veikko, "Aate ja yhteiskunta". Teoksessa Tommila, Päiviö & Reitala, Aimo & Kallio, Veikko (toim.), *Suomen kulttuurihistoria III*. WSOY: Porvoo, 1982, s. 11–53.
- Kaukiainen, Leena, *Avoin ja suljettu raja: Suomen ja Norjan suhteet 1918–1940*. Historiallisia tutkimuksia 97. Suomen Historiallinen Seura: Helsinki, 1997.
- Kervanto Nevanlinna, Anja, "Kaupungit modernisoinnin moottoreina". Teoksessa Kervanto Nevanlinna, Anja & Kolbe, Laura (toim.), *Suomen Kulttuurihistoria 3. Oma maa ja maailma*. Tammi: Helsinki, 2003, s. 342–371.
- Kihlberg, Eeva, "Suomen tieteellinen kirjastoseura 1929–1978." Teoksessa *Suomen tieteellinen kirjastoseura 1929–1979*. Juhlakirja. Suomen tieteellinen kirjastoseura: Helsinki, 1979, s. 6–91.
- Kinnunen Tiina & Kivimäki Ville (toim.), *Finland in World War II. History, Memory, Interpretations*. Brill: Leiden, 2012.
- Knapas, Rainer, "Monrepos'n kirjasto". Teoksessa Knapas, Rainer (toim.), *Bibliotheca Academica. Helsingin yliopiston kirjasto – Suomen kansalliskirjasto*. Helsingin yliopiston kirjasto: Helsinki, 2001, s. 62–63.

Knapas, Rainer, "Slavica – yliopiston venäläinen kirjasto". Teoksessa Knapas, Rainer (toim.), *Bibliotheca Academica. Helsingin yliopiston kirjasto – Suomen kansalliskirjasto*. Helsingin yliopiston kirjasto: Helsinki, 2001, s. 54–55.

Knapas, Rainer, *Tiedon valtakunnassa. Helsingin yliopiston kirjasto – Kansalliskirjasto 1640–2010*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1374, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 2012.

Knapas, Rainer, "Yliopiston kirjastosta Kansalliskirjastoksi". Teoksessa Knapas, Rainer (toim.), *Bibliotheca academica: Helsingin yliopiston kirjasto – Suomen kansalliskirjasto*. Helsingin yliopiston kirjasto: Helsinki, 2001, s. 76–86.

Kolbe, Laura, "Yliopisto, ylioppilaat ja kansallinen omakuva". Teoksessa Kervanto Nevanlinna, Anja & Kolbe, Laura (toim.), *Suomen Kulttuurihistoria 3. Oma maa ja maailma*. Tammi: Helsinki, 2003, s. 126–133.

Korhonen, Anu & Tuohela, Kirsi, "Introduction: Decoding Chronologies". Teoksessa Korhonen, Anu & Tuohela Kirsi (toim.), *Time Frames. Negotiating Cultural History*. University of Turku: Turku, 2002, s. 1–12.

Koski, Pirkko, *Tiedon tuntijat. Suomen kirjastoseura 1910–1985*. Suomen kirjastoseura: Pieksämäki, 1985.

Line, Joyce & Line, Maurice B. (toim.), *National Libraries*. Aslib: Lontoo, 1979.

Mäkinen Ilkka, "Finland Pays Its Debts and Gets Books in Return: ASLA Grants to the Finnish Academic Libraries, 1950–1967", *Libraries & Culture* 36:1 (2001), s. 211–232.

Mäkinen, Ilkka, "Kirjastot ennen kansallisuusaatetta: yleisten kirjastojen esihistoria 1800-luvun alkuun". Teoksessa Mäkinen, Ilkka (toim.), *Suomen yleisten kirjastojen historia*. BTJ Kustannus: Helsinki, 2009, s. 13–72.

Mäkinen, Ilkka, "Tudeer, Lauri Oskar Theodor (1884–1955)", *Kansallisbiografiaverkkojulkaisu*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2007, <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/8532/> (luettu 7.11.2016).

Paakkinen, Kari, *Jyväskylän tieteellinen kirjasto 1912–1965. Tie yliopiston kirjastoksi*. Jyväskylän yliopiston kirjaston julkaisuja, 37. Jyväskylän yliopiston kirjasto: Jyväskylä, 1989.

Paasivirta, Juhani, "Suomi jäsentyy kansakuntana Eurooppaan. Kulttuurisuhteet 1800- ja 1900-luvuilla". Teoksessa Jokipii, Mauno (toim.), *Suomi Euroopassa. Talous- ja kulttuurisuhteiden historiaa*. Atena Kustannus Oy: Jyväskylä, 1991, s. 171–192.

Ramsay, Alexandra, "Kansa ja sen kaksi kieltä". Teoksessa Kervanto Nevanlinna, Anja & Kolbe, Laura (toim.), *Suomen Kulttuurihistoria 3. Oma maa ja maailma*. Tammi: Helsinki, 2003, s. 144–153.

Siikala, Kalervo, *Suomen kansainväliset kulttuurisuhteet*, Kirjayhtymä: Helsinki, 1976.

Sulkunen, Irma, ”Suomen synty: kieli, kansa ja kulttuuri”. Pärssinen, Leena & Rahikainen, Esko (toim.), *Muistiin painettua: kansalliskirjaston kulttuuriaarteita*. Helsingin yliopiston kirjaston julkaisuja 73. Otava: Keuruu, 2004, s. 21–27.

Tammekann, Eeva-Maija, ”Tieteellisten kirjastojen suunnittelu”. Teoksessa Haanpää, Eeva-Liisa, & Peltonen, Ulla-Maija & Saure, Hilpi (toim.), *AJAN TAJU – Kirjoituksia kansanperinteestä ja kirjallisuudesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjaston julkaisuja 18. Tammer-Paino Oy: Tampere, 2001, s. 250–266.

Tulkki, Katri (toim.), *Sodan pitkä varjo. Lauri O. Th. Tudeer, Maija Åkerman-Tudeer ja Eva Tudeer. Kirjeenvaihto 1940–1943*. Books on Demand: Helsinki, 2018.

Vahtola, Jouko, *Suomen historia. Kivikaudesta 2000-luvulle*. Otava: Helsinki, 2017 (uudistettu painos).

Vares, Vesa, ”Suomen paikka Euroopassa maailmansotien välillä”. Teoksessa Railo, Erko & Laamanen, Ville, *Suomi muuttuvassa maailmassa. Ulkosuhteiden ja kansallisen itseymmärryksen historiaa*. Edita Publishing Oy: Porvoo, 2010, s. 135–191.

Vares, Vesa, *Viileää veljeyttä. Suomi ja Saksa 1918–1939*. Otava: Helsinki, 2018.

Vatanen, Pirjo, ”Modernin suomalaisen kirjastoliikkeen synty”. Teoksessa Mäkinen, Ilkka (toim.), *Suomen yleisten kirjastojen historia*. BTJ Kustannus: Helsinki, 2009, s. 223–287.

Vatanen, Pirjo, ”Suomen tieteellinen kirjastoseura ja kirjastoala vuosina 1929–1969”. Teoksessa Ruhanen, Tuula & Sarvilinna, Marja, *Muutoksen tekijät hyvässä seurassa. Suomen tieteellinen kirjastoseura 1970–2010*. Suomen tieteellisen kirjastoseuran julkaisuja 8. Suomen tieteellinen kirjastoseura: Helsinki, 2018, s. 19–59.

Wieder, Joachim, ”IFLA's First Fifty Years: A reprise”, *IFLA Journal* 28 (2002), s. 107–117.

Wilhite, Jeffrey, M., *85 Years IFLA: A History and Chronology of Sessions 1927–2012*. IFLA Publications 155. De Gruyter Saur: Berliini ja Boston, 2012.

Virrankoski, Pentti, *Suomen historia 2*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 846. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki, 2001.

de Vries, Hanna, *The History of the International Federation of Library Associations: From Its Creation to the Second World War, 1927–1940*. Julkaisematon pro gradu tutkielma, Loughborough University of Technology, 1976.